

VIGILIA

2001/5



Az eutanáziáról

JELENCZKI ISTVÁN: Életünk ikercsillaga a Halál

PAPP LAJOS: Eutanázia

**FERENCZ ANTAL: A méltósággal megélt
halál előtt, után, helyett**

KERÉNYI LAJOS: Szent az élet

RÓNAY LÁSZLÓ: Konzervatív vagy reakciós?

GION NÁNDOR: Átlósan az utcán

Albert Zsuzsa és Lackfi János verse

Beszélgetés Freund Tamás agykutatóval

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Betegáldás	321
CARLO MARIA MARTINI:	Milánói szentévi pásztorlevelek (<i>Pákozdi István fordítása</i>)	322

AZ EUTANÁZIÁRÓL

JELENCZKI ISTVÁN:	Életünk ikercsillaga a Halál	332
PAPP LAJOS:	Eutanázia	335
PAPP LAJOS –		
JELENCZKI ISTVÁN:	„Öljük életünk lehetőségeit...”	337
FERENCZ ANTAL:	A méltósággal megélt halál előtt, után, helyett	349
KERÉNYI LAJOS:	Szent az élet	357

SZÉPÍRÁS

ALBERT ZSUZSA:	Szebb a szépnél; Feltámadás; Újra meg újra (<i>versek</i>)	360
RÓNAY LÁSZLÓ:	Konzervatív vagy reakciós?	363
ERDÉLYI ZSUZSA:	Egek csillaga	374
LACKFI JÁNOS:	Kútfúrás; Dobban meg (<i>versek</i>)	377
GION NÁNDOR:	Átlósan az utcán (<i>elbeszélés</i>)	379

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

BODNÁR DÁNIEL:	Freund Tamás agykutatóval	385
----------------	---------------------------	-----

KRITIKA

JELENITS ISTVÁN:	Küldetésben	394
------------------	-------------	-----

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	396
---	-----

Betegáldás

Elisabeth Kübler-Ross, aki orvosként és pszichiáterként világszerte ismertté vált a haldoklókkal és a halállal foglalkozó kutatásai révén, elemezte az emberek halál-tudatát is. Hosszú éveken át vizsgálta, milyen folyamatok játszódnak le a betegek, az öregek, főleg pedig a haldoklók benső világában. A tudomány és a technológia hatalmasat fejlődött, az ember legbenső igényei azonban változatlanok maradtak. Az egészségügy a beteg test gyógyítására rendezkedett be, nem eléggé figyel azonban arra, hogy a beteg: *élő személy*, akinek benső, lelki igényeit legalább olyan fontos tekintetbe venni, mint a benne zajló fiziológiás folyamatokat. „Elmúltak az idők, amikor az ember békében és méltóságban halhatott meg” — állítja Kübler-Ross.

Az orvostudomány (is) hatalmasat fejlődött az elmúlt évszázadban. Az átlagéletkor megnövekedett, egyre többen élnek meg magas életkort — legalábbis a fejlett országokban. Az egészségügy hatalmas (és költséges) iparággá lett. A kórházi gyógykezelés többnyire a bonyolult gépek sokaságát mozgató, rutinos szakemberek gondosan összehangolt csapatmunkájából áll.

Fennáll annak a veszélye, hogy a beteg akarva-akaratlan afféle munkadarabbá, tárggyá lesz az őt gyógyító orvosok, ápolónővérek kezében. Sok a dolguk: nem érnek rá „lelkizni” a megriadt, válságos helyzetbe került emberrel, akinek pedig éppen most volna a legnagyobb szüksége egy bátorító pillantásra, kézszorításra, megértő szóra, vagy éppen odahallgató figyelemre. Áldottak azok az orvosok, ápolónők, akik az embert is meglátják és megszólítják a magatehetetlen, segítségre szoruló betegben. Tisztelik emberi méltóságát, éreztetik vele együttérzésüket, megpróbálják enyhíteni benne a magára hagyottság, a kiszolgáltatottság, a riadt félelem gyötrelmét, ami gyakran erősebb még a testi fájdalomnál is.

Mindez persze nemcsak az orvosok hivatásához tartozik (tartoznék?) hozzá, hanem része mindnyájunk személyes életének. Idős, beteg családtagjaink elsősorban tőlünk várják ezt a gondoskodást. Embersorsunknak része, hogy előbb mi kísérjük el ezen a végső úton hozzátartozóinkat, aztán egyszer majd mi szorulunk rá mások gondoskodására. Nem menthetjük fel magunkat e feladat alól azzal, hogy betegünket elhelyezzük egy kórházban.

Szabadversenyos világunk egyre inkább a hatékonyságot, a hasznot, a sikert tartja a legfőbb értéknek. A csecsemők és a gyermekek mellett a betegek és az öregek azok, akik folytonosan figyelmeztetnek bennünket: vannak a haszonnál fontosabb értékek is. Áldottak a betegek, akik ébrentartják az emberséget, az együttérzést, a szeretetet azokban, akik (még) egészségesek.

Milánói szentévi pásztorlevelek

CARLO MARIA MARTINI

Született 1927-ben Torinóban. Jezsuita szentírástudós, a római Biblikus Intézet, majd a Gregoriana Egyetem rektora. 1979-től milánói érsek, 1983-tól bíboros.

A jezsuita biblikus professzorból lett érsek, Carlo Maria Martini bíboros főpásztori szolgálatának kezdete óta (1979) számos könyve mellett, minden tanévben modern és hasznos pásztorlevelet ír a milánói főegyházmegye papjainak, szerzeteseinek, híveinek. Mind-egyik szentírási ihletésről, haladó szellemiségről, átgondolt mondanivalóról, igazi pásztori érzékenységről tanúskodnak, amelyek alapjául szolgálhatnak egy egyházmegye évi lelkipásztori programjának. Távol áll tőlük az adminisztratív szemlélet, vagy a szószaporítás. Az utolsó kettő: *Quale bellezza salve il mondo?* (Mely szépség üdvöztíti a világot?, 1999–2000), valamint *La Madonna del Sabato Santo* (Nagyszombat Madonnája, 2000–2001). Mivel mindkettő a jubileum gondolatában összetartozik, együtt ismertetjük őket.

Mely szépség üdvöztíti a világot?

A pásztorlevél Jézus színváltásának epizódja köré fűzi a szentévi gondolatait. A cím Dosztojevszkij egy regényrészletéből és Szent Ágoston *Vallomások* című művének egy mondatából való, de utal más szerzők hasonló gondolataira is. Martini bíboros a színváltás ikonját három fázisban szemlélteti: felmenet a hegyre, élet a hegyen, lejtövet a hegyről. Szövegünkben a második rész fordítását közöljük.

A Jézus mellett álló három tanítvány kíséretében értünk tehát fel a hegyre, vittük magunkkal az ő kérdéseit és a mieinket. Vajon mit felel most rá az Úr? Jézus azonban a hegyen nem beszél: elváltozik. „Hat nap múlva Jézus maga mellé vette Pétert, Jakabot és Jánost, és egyedül őket vitte föl egy magas hegyre. Ott színében elváltozott előttük. Ruhája olyan tündöklő fehér lett, hogy a világon semmiféle kelmefestő nem tudná fehérebbé tenni. Egyszerre csak megjelent nekik Illés és Mózes, amint Jézussal beszélgettek. Péter erre így szólt Jézushoz: Mester, jó nekünk itt! Hadd csináljunk három sátrat: neked egyet, Mózesnek egyet és Illésnek egyet!” (Mk 9,2–5) Lukács elbeszélésében ők ketten is részesednek Jézus szépségében: „megdicsőülten jelentek meg” (Lk 9,31).

A hegy a Bibliában a kinyilatkoztatás helye, az új Sínai-hegy, ahol Isten az ő népével beszél. Jézus személyében a Törvény, a *Torah* lett testté, ami az isteni fény ragyogásában mutatkozik meg: az élő Igazság, akit a két különleges tanú igazol, Mózes és Illés, a Törvény és a Próféták alakja. Ezzel a tapasztalattal gazdagodnak a tanítványok, amely nemcsak igaz és jó, hanem szép is: az Igazság és a Jóság lenyűgöző ereje és az Isten szépsége, amely előttük feltárul. Ez a Szépség az esemény leírásában összefügg a Szentháromság kinyilatkoztatásával: „Egyszerre felhő támadt, amely elborította őket, a felhőből pedig szózat hallatszott: Ez az én szeretett Fiam, őt hallgassátok!” (7. vers) A felhő és az árnyék Isten Lelké-

nek képei. A hang az Atyáé, Jézust pedig úgy mutatja be, mint a Fiút, a Szeretettet: itt tehát a Szentháromság kommunikál a tanítványokkal. A Szépség, amelyre Péter utalást tesz felkiáltásával, így tehát az isteni Háromság szépsége.

Lukács elbeszélésében szó szerinti utalást olvashatunk a Szentháromság teljes kinyilatkoztatására, amely a húsvéti eseményben teljesebbé válik. „Eltávozásáról beszélgettek, amelynek Jeruzsálemben kellett bekövetkeznie” (Lk 9,31). A többi szinoptikusnál az erre való utalás a hegyről való lejutáskor hangzik el.

Az Emberfia halála és feltámadása ugyanis az az alkalom, ahol végérvényesen kinyilatkoztatást nyer a Szentháromság mint üdvözítő szeretet: „Ebben áll a szeretet: nem mi szerettük Istent, hanem ő szeretett minket, és elküldte Fiát engesztelő áldozatul a mi bűneinkért” (1Jn 4,10).

A színeváltozás tehát abból áll, hogy felismerjük a Szentháromság kinyilatkoztatásából a „dicsőség” kinyilatkoztatását. Meghív a szeretet teljes átadására, amely a kereszten valósul meg. Ott a „legszebb az emberek fiai között” (Zsolt 44,3): felajánlja önmagát — az ellentmondás jeléül — mint „a fájdalmak férfja...”, aki előtt befedjük az arcunkat” (Iz 53,3). A Szépség a keresztre feszített Szeretet, az isteni szív kinyilatkoztatása, aki szeret: a minden ajándékot forrászó Atyának a szépsége, a szeretetünk miatt a halálba menő Fiúnak a szépsége, és a Léleknek a szépsége, aki az Atyát és a Fiút egyesíti, s aki kiárad az emberekre, hogy a távoliakat is a szeretet mélységeinek Istenéhez vezesse.

Kísérjük el a tanítványokat azon az úton, amelyet Jézus a hegyre menet mutatott nekik: szemléljük velük együtt Isten dicsőségét, az Emberfia keresztségében és feltámadásában rejlő isteni szépséget, nagypéntektől — most homályban, ahol a Szépség keresztre lett feszítve — egészen húsvét napjának ragyogásáig. Azt szeretném, ha ez a zárókövet nem szorulna csak biblikus utalások közé, hanem személyes döntésekre jutnánk, és együtt a félelemmel és a szorongással hagynánk, hogy felgyullasson minket Isten lángja.

A kereszti Háromság kinyilatkoztatása az „átadásnak” és a ráhagyatkozásnak ebben a pillanatában. Az Atya az, aki átadja Fiát a halálra értünk; a Fiú az, aki elvállalja értünk való szeretetből; a Szentlélek pedig a Vigasztaló ebben a ráhagyatkozásban, a Fiúnak az Atyára való hagyatkozásában a kereszti órájában („Lehajtotta fejét és kiadta a Lélekét”: Jn 19,30; vö. Zsid 9,14), és az Atyának a Fiúra való ráhagyatkozásában a feltámadásban (vö. Róm 1,4). A kereszten a fájdalom és a halál belépnek Istenbe, az isten-nélküliek szeretetéért: az isteni szenvedés, az Istenben való halál, a Mindenható gyengesége, ezek mind az emberek iránti szeretetének a kinyilatkoztatásai. S ez a hihetetlen, egyben szelíd, vonzó szeretet az, amely magával lendít, amely lebilincsel minket, amely kifejezi azt az igazi Szépséget, amely üdvözít. Ez a szeretet

**A megfeszített
Szépség: nagypéntek
az ember
szenvedésének mája**

emésztő tűz, amely elől nem lehet elzárkózni, hacsak nem macacs hitetlenséggel vagy a misztériuma előtt való néma visszautasítással, vagyis „a szemlélődő élet dimenziójának” visszautasításával.

Biztos, hogy a keresztyének Istene ezen a módon nem nyújt elméleti választ arra a kérdésünkre, miért van szenvedés a világban. Egyszerűen felkínálja ennek a szenvedésnek a megőrző erejét, a megtartó ölet — az az Isten, aki nem hagyja elveszni fiai könnyeit, mert azok az övéi. Közel lévő Isten ő, aki éppen közelségében nyilvánítja ki irgalmas szeretetét és hűséges gyengédségét. Arra szólít, hogy lépjünk Fia szívébe, aki ráhagyatkozik az Atyára, és érezzük magunkat így a Szentháromság misztériumán belül.

A Fiú a legnagyobb kísérőnk az emberi szenvedésben, akinek megadatott, hogy ismerjen minden szenvedést, különösképpen azt, amelyet mi „ártatlanok” szenvedésének nevezünk. Erre gondolt művében az „ártatlan szenvedés” motívumát megragadva a fáradhatatlan don Carlo Gnocchi, amikor az ő kiskorú sérültjeiről ír. Az arc, „amely előtt befedjük ábrázatunkat” (Iz 53,3), így tűnik előttünk szépséges arcnak, akit Kalkuttai Teréz anyja oly gyöngéden szemlélt szegényeiben és haldoklóiban.

**A Szépség ragyogása:
húsvét és a világ
üdvössége**

Az üdvözítő szépség húsvétkor ragyog fel: az isteni szeretet szerteárad a világon. A Föltámadottban, akit eltölt az Atya és az élet Lelke, nemcsak beteljesíti a halál fölötti győzelmet, és vetíti elének az új Ember alakját, aki Isten terve szerint maga a teljesség, de betölti Isten legfőbb „exodus”-át is az emberhez és az emberét az Istenhez. Megnyilatkozik itt az az önmagán túli megnyílás, amelyre az ember szíve vágyakozik. Ha a hitben magunkévá tesszük húsvét eseményét, akkor minket is magával ragad az az örvény, amely kivezet önmagunkból, és azt sugallja, hogy felejtsük el magunkat, élvezzük az ő ingyenes ajándékának szépségét.

Húsvét szépsége ugyanakkor totális teljesség, harmónia és ragyogás. Megtalálható benne a szépség hármassága, amelyet a klasszikus hagyomány igyekezett aláhúzni. Aquinói Szent Tamás megállapítása: „Pulchritudo habet similitudinem cum propriis Filiis”,¹ „A szépség hasonlít azokra, akik a Fiú sajátjai”. Ehhez hozzáteszi magyarázatul: három dolog kell ahhoz, hogy valami szép legyen: az *integritas* (teljesség), a *proportio* (arány és harmónia) és a *claritas* (ragyogás). Tamás e három elemet a Fiúban ismeri fel: kiváltképpen az istenség „teljességét”, amely jelenvalóvá lesz, és felragyog a „részletekben”, amely az Üdvözítő embersége. Jézusban a szépség azért nyűgöz le, mivel ő az Atya tökéletes ikonja, képmása, s mint ilyen az isteni misztérium kinyilatkoztatása, amely megismerteti magát, és hagyja, hogy szeressük, ugyanakkor ő az a kapu, amely a szentháromságos szeretet mélységébe vezet, és közli is velünk ezt a szeretetet.

Erről szól II. János Pál pápa *Levél a művészekhez* című írásában:

¹ *Summa Theologica* I.q,
39a, 8c.

**A Szépséggel való
találkozás, amely
üdvözít: a
megjelenések
elbeszélései**

„amikor Isten Fia testet öltött, akkor bevezette az emberiség történelmébe az igazság és a jóság evangéliumi gazdagságát, s ezekkel a szépség új dimenzióját is felfedte: az Evangélium üzenete teszi azt a végsőig teljessé” (5. pont).

A Szentháromság mint üdvözítő, isteni szépség kinyilatkoztatása azokban az elbeszélésekben éri el a tanítványok életét, amelyek a megjelenésekről tanúskodnak. Ezek időrendi és földrajzi változatosságai között kiemelkedik egy feltűnő szerkesztés: a Föltámadott az, aki kezdeményez, és mint élő mutatkozik meg (vö. ApCsel 1,3).

Aki találkozott a Föltámadottal, az arra kapott tőle küldetést, hogy legyen az ő tanúja: a húsvéti találkozás megváltoztatja annak az életét, aki ezt megtapasztalja. Nagypéntek félénk szökevényei húsvét bátor tanúságtevői lesznek egészen addig, hogy életüket adják Uruk megvallásáért. Ragyogása valóban magával ragadta a szívüket, és Isten ajándékának hírnökeivé tette őket, akik megtapasztalták az üdvösséget, és megízlelték azt a szépséget és örömet. Ezt a kapott kincset haladéktalanul el kellett vinnünk másoknak.

A tanítványok az üdvözítő szeretettől átváltozva tanúivá lesznek ennek a színeváltozásnak: az a Szépség, amely magával ragadta őket, rugójává lett annak az adakozásnak, amely mindenki felé odafordította őket: ingyen kapták, ingyen is adják.

Az üdvözítő Szépség tanúivá válni, abból a folytonosan megújuló tapasztalatból ered, hogy megértjük Jézust, akit a János evangélium mint „szép Pásztort” állít elénk. A görög eredeti kifejezés ez, akkor is, ha szívesebben fordítjuk jó Pásztornak. „Én vagyok a szép pásztor. A szép pásztor életét adja a juhokért... Én vagyok a szép pásztor, ismerem juhaimat, és juhaim ismernek engem, amint az Atya ismer engem és én ismerem az Atyát; és életemet adom a juhokért” (Jn 10,11,14). A Pásztor szépsége szeretetében rejlik, amellyel halálra adja magát minden egyes juháért, s mindegyikkel szeretetének legbensőbb, közvetlen és személyes kapcsolatát létesíti. Ez azt jelenti, hogy szépségének megtapasztalása szeretetre méltóvá tesz minket számára, hogy átadja nekünk a szívét, hogy áradjon ránk jelenléte, annak a szeretetnek megfelelően, amelyet Jézusban kaphatunk.

Az egyház az a hely, ahol az éltető szeretet-találkozás a Pásztorral megvalósulhat. Itt szól a szép Pásztor mindegyik juhához, és a szentségekben teszi jelenvalóvá értünk adott életének ajándékát. Az egyházban meríthetnek a tanítványok örömet az Igéből, a szentségi történekekből és a megélt szeretet tetteiből a közösségekben. Tudják, hogy Isten szereti, Krisztus védelmezi őket az Atya szívében. Az egyháznak így van értelme: a Szeretet egyháza, a Szépség üdvözítő közössége. Ehhez az egyházhoz kell teljes szívvel tartoznunk, amely hisz és szeret, s ez a szépség tapasztalatából és örömeiből ered, amelyet semmi és senki nem adhat ily módon a világon.

**A „szép Pásztor” és a
szeretet egyháza**

Ezt erősítették meg a szentek a maguk életével: ők nemcsak hittek a „szép Pásztorban”, és szerették őt, hanem mindenekelőtt engedték magukat szeretni és alakítani tőle. Szeretete az övéké lett; szépsége szétáradt a szívükben, és cselekedeteiken át kiszárgzott másokra.

Amikor a szeretet egyháza önazonosságának teljességében mint közösség gyűlik össze a „szép Pásztor” körül az ő isteni szeretében, akkor a Szentháromság élő „ikonjaként” hirdeti a világnak azt a szépséget, amely üdvözít. Ez az egyház szült bennünket újjá a hitben, és folyamatosan széppé teszi szívünket az Ige fényével, Isten megbocsátásával és az élet kenyerének erejével. Ez az egyház akarunk lenni, megnyílván a magasságból sugárzó ragyogásra, közösségeinkre, hogy vonzza „a népek zarándoklatát” a nagyszerű látomás szerint, amelyet a próféták a végső üdvösségről mondtak: „A végső napokban, az Úr templomának hegye a hegycsúcsok fölé emelkedik és magasabb lesz a domboknál; hozzá özőnlenek mind a nemzetek. Sok nép jön és ezt mondják: Jöjjetek, menjünk fel az Úr hegyére, Jákob Istenének templomába, hogy tanítson meg minket útjaira és járassunk az ő ösvéyein” (Iz 2,1–3).

Nagyszombat Madonnája

E pástorlevél abból indul ki, hogy a szentév alkalom a megállásra. A jubileumi év szombat-év, a megnyugvás esztendeje. Közel áll hozzá a keresztények másik szombatja, amely annyi reménységgel tekint Jézus föltámadása elé. Az *első rész* az összezavarodott tanítványok hallgatásáról szól, amely panaszok között, reménytelenül éli meg „a történelem nagyszombatját”. A *második rész* Szűz Máriáról szól, aki megtanít az egyház és saját életünk nehézségeiben élnünk. Az alábbiakban olvasható *harmadik rész* pedig a nyolcadik nap felé irányítja tekintetünket.

Levelem első részében azt kértem, ismerjük föl magunkban a Jézus halálát követő nap zavartságában lévő tanítványok helyzetét. A második részben szemléltetni akartam veletek együtt Nagyszombat Madonnájának hitét, reményét és szeretetét. E záró fejezetben egymás mellé szeretném helyezni a két említett mozzanatot, hogy kölcsönhatásukkal megértsük: Mária tanúságtételének világossága és a Fiától kapott vigasztalás megvilágosítja a mi bizonytalanságainkat, és továbbvezeti lépteinket.

A megzavarodott és szomorú tanítványokkal való találkozás felismerteti félelmeinket, távolmaradásunk valóságát, sőt bűneinket. Mária hite, reménysége és szeretete segítenek megértenünk: az idő — a mi korunk is — mint egy „hatalmas szombat”, amelyben „már” az Úr első eljövételében és „még nem” a második visszatérésében élünk, akár a „nyolcadik nap”, a napnyugta nélküli vasárnap felé tartó zarándokok, amikor eljön az idők vége.

A nagyszombati tanítványok magukban hordozzák a Mesterrel átélt események emlékét. Ez a visszaemlékezés nosztalgiával telt, és forrása a szomorúságnak, hisz amit vele együtt reméltek és vártak, az Jézus számára mintha visszafordíthatatlanul elveszett volna.

Mi is hordozzuk a keresztény múltból belénk vésődött, elfojthatatlan emlékek nyomait: elég a mi hatalmas értékeket jelentő kultúránkra gondolni, a biblikus hagyományra, a „személy” ideá-

jának és az „idő” fogalmának felfedezésére, amelyek alapján tudjuk, milyen ígéretes beteljesedés felé tart a történelem. Életterünk tele van ezen emlékek nyomaival: a művészetből, amely tárgyát igen gyakran vallási környezetből meríti, templomainkból, székes-egyházunkból, amely nemcsak az egyház szimbóluma, hanem az ambrózián világ önazonosságáé is.

Amint az Emmausz felé tartó tanítványok számára, akik még teljesen bele voltak merülve nagyszombatjukba, e gyökereink emlékezete kelthet bennünk nosztalgiát vagy egy kis elkeseredést: a működésképtelen emlékezet ugyanis nem hozhat elő új, nagylelkű bevetést és szenvedélyes benyomásokat. Nagyszombat Madonnája azonban olyan emlékezetben él, amely a prófécia helye. Úgy emlékezik, hogy remélni tudjon. Felidézi a múlt eseményeit, hogy megnyíljon a jövő felé, abban a biztonságban, hogy Isten hűséges ígéreteihez, s amit benne művelt Fia megszületéséért, az örökre megmarad az időben, sőt benne is ugyanennek az analógiájára művelni fog, az ő és testvéreinek a halálból az alkonyat nélküli életre való újjászületésére.

Mária „szívébe véste ezeket a szavakat és elgondolkodott rajtuk” (Lk 2,51). Ő az, aki méltó az Evangélium dicséretére: „Aszszony, valóban nagy a te hited” (Mt 15,28). Össze tudja kapcsolni az Úr csodálatra méltó dolgainak múltját azzal a jövővel, amelyet csak ő ébreszthet. Dicsőítő éneke, a *Magnificat*, kifejezi a múltat („nagyszerű dolgokat művelt karja erejével” Lk 1,51) és bizonyosságot a jövőben. Nagyszombat Madonnája arra tanít minket, hogy ne csak úgy idézzük fel a múltat, mint a hagyomány elemeit, hanem a haladás hatékony indítékát. Arra kell rákérdeznünk hite iskolájában, amely reményben oly gazdag: hogyan értékeljük, közelítsük a jelenhez az egyház múltjának nagy hagyományait?

Isten csodálatos tetteinek emlékeztére gondolok, Isten csodáinak művére, amely a Szentírás. Az „értelmi megvigasztalódás” kegyelme az, ami segít kiolvasni evilág eseményeinek globális értelmét, szoros összeköttetésben a Biblia imádságos olvasásával, a *lectio divinával*. Az, aki hűségesen, a hit magatartásával olvassa a Szentírást, megkapja a Szentlélek ajándékát, azt az erőt, amellyel örömmel és bizakodással halad át a történelem rejtélyein, azokat úgy értelmezve, mint amelyekben Isten terve tárul fel az ember üdvösségére.

A jövőt nyitó remény

Nagyszombatot a tanítványok félelemben, és ami még rosszabb, rettegéssel élték át. A jövőt csak vereségek és növekvő megaláztatásnak látták. Mária viszont bizakodó és türelmes várakozásban élt; ő tudta, hogy Isten ígéretei beteljesednek.

A mi korunk szombatján is szükséges felfedeznünk a várakozás fontosságát. Talán a remény elvesztése annak a kor-öntudatnak a halálos betegsége, amelyet az ideológiai álmódosítások és vágyakozások, illetve az azokkal való összefonódás jellemez.

A közömbösséggel és a hiábavalósággal, a csak a jelen pillanat

élvezetére koncentráló magatartással, amely semmit sem vár a jövőtől, csak a reményt állíthatjuk szembe. Nem a kiszámíthatóságra, előrelátásra, statisztikákra épülőt, hanem azt a reményt, amelynek egyedüli alapja Isten ígéletében van. Nagyszombat Madonnája újra arra a feladatunkra vet fényt, amely ránk vár, amely lehetséges a Föltámadott Lelkének ajándéka folytán, s amely bennünket legbelül érint: a „szívbeli vígasztalásra”. Sugározunk kell magunk körül a hétköznapi élet egyszerű tetteivel — erőlködés nélkül — a belső örömet és békét, a Lélek vígasztalnak gyümölcseit. Hinni Krisztusban, aki meghalt és feltámadt értünk, annyit jelent, mint a remény tanúvá lenni szavainkkal és életünkkel.

Szavainkkal: nem kell félnünk a végső reménység nagy témáitól, akkor sem, ha nyelvezetük távoli.

Életünkkel: arra kaptunk meghívást, hogy hihető és egyértelmű jeleit adjuk a világosságnak, amelyek a végső és a végsőt megelőző értékekre világítanak. Ez azt jelenti, hogy válasszuk a mértékletes, a szegény, a tiszta életet, amelyet Krisztus alázata és türelme ihlet. Ezek olyan döntések, amelyek mind szélesebb körben ismertek, és kifejezik azt az általános tendenciát, amely a globalizációhoz nélkülözhetetlen. A szükséges fegyelmet, amely nem a mindig szegényebbek radikális megsemmisítéséhez, peremre szorításához vezet, hanem a termelt javakban való szolidáris részesedést részesíti előnyben. Itt is modell és segítség nagyszombat „erős asszonya” (vö. Péld 31,10), aki kifejezte, hogy tud remélni minden reménytelenség ellenére és tud hinni Isten képtelen képességében, amely az ő nyilvánvaló veresége fölé emelkedhetik.

**A jelent beteljesítő
szeretet**

Nagyszombat a tanítványok tapasztalatában feszültségektől terhes jelen, a Jézus halála miatti magányosság átélése, pedig ő volt közösségük sziklaalapja. Nem nehéz felismerni, hogy a *magányosságnak* ugyanez a tapasztalata terjed a ma élő keresztények között is. Mindenekelőtt *személyes* vonatkozásban, ott, ahol a szívek megszakadása következik be a jövőkép, az értelem hiánya miatt, vagy a párbeszédre való képtelenség miatt. Gondolok itt azokra a folyamatokra, amelyek a *családi életet* szakítják szét, vagy a plébániai *közösségekhez* való kapcsolódás nehézségeire, ugyanígy a mozgalmak, egyesületek megtalálására, egészen a *politikai életben* való szétaprózódásig. A képviselők kiválasztása nem biztosítja az igazi képviseletet (a népből választott képviselők gyakran nem a reális szükségleteket és érdekeket mutatják fel), és a katolikus világon belül is véget ért a katolikusok politikai egysége.

Máriának nemcsak a *közösség* emlékét sikerült megőriznie, hanem a jelen helyzetben megélt szeretetét is. A tanítványokkal marad, vígasztalja, összetartja, bátorítja őket, és megízlelteti velük az „élet vígasztalnak” gyümölcseit, amelyek közösséget formálnak. Isten csöndjének és a megfeszített Szeretet látható vereségének idején ő az összetartás lelke, az együttérző szeretet és a felebaráti te-

vékenység tanúja. Az utolsó vacsora termében már telve Szentlélekkel felkészül, hogy a tanítványokkal együtt fogadja a Jézus föltámadása által lehetőségessé vált új kezdet ajándékát. Mária iskolájában meg kell kérdeznünk, hogyan élünk jelen helyzetünkben abban a fényességben, amelyet a Föltámadott vetít az idő-folyam szombatjára, amelyben mi is benne haladunk.

Személyes sorsunk

A *személyes sorsunk* szintjén Mária iskolája segíthet legyőzni a rettenet kísértéseit, hogy életünket az Örökkévalóra való ráhagyatkozással és a belé vetett bizalommal „játsszuk” végig. Ez azt jelenti, hogy életünket hivatásként ismerjük fel, amelynek meg kell felelnie az Istenbe vetett hitnek és a hozzá való hűségnek, mivel ezt az ő hűsége teszi lehetővé. A hivatást jelentő megkülönböztetés képessége csak e távlatban talál megfelelő környezetet, amely egyaránt szükséges az egyén és a közösség számára. Ezt megragadni az imádságban lehet, Máriával, az „élet vígaszának” kegyelmével, amelynek segítségével kitarthatunk, a halálíg hűségesek lehetünk ahhoz a szóhoz, amelyben Istennek szenteltük magunkat.

Családi közösség

A *családi közösségben* Mária szeretetének fényénél kell újra rátalálnunk a házastársi szeretetre és azt evangelizálnunk a családban. E sugallat képes erősíteni a házasság hivatást, és a hűséget, naponta újra megfogalmazva a házasság szentségének szent szövetségében. Ingyenes szeretet nélkül, amelyet a kegyelem forrása táplál, lehetetlen közösségben megélni azt a kölcsönös ajándékot, amelyet a házaspár élete megkíván, és személyes áldozatok árán is osztogat; a család élete ugyanis a szabadság, a növekedés és az igazság helye. A krízisbe jutott házasság és szülői kapcsolatokat nem tudjuk megközelíteni másként, csak a kölcsönös megbocsátás és az Evangélium által ihletett szerető gondoskodás gyakorlásával.

Az egyházi élet közössége

Az *egyházi élet közössége* is — minden szinten, a plébániától kezdve az egyházmegyéig, a mozgalmaktól a társulatokig — igényli Nagyszombat Madonnájának a lendületét: be kell fogadni egymást, és meg kell bocsátanunk egymásnak. A pápa erre adott rendkívüli tanúságot a bocsánatkéréssel és a megbocsátással az egész egyház nevében, és személyesen is a megtámadójának felajánlott megbocsátásával.

Gyakorolni kell a *párbeszédet* mindenkivel. Gondolok itt a plébániai és az egyházmegyei életben szűnni nem akaró módon jelentkező javaslatokra és építő kihívásokra. Ezekben meghatározóak lesznek a mind jobban képzett, támogatott és lelkesített, ügybuzgó világiak. A világegyházban nem lehet nem meghallani a mai élet nagy feladatait, amelyekkel sürgősen szembe kell néznünk és együtt kell rájuk megoldást találnunk, valóban katolikus módon. Ezek egyformán jelentkeznek világviszonylatban, vagy akár még speciálisabban a mi európai társadalmunkban. Az *ökumenikus párbeszéd* előrehaladására gondolok, az *Augsburgi Nyilatkozatra* a megigazulás tanáról katolikusok és evangélikusok kö-

zött, amely e dialógus igen jelentős gyümölcse. De gondolok a *vallások közti párbeszédre* is, amely elkerülhetetlen szükségszerűség, nem pusztán azért, mert mind nagyobb számban vannak jelen közöttünk a többi nagy világvallások tagjai, hanem attól a felelősségtől indítva, hogy az Istenben hívők, bármely hithez tartozzanak is, együtt kell, hogy tanúságot tegyenek Isten elsőbbségéről az életben és a történelemben, megosztva így az etikailag felelős magatartást másokkal.

A párbeszédnek és a szeretetnek kell ihletnie a *civil társadalom és a politikusok* közötti kapcsolatot is. Emlékszem a legutóbbi Olasz Katolikusok Társadalmi Hetére, amelyet az elmúlt év novemberében Nápolyban tartottak. A fő téma itt a politikai közvetítők, az intézmények és az ország civil társadalma közötti kapcsolat volt. Ha a múltban felülkerekedett is egyfajta hatalmi, passzív logika, ma gyakran lehetünk tanúi a politika és az egyházi élet, az etika és a nyilvános szolgálat, a személyes és közösségi érdekek közötti aggasztó szakadásnak. A „politika szombatján” is szükséges felragyogtatni a húsvétvasárnap sugarát. Nevelni kell a politikai szeretet gyakorlására, ugyanúgy az összetartó erők párbeszédére, amely a civil társadalom szövetét képezi, s amely gyakran az egyházi közösség kifejezője is lehet. Nevelni kell mindazokat, akik elkötelezik magukat a politikai közreműködésre vagy arra éreznek hivatást, hogy a különféle intézményekben a közjót szolgálják.

Végül az *ember és a teremtett dolgok* viszonyában világosan kell látnunk a kiengesztelődés útját, és el kell indulni rajta: nemcsak a személyes kapcsolatok torzultak el, hanem a történelem és a természet kapcsolata is. Az ökológiai válságot az okozza, hogy egyensúlyvesztés következett be a biológiai idők ritmusában és az emberre bízott időkben. Azokkal a technológiai és tudományos eszközökkel, amelyek ma rendelkezésére állnak az embernek, gyorsan és visszafordíthatatlanul módosíthatja azt, amit a természet évezredek, évmilliók óta létrehozott. Itt is fontos felismerni szombati létünk lelkiismeretét, és a még be nem teljesedés napját, hogy kiegyensúlyozott döntéseket hozzunk, amelyek során a tudás és a hatalom képesek az önkontrollra mindannyiunk életének minőségi növekedéséért és egyáltalán mindenkiért.

Az eltökélt előrehaladás útján fiataljaink számára példaként szolgál az, akire föltekinthetnek: Mária. Mi mást óhajtának, mint hogy fontolják meg felelősségüket a jövőért.

**Hol vagyunk?
Hová megyünk?**

Az idő szombatján haladunk a nyolcadik nap felé: a „már” és a „még nem” között el kell kerülnünk a „ma” abszolutizálását, a triumfalizmus magatartását, vagy annak ellentétét is, a defetizmust. Nem maradhatunk nagypéntek sötétségében, a „megváltás nélküli kereszténység” állapotában. Nem siettethetjük húsvét győzelmének teljes kinyilvánulását magunkban, amely az Emberfia második eljövételében fog beteljesedni.

Mint zárandokok kaptunk arra meghívást, hogy a remény, a hit és a szeretet hitelességének fényes éjszakájában éljünk. Ebben az értelemben a jubileumi év új hajnal, amely Isten csodáinak megújult emlékei között azok végleges teljesedését várja. Ez táplálja elkötelezettségünket, újítja meg elszánásunkat. Mindez megóv minket az Atya ölén, együtt Krisztussal (vö. Kol 3,3), miként Mária, nagyszombat idején szeretetének gazdag hitével.

Az idő szombatja akkor majd megjelenik a szemünk előtt, a már megígért hajnal színeivel. És az elmúlt napok halvány fényei után felragyognak annak a napnak az első sugarai, amely soha el nem múlik, a nyolcadik napé, az utolsó napé, azaz az elsőé, a föltámadottak örök életében, magában a Föltámadottban.

Minden esztendőben a húsvéti szent három nap ünneplése kísér, világosít meg minket a megemlékezésnek ezen az útján. A szavak és a gesztusok gazdagságában ez irányítja mindenkor az egyházat, hogy tudjunk olvasni az üdvösség tervének képében, hogy megértsük, milyen irányba forduljunk, ezt a jövőt jelezve előre. Meghívlak Titeket, hogy a húsvéti szent három napot így, ebben a lelkiállapotban ünnepeljük, alaposan készítsük elő, folyamatosan értékeljük át az elmúlt évek eseményeit, hogy hasznára váljék közösségeink öntudatának.

A mi ünneplésünk, amely az ambrózián liturgia gazdag hagyományában gyökerezik, úgy lép be az „idő szombatjába”, hogy befoglalja azt Jézus húsvétjába, úgy merít annak gazdag jelentéstartalmából, hogy élje kegyelmét, amely kiszabadít belőle. Mind nagyobb meggyőződéssel járunk ennek az ünneplésnek az útján, és ezzel az érzékenységgel éljünk át minden liturgikus időt, kezdve a vasárnapi ünnepléstől. Mindig ott találjuk magunkhoz közel azt a segítséget, amellyel felülemelkedhetünk a fenyegető szétszórtságban, és élni tudjunk abból a világító kegyelemből, amelyet Nagyszombat Máriája ragyogtatott föl számunkra.

Pákozdi István fordítása

Életünk ikercsillaga a halál

JELENCZKI ISTVÁN

Született 1956-ban. Film-rendező. Volt gépésztchnikus, segéd munkás, betanított munkás, nyomdász, szakoktató, egyetem-i óraadó tanár. 1974 óta foglalkozik művészettel, képzőművészettel, írással, fotográfiával. 1975 óta filmeket rendez.

Mi az élet? Mi a halál? Tudjuk-e, hogy élünk?

„Az Élet szent, Szent okokból élni akar”! Tudjuk-e, hogy Szent! Tudjuk-e, hogy Szent, legyen az Istentől, vagy Természettől adódóan.

Az élet nem más, mint „megengedett”, többnyire fel nem ismert kegyes halál. Méltó élet, méltó halál.

Van-e esélyünk a mai világunkban arra, hogy méltón éljünk, méltón haljunk?

Ahogy meggyalázzák a haldoklót, a holttestet, úgy gyalázzák meg, gyalázzuk meg életünket, létezésünket. A társadalom működése, halálképe, viszonya, elutasítása a haldoklóval, a halottal, pontosan tükrözi mindazt az embertelenséget, kiszolgáltatottságot, élet-, létezés-nélküliséget, ami itt létünkben, jelen nem levésünkben velünk megtörténik. S hűen tükrözi mindazt, amit mi követünk el egymás ellen.

Életünk ikercsillaga a Halál.

Születésünktől fogva várjuk, és menekülünk előle, készülünk, és hazudunk önmagunknak arról, amit Halálnak hívunk. Thanatosz a görög mitológiában a halál istene, az alvilág-másvilág meg-személyesítője. A Titok őrzője. Ikertestvére Hüpnosz, az álom birodalmának ura, szemlélője mindannak, amit lelkünk elfedve-elta-karva álmainknak föltár.

Miért halunk meg? Tudunk-e valaha is szembenézni azzal a ténnyel, amit saját nemlétünk tudata jelent számunkra? Miért élünk? Élünk-e egyáltalán? Vagy tán csak Hüpnosznak világában mély al-vásba merülve, tudatos-tudattalan álomban töltjük le időnket?

Lehet-e készülni a halálra? Lehet-e, tudunk-e készülni az életre? Mit tettünk? Mit teszünk? A létezés csodája miért felejtődik el oly hamar? Miért válik gyilkossá, önfertőzővé, gengszterré a föld la-kosságának egy része? Egyszerűen az egyensúlyért?

Kifosztjuk a Földet, megöljük a természetet, embertársainkat és magunkat.

Visszafordíthatatlanná vált az emberiség önfelszámolóása?!

Szókratész, mielőtt kiinná a méreggel teli poharat, arról beszél hű tanítványainak, hogy a lélek halhatatlansága visszaemlékezés a tudott tudásra. Ebben a folyamatban újra kell tanulnunk mind-

azt, amit régebben tudtunk. A Halál nem más, mint az életből való kigyógyulás — mondja Szókratész.

Az eutanázia mai problémájának megközelítéséből most csak néhányat emelnék ki. Az élet szentsége, amit az egyház képvisel, az élet minősége, amit sokan több érintettségi oldalról fogalmazzanak meg, valamint a visszaélés lehetősége.

Piave, Madrid, Varsó, Sztálingrád, Auschwitz, Birkenau, Hiroshima, Kambodzsa, Vietnam, Közel-Kelet, Írország, Dél-Afrika, Budapest, Prága, Temesvár, Bosznia, Ruanda. (Milyen hiányos a felsorolás — még így is mennyire tükrözi ezt az úgynevezett földi, „fejlődő civilizációt”.)

A mindenkori hatalmak cinikus, örült és hidegen kiszámított érdekből való öldöklése minden emberi képzeletet túlszárnyalt. Halálosztó korszak a miénk.

Ártatlanokra tüzelnek Szarajevóban, Tokióban mérges gázt engednek be az alagútrendszerbe, templomban imádkozó hívőket gyilkolnak halomra, papot ölnek és csecsemőket ölnek. Ölnek és ölnek, s nem tudják már mi az, amit Létezésnek, Istennek, Természetnek, Törvénynek hívnak.

Hol van az élet szentségének megőrzése, hol van az élet minőségének megtartása? Van-e olyan területe, van-e olyan értéke az egyetemes emberi kultúrának és hagyományrendszernek, amivel történetünk során ne éltek, ne éltünk volna vissza már?!

Szadista gyilkosok járnak köztünk, tetteik után a jog asztalánál osztanak nekik kegyet!

Miért az eutanázia kérdése kapcsán vetődik fel olyan élesen az élet szentsége, méltósága, védelme? Védjük-e szeretteinket, embertársainkat?

Védjük-e létezésünket és ezt a bolygót, a Földet, ahol élünk? Miért marad el az ember mindennapi életgyakorlatában ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása?

A „diktált” társadalmi elvárás, amely része és kiszolgálója a mindenkori hatalomnak — és ez általában önmagával azonos —, betöltött szerepénél fogva, működésében hazudtolja meg mindazokat az alapvető értékeket, amelyekre mint Hatalom, hivatkozik. A hatalom által működtetett gépezet a legkegyetlenebb halálosztó. Egy életen át, a mindennapok huszonnégy óráján keresztül, lassan és folyamatosan számolja fel a születendő én autonómiáját. Percről percre, óráról órára, pontról pontra csepegteti belénk, a testünkbe, szívünkbe, agyunkba a halálos mérget. Elindítva azokat a belső lelki és testi folyamatokat, amelyek az emberben vagy morális pusztulást, egy „tetszhalál” állapotot eredményeznek, vagy az egyén szervezetében kialakuló biológiai folyamatok válnak halálossá.

A gépezet mechanizmusa már önműködő rendszerre vált, és a körforgásból nincs kiszállás.

Tudunk-e ezzel az aljas gyilkolással szemben megőrző élet-programot állítani? Méltó élet. Méltó halál.

Mert az „életben kell maradni” — helyzet súlyos bilincsei milliméterről milliméterre, egyre beljebbre, mélyebbre hatolnak belénk úgy, hogy ezeket a bilincseket már magunkban hordozzuk, testünk, lelkünk, gondolkodásunk részeivé válva okozzák teljes önfeladásunkat. Míg szárnyalt a lelkünk, még voltak ideáink, álmaink — mi mindannyian a világ mindenesei kívántunk lenni —, de eltűntek, elhaltak korunk „civilizált” szennyében. Jelenkorunk valósága nem értünk van, nem velünk van. A termelés-profit-termelés öngerjesztő csapdája pusztítja el a természet és az emberi kultúra még megmaradt értékeit. Teheti, mert ez az a jól működő önfenntartó gépezet, amely a pénz totális diktatúráján keresztül mindenkit a hatalmába kerít.

Megállítható-e az aktív eutanáziát beteljesítő folyamat, amit az emberiség önmaga elpusztításáért fenntart?! Öljük életünk lehetőségeit.

Az emberiség elvesztette azt a hagyomány- és szokásrendszerben régen kialakult viselkedési kultúráját, amely lehetővé, megengedhetővé tette a közösség és az egyén számára a döntés meghozatalát.

Kegyetlen, aljas módon működő világunkban kell visszatalálnunk a tudott tudáshoz, visszaemlékezve kell újratanulnunk mindazt, ami az embert emberré tette.

Az élet szentsége és az élet minősége.

Közelebb kerülhetnénk mi magunk a megoldáshoz, ha ezt a két leglényegesebb fogalmat nem csak az eutanázia kapcsán emlegetnénk folytonosan.

Először magunkban, tetteinkben kellene visszaállítani az élet szentségének, minőségének elvét. Ha ez megtörténne, mi magunk talán alkalmassá válnánk arra, hogy olyan társadalmi érték- és jogrendszert építhessünk fel, amely lehetővé tenné az eutanázia problémájának megoldását.

Eutanázia

Született 1948-ban. Szívsebész. A POTE-n szerzett diplomát. 1977-től 1991-ig a SOTE egyetemi tanára. 1991-től 1994-ig az Orvostovábbképző Egyetem Szív- és Érszívsebészeti Klinikájának vezetője. 1994-ben Zalaegerszegre létrehoz egy szívsebészeti centrumot, ugyanitt a HIETE tanácskezelője. 1999-től a Pécsi Egyetem Szívgyógyászati Klinikájának igazgatója. 2001-től a Pécsi Egyetem Egészségügyi Központjának elnöke. 2001 márciusában Széchenyi-díjat kapott.

Az eutanázia szó az *eu* (jó) és a *thanatos* (a görög mitológiában a halál megszemélyesítője) szavakból származtatható.

Nyelvünk érdekes módon kerüli az eutanázia magyar megfelelőjét, a „jó halál” szóösszetételt, ezzel is jelezve idegenkedését tőle.

Mit takar az eutanázia, a jó halál fogalma? Aktív tevélegességet az élet megszüntetésére, magyarul gyilkosságot. Eutanázia szakértők nyelvén, körülírással: gyógyíthatatlan és nagy fájdalmakban szenvedő beteg halálának tudatos előidézését, a beteg és hozzátartozóinak beleegyezésével, orvosi segítséggel.

Az emberiség történetében, történelmében a halálós ítéleteket államilag fizetett szakszerű gyilkosok, hóhérok végezték, az eutanázia során azonban a hóhérmunkát az orvossal végeztetik el.

Az orvos bármilyen esküre is esküszik, az életre, a beteg gyógyítására esküszik. A fájdalom nélküli halál, a jó halál éppen olyan paradoxon, mint a fájdalommentes szülés, születés, fájdalom nélküli élet.

Az eutanázia a modern kor torzszüleménye, mert elválasztja a testtől a lelket, és csak a testi szenvedés végleges megszüntetésére összpontosít, nem foglalkozik a lélekkel. Az *egészség* szó nyelvünk nagyszerűsége okán pontosan fogalmaz: test és lélek képez egészet, egészségről csak akkor beszélhetünk, ha a test és lélek harmóniában, egyensúlyban van egymással. A természet törvénye minden élőlényre vonatkozik: fogantatás, születés, élet, halál, elmúlás. Ha elfogadjuk azt, hogy születésünket nem irányíthatjuk, mert Istentől való, úgy halálunkat sem siettetjük, mert Isten szándéka ellen cselekszünk.

A modern kor megpróbálja ezen tiszta fogalmakat összekeverni. Fogantatásunk pillanatától. A magzat megölése az abortusz. Az emberi lét mindennapos támadása az életgyilkosság. A gyilkosságsorozat végső megtestesítője pedig az eutanázia, a jó halál.

Az eutanázia során soha sem beszélnek a lélek fájdalmáról, pedig életünk során inkább a lelki fájdalmaktól szenvedünk, mintsem a testi fájdalmaktól. Valamikor, nem is olyan régen az *orvos* testi és lelki fájdalmakat együttesen kezelt, gyógyított. A testet a lélektől elválasztani nem lehet: nem lehet külön gyógyítani a testet és külön a lelket.

Mai korunkban, az emberek menekülnek. Menekülnek a gyermekvállalás elől (abortusszal), menekülnek az élet nehézségei elől (alkohollal és droggal), az életük elől (öngyilkossággal), és menekülnek a fájdalmaik elől, eutanáziával. Ez gyakran kemény drogokkal történik (az USA egyes államaiban kábítószerrel végzik ki a

halálraítélteket, ugyanúgy az eutanázia során nagy adag kábítószerral oltják ki az életet).

Az eutanázia szakértők passzív és aktív eutanáziáról beszélnek. Aktív, ha gyógyszeresen halálba segítünk valakit, passzív, ha nem adjuk meg az élet meghosszabbításához szükséges gyógyszeres segítséget. Egyesek szerint a passzív eutanázia kérdése erkölcsileg is nehezen tisztázható fogalom. Véleményem szerint nagyon egyszerűen tisztázható.

Az orvos szent kötelessége a testi és lelki fájdalmak csökkentése. A szándékon múlik az, hogy valaki gyógyít, vagy passzív eutanáziát követ el a fájdalomcsillapítóval. Ha azért adja a fájdalomcsillapítót, hogy a beteg korábban haljon meg, mint a természet rendje diktálná, akkor nem passzívan, hanem aktívan közreműködik a halál elérésében. Ez az orvosi lelkiismeret kérdése. Az orvosi lelkiismeretet nem lehet pótolni paragrafusokkal, törvényi szabályozással.

Mindenkinek joga van a természetes halálhoz és az utolsó útján a testi fájdalmak csökkentéséhez is. Természetes halál testi fájdalmak árán a lélek felemelkedésével járhat. Mátériális, anyagias világunkban csak a test fájdalmával foglalkozunk, pedig sokszor a testi fájdalom vezet a lelki megbékéléshez.

A jó és a rossz, a fény és a sötétség, a fájdalom és az öröm, az élet és a halál egymástól elválaszthatatlan, egymás nélkül nem értelmezhető ellentétpárok. Az emberek önző módon a haláluk időpontját is maguk kívánják meghatározni. A krisztusi szenvedés, az emberekért, az emberiségért vállalt szenvedés példa lehet mindannyiunk számára. Testi szenvedésünk, lelkünk békéjének megszerzéséhez az utolsó lehetőség a halál előtt. Tudjuk-e az élet utolsó feladatát emberi módon, Istennek tetszően teljesíteni? El tudjuk-e fogadni megélt életünket? Mindenki úgy hal meg, ahogy élt. Akik vállalni tudják a létet minden fájdalmával és örömeivel, azok tudják vállalni a természetes halált is.

Jó halál csak a természetes halál lehet.

„...Öljük életünk lehetőségeit...”

Jelenczki István beszélgetése Papp Lajossal

Az Élet és Irodalom 1993. január 29-i számában megjelent beszélgetés némileg rövidített változata.

Azok a műtétek, amelyeket Ön végez, egyfelől rutinmunkának tekinthetők. Másfelől viszont kritikus, sőt válságos helyzeteket jelenthet Önre és stábjára nézve egyaránt. Hogy éli meg ezt?

„Ahogy meggyalázzák a haldoklót, a holttestet, úgy gyalázzuk meg életünket, létezésünket. A társadalom működése, halálképe, viszonya, elutasítása a haldoklóval, a halottal, pontosan tükrözi mindazt az embertelenséget, kiszolgáltatottságot, élet-, létezésnélküliséget, ami ittlétünkben, jelen nem levésünkben velünk megtörténik. S hűen tükrözi mindazt, amit mi követünk el egymás ellen...” (Jelenczki István)

Nincs olyan műtét, ami rutinmunkának számítana. A műtét során vannak olyan cselekvéssorok, amelyeket minél többször végez az ember, annál gyakorlottabban megy. A gyakorlás valójában egy reflexsort épít ki. És akkor mondhatja az ember, hogy valamit jól csinál a műtét során, ha abban szinte nem gondolkodik, hanem reflexszerűen cselekszik. Ez nem jelenti azt, hogy közben az ember nem gondolkodik — pont fordítva van. Azzal, hogy nem kell figyelni a kezére, nem kell figyelni a cselekvéssorra, ezzel a figyelem egy más, magasabbrendű dologra összpontosulhat, a műtét lényegi részére. Tehát a külső szemlélő számára egy rutinos cselekvéssor mögött nagyon-nagyon tudatos, felépített cselekvéssor rejtőzik. Minden műtétben természetesen megvannak azok a különbségek és különlegességek, amelyek egyedivé teszik. Mert abban a pillanatban, ha egy műtét rutinfeladattá válik, akkor az ember elveszti a műtét lényegét, az emberért való küzdelmet. Soha nem tudom magamat úgy kondicionálni, hogy ez rutinfeladat legyen. Épp ezért mindig maximális lelki, testi felkészültséggel kell odaállnom a műtőasztalhoz. A kritikus helyzetekben mindig készen kell állnia valamilyen sztereotípiának a megoldás módjára. Ez csupán annyit jelent, hogy a sztereotípia a műtét során keretet adhat a cselekvéssornak. Az improvizációs lehetőségek száma — bármennyire furcsán hangzik — nagyon csekély. Minden döntés, igen és nem döntés; de a lehetőségek száma nem olyan nagy, mint azt sokan gondolnák. Mert egy adott szituációban a veszélyhelyzet nemcsak az operátorra mint a csapatot vezető személyre jelent nagy feladatot, hanem a csapatra is. Ahhoz, hogy a gyorsan, hirtelen kialakuló váratlan eseményeknek meg tudjunk felelni, nagyon nagy rutint kell szerezni. Minél több ember vesz részt ebben a munkában, annál több bukópontja lehet a cselekvéssornak. És mint mindenki tudja, a szívsebészetben valójában nem egy ember operál, hanem egy

nagyon-nagyon összeszokott teammunka adja meg, vagy adhatja meg a műtét sikerét. Itt valóban nagyon sok múlik azon, hogy a csapat koordináltan dolgozzon.

Hogyan éli meg, miközben a stábbal együtt azon dolgozik, hogy újabb lehetőségeket, egy megnyújtott időteret adjon a betegének, a meghosszabbított élet reményét?

Nagyon nehezen. Az élet fogalma, nem... nem is igazán tisztázható. A halál egy végállapotot jelenthet. Én úgy gondolom, hogy maga a halál is egy folyamat. És épp ezért, mert a halál egy folyamat — fokozatosan halunk meg —, nem lehet egy adott időpillanatban biztosan kijelenteni, hogy az egyén halott-e vagy sem. A halál fogalmát az orvosok az elektromos agyi tevékenység megszűnéséhez, bizonyos reflexek megszűnéséhez kötik. És eszerint határozzák meg, hogy ki mikor hal meg mint egyén. De pont a szívsebészetben van egy nagyon érdekes dolog. Minden szívműtétnél, amikor az emberi testet egy bizonyos hőfok alá lehűtjük, adott esetben 15 Celsius-fok alá, akkor azok az életfunkciók, amelyet az élethez szoktak kötni, semmiféle műszerrel nem regisztrálhatók: mert nincsenek. Bennem soha nem fordul meg az a gondolat, hogy halott embert operálok. Én egy élő embert operálok. Nem tudom megfogalmazni, mi az, ami bennem azt az érzést kelti — hiszen ez az ember hideg, mint a boncteremben. Ez az ember semmiféle kommunikációra nem képes, semmiféle reflex-élettevékenysége nincs, és mégis él! Ez az ember él, hiszen ha a szívét megindítom, a szív újból dobog, és ha fölmelegítem, akkor minden életfunkciója, még a legmagasabb rendű életfunkció, az agyi tevékenység is visszatér. Tehát akkor hol van a halál és az élet? Hol van az élet vége, hol van a halál kezdete?

Professzor úr, mi a viszonya a halálhoz és az élethez? Mi a viszonya a halálfélelemhez? Mi a viszonya a saját halálfélelméhez?

A létezésnek, azt hiszem, csak ez a két formája van. Az élet és a halál. A halott ember fogalma számomra misztikum. Nem tartom elképzelhetetlennek, hogy amit ma a tudomány gondol, az holnap másképp lesz. És amit ma kritériumként jelölünk meg a halál fogalmában, az holnap megváltozik... És abszolút bizonytalan vagyok abban, hogy a halál valóban azt jelenti-e, amit az emberiség ma a halálról gondol? Ezért úgy tekintem a halált, mint az életet — magyarul: szentnek. Nincs különbség számomra az élő és a halott ember között. Talán csak annyi, hogy ha halott ember közelében vagyok, akkor mindig megborzongok... Nagyon sok operált betegnél — ez tudatosan nem követhető, hogy miért, mikor következik be, ahogy magamban szoktam fogalmazni — megérzem a halál „szagát”... Ezt fizikai értelemben mondom... Ahogy az ember visszagondol nagyon sok elvesztett betegére; mindig fölelevenedik egyfajta szagélmény, ami borzasztó. Mert akárhányszor megélem és megérzem a következő műtét előtt, nem akarom elhinni, hogy ez a halál szaga... megcsinálom a műtétet, és a beteg meghal. Ez egy tudományos igényű fejtegetés során megfoghatatlan és elfogadhatatlan. De pontosan azt akarom mondani ezzel, hogy félek, hogy a tudomány nem tudja megfogni a halál és az élet fogalmát. Inkább érzések vannak.

Önnek mi a viszonya az éppen a műtőasztalon fekvő beteg halálfélelméhez? Abban a helyzetben Ön képviseli a beteget.

Ez rendkívül furcsa érzés. Vannak betegek, akik nagyon világosan és tisztán tudják azt, hogy milyen rendkívül nehéz a műtét, milyen nehézségek várnak rájuk — és egy pillanatig sem érzek bennük halálfélelmet. Ezek a betegek élnek a műtét után, légyen az a leg súlyosabb betegség és a legnehezebb műtét. Magyarul: nem én érzek félelmet, hanem a beteg félelmét, amit ő érez, azt átveszem, és a műtét során végigkísért ez a félelem... szinte kivétel nélkül. Ezt tudományosan szintén nem tudom bizonyítani: azok a betegek halnak meg, akiknek óriási halálfélelmük volt. A műtét előtt a betegek döntő része megérzi a halált.

Hogy éli meg a szembenézést a halál lehetőségével?

Számtalanszor megfordult a fejemben, és esetenként meg is tettem, ha megérezttem a halált, nem végeztem el a műtétet. Az esetek zömében nem foglalkoztat a műtét előtt az, hogy a beteg meghalhat vagy sem. A beteggel való beszélgetés után, amikor ez fölmerül bennem, a műtét előtti éjszakák valójában rémálmot jelentenek számomra, mert én is megélem azt a döntést, amit a beteg nagyon nehezen hozott meg: hogy vállalja a műtétet. Ezért védekezem. Minden betegnek, akit megoperálok, elmondom, hogy csak akkor akarja a műtétet, ha százszázalékosan bízik a műtétben. Csakhogy az emberek becsapják magukat, és ezzel becsapnak engem is. Akik meghalnak a bizók közül, szinte kivétel nélkül a családjuknak a műtét előtti este elmondják halálfélelmüket, végrendelkeztek, és a haláluk utáni életéről döntöttek. Ha ez tudomásomra jutott volna, nem tudom, miként döntöttem volna a másnapi műtétről? Nagyon nehéz szétválasztani az ember érzését az objektív tényezőktől. Mert a súlyos esetekben fél az ember a halálos szövődménytől. A saját halálfélelmem épp ezért nem zavarhatott eddig, mert én mind ez ideig életemben két-három alkalommal éreztem halálfélelmet — és ez a halálfélelem semmiféle testi bajhoz nem kapcsolódott. Hajnali ébredés... a legjobb jólét közepette hirtelen megsemmisülésérzés... amely visszagondolva, lehetett halálfélelem. Magyarul: nem is gondolkodhatom a saját halálomon, nem gondolkodhatom akkor, amikor élem ezt az élményt, mert olyan hirtelen jön, hogy ezt később föl kell magamban dolgozni... Ha a tapasztalataim alapján beszélek, akkor azt hiszem, hogy nem félek a haláltól. Ez nem jelenti azt, hogy nem fogok félni a haláltól.

Az Ön gyakorlatában a műtétek során adódott-e olyan válságos helyzet, amelyben kritikus döntés elé került? Adódott-e olyan helyzet, amelyben felmerült az eutanázia problémája?

Olyan kristálytisztán, mint a szívsebészetben, talán sehol nem merül fel az eutanázia kérdése. Tudniillik a legközelebb eső szakma, az intenzív terápia és az újraélesztett ember körüli ténykedés — leggyakrabban az a kérdés merül föl, hogy kikapcsoljuk-e a lélegeztetőgépet? Ez a kérdés akkor merül fel, amikor a beteg életfunkciói az orvos vagy az orvoscsoporthoz megítélése szerint — visszafordíthatatlanul károsodtak —, leginkább az agyhalálhoz köti, és az agyműködés súlyos hiányát jelzi. Ilyenkor minden esetben a szív működés megtartott, tehát a keringés funkciója ép, vagy nem olyan

súlyosan károsodott, hogy az életet ne biztosítaná, abban az esetben, ha a légzést fenntartjuk. A szívsebészeti műtétek nagy részében a szív működésképtelensége a kérdés. Csakhogy ilyenkor is egy géphez vagyunk kötve, amit szív-tüdő pumpának hívnak, és számtalanszor előfordult, hogy a szívmotorpumpát lekapcsoltuk. Minden szívsebész életében ez az esemény egyszer vagy többször bekövetkezik. Erről nem beszélünk, de ez a legborzalmasabb döntés. És mindenki próbálja ezt a döntést elodáztatni, és magát becsapni. Magyarul: a gép kikapcsolásához olyan eseménysort próbálunk kreálni, amely minden épeszű orvos tudatában nyilvánvalóan nem élet, hanem már halál, de mégis a leírásban nem az szerepel, hogy a gépet kikapcsoltam, hanem az szerepel, hogy a szív átmenetileg — ami egy, két, három perc — alacsony vérnyomást biztosított, majd a szív megállt. Csakhogy, ha én a gépet, a szív-tüdő pumpát működtetem akár napokig is, ezt az állapotot fenn tudom tartani. Tehát valójában, amikor úgy döntök, hogy a szív-tüdő pumpát lekapcsolom, akkor eldöntöttem valamire a beteg sorsát. Nem volt egyetlenegy eset sem, hogy amikor ez megtörtént, nyugodt lelkiismerettel aludtam volna a következő éjszaka. Mert számtalan ellenpélda volt, amikor mások és magam is úgy hittem, hogy az életért való küzdelem abszolút reménytelen: sikeresen fejeződött be a műtét. És számos ember ma is él azok közül, akikre társaim vagy önmagam is műtét közben kimondtam már a halálos ítéletet azzal, hogy nincs értelme tovább folytatni a küzdelmet. Esetenként valami ilyenkor mégis dolgozott bennem, hogy ne adjam föl. Nem tudom megmondani, hogy a halottaim között, akik meghaltak, hányan vannak olyanok, akik az emberi fáradtságnak, a pillanatnyi rossz döntésnek köszönhetik azt, hogy meghaltak.

Megfogalmazható-e egyáltalán az a határ, az a hajszálvékony valami, amikor a döntéshozót — ez esetben Önt vagy egy másik orvost — az egyik oldalra vagy a másik oldalra kényszeríti?

Kevés kérdésre tudok biztosan válaszolni, erre igen: Nem! Mert nemcsak hogy nem vékony hajszál, hanem — azt hiszem — nagyon széles ez a mezsgye. És ebben a szakmában nem a szokványos értelemben vett szakmai kvalitásbeli döntések mutatják a különböző eredményeket, hanem pontosan a lelki attitűdök: ki képes elviselni tartósan, hosszú ideig, a reménytelenség tudatában azt, hogy tenni kell a dolgát, hogy fenn kell tartani a művi keringést és a légzést, hogy érdemes azért az emberért küzdeni, aki lehet, hogy a műtőasztalon, de lehet, hogy az intenzív osztályon fog hirtelen meghalni, és az újraélesztés eszközeivel kell élnünk. Soha nem tudom megmondani, utána semmiképpen nem tudom igazolni, hogy valamiféle objektív döntés lehetett volna. Hiszen a döntés egy pillanatos döntés. Az objektív felmérés pedig hosszú percekbe vagy akár félórába telhet. És én egy pillanat alatt döntöttem el az igent és a nemet. Nem tudok a kérdésre választ adni.

Mi az Ön véleménye az eutanáziáról?

Egy embernek, ha joga van az élethez, elvileg joga kell hogy legyen a halálához. Az orvosnak viszont, esküjéhez híven, csak az élethez

szabad segédkezet adni. Ez egyféle farizeusi álláspont — nyilvánvalóan. Mert amikor én nem teszek meg mindent a betegért — és számtalanszor az orvosok nem tesznek meg mindent a betegért —, akkor az eutanáziát, mégpedig nem is a passzív, hanem — akarva-akaratlan — az aktív eutanáziát gyakorolják. Az a borzasztó, hogy ezeket a kérdéseket az orvosi berkekben sem tisztázták, hanem valamiért folyamatosan homályos ködbe burkolják. Ahhoz, hogy az eutanáziáról, az aktív vagy a passzív eutanáziáról beszélni lehessen, tisztázni kellene az emberi élet fogalmát. Mit tekintünk emberi életnek? Emberi élet-e az, hogy az életfunkciókat megtartjuk, de ezzel határtalan szenvedést, mérhetetlen fájdalmat, emberhez méltatlan, állati körülményeket konzerválunk? Emberek sokasága azon ténykedik, hogy az agóniát meghosszabbítsa — és nincs egy hozzátartozó, aki szeretetteljesen átkísérje a haldoklót a másvilágra. Egyik oldalról technokrata, lélektelen tömeg veszi körül a haldoklót — a másik oldalon pedig, pontosan ebben a nehéz időszakban, az igazi segítséget nem kapja meg, amit csak szeretteitől kaphat meg. Ezért tartom rendkívül fontosnak azt, hogy lehetőséget adjanak a halálban is az intimitásra. A haldoklót külön teremben, és lehetőség szerint a szerettei között kellene elhelyezni. Erre mindig lehetne és lenne lehetőség, ez csak szervezési kérdés. Hirtelen halálnál nyilván nem lehet odaszervezni azonnal a hozzátartozókat. De nem hiszem el, hogy például elfekvő kórházakban, ha értesítenék a hozzátartozókat, nem jelennének meg, és nem lennének ott az utolsó percekben. Pontosán azért lenne fontos, mert tudjuk, hogy az elfekvő kórházakban soha nem lehet olyan szakembergárdát összehozni, akik segítenek a halálban a haldoklónak. Ezt is így kellene végiggondolni ahhoz, hogy a magunk halálát megszervezzük. Azt hiszem, az a legnagyobb baj, hogy ahogyan az életünket nem tudjuk megszervezni, a halálunkat még kevésbé. Hogy a magyar populációnál maradjunk, minél egyszerűbb társadalmi rétegben történik a halál, annál bensőségesebb. A cigányoknál ugyanolyan családi esemény a halál, mint bármilyen örömteli ünnep. Körülveszi a család, és mindenki ott van a haldokló körül, mindenki érzi annak az ünnepi hangulatát, a kisgyerektől a felnőttig, úgy, ahogy az előre meg van határozva, koreográfiája van a halálnak. Ezek az emberek egészen másként élik meg a halált, mint az úgynevezett civilizált, magukra hagyott szerencsétlenek egy-egy kórházi ágyon.

*Milyen érzés a szívvel,
a lélek helyével, ezzel a
szubsztanciával a köz-
vetlen tapintás, érintés?
Milyen érzékelni ezt a
nagyon is transzcen-
dens lényegét?*

A nem szakemberekben óhatatlanul fel kell hogy merüljön az a kérdés, amit föltett: hogy a szív érintése milyen érzéssel, milyen gondolatokkal társulhat? Az emberiség történelmében hosszú ideig a szív érintését lehetetlennek tartották. A múlt század nagy sebészpápája katedráról hirdette a század végén, hogy aki a szívhez hozzányúlna, az méltán veszítené el kollégái bizalmát. Azt hiszem, hogy tudatunkban, még annak tudatában is, aki naponta hozzányúl a szívhez, ez mélyen bevésődött, ezek genetikusan benne van-

nak az emberi agyban. Hogy ez mégsem foglalkoztatja az operáló orvost nap mint nap, azt csak úgy tudom elképzelni, ahogy magam is megélem, hogy nem tartom a szív megállítását halálnak, hanem egy abszolút kezelhető állapotnak. Egy pillanatig sem merül föl bennem az a kérdés, hogy ebben az állapotban megszűnt az ego, és amikor majd kezdődik az új élet, egy más ember lesz. Bár számtalan példa van arra, hogy az emberek mégis valamiképpen nem azonosak régi önmagukkal egy szívindítás után. Ezt tudományosan szintén nem vizsgálta senki. Bizonyítani nem lehet. Ezek apró, pici jelek, amelyek, félek, hogy tudományosan nem is foghatók meg. Pontosabban, csak a szívműtétek utáni lelki zavarok orvosi tárgykörében vizsgálják. Hiszen egyes irodalmi adatok szerint, az ilyen nagy szívműtétek, szív megállítást követő szív megindítással operált betegek döntő részénél, 60-80 százalékánál, korábban nem észlelt lelki problémák jönnek elő. Egészen biztos vagyok abban, hogy maga ez a beavatkozás — amely az élet alapvető funkcióit jelentősen megváltoztatja — nem egyedüli oka a pszichés változásnak. Mindenképpen a szív megállása, a lüktető, dobogó szív megszűnése valamiféle nagyon áttétes, de egyértelmű kapcsolattal, a halál megélését jelenti. Számos esetben a betegek műtét alatti élményekről számolnak be — ami elképzelhetetlen, mert abban az időszakban, amiről beszámol, nevezetesen a szív újraindításának élményéről, abban az állapotban ő, a tudomány mai álláspontja szerint nem érezhet, és nem élhet. És számos beteg beszámol arról, hogy érezte, amikor a szívét megindították.

Őn ezzel a „fene” nagy úrral, ezzel a Halállal, többször megbirkózott már.

Birkóztam vele, de soha nem tudtam legyőzni. Mindig az volt az érzésem, hogy nem én győztem, hanem ő engedett. Tehát engedte, hogy két vállra fektessem. És valóban, nagyon sokszor az volt az érzésem, hogy valóban „ez egy játék” volt, ami esetenként próbára tett, hogy meddig bírom a birkózást? Valahogy az életet mindig jutalomnak éltem meg. Jutalomként azért a hitért, amit az életbe fektettem, hiszen számos esetben orvos-, nővértársaim magamra hagytak a beteggel. És valóban — ha így lehet fogalmazni, költői szavakkal — a haldokló, a halál, meg magam voltam a teremben. És semmiféle észérvet nem tudok felhozni arra, hogy miért folytattam az életfunkciók fenntartását. Magyarul: az esetek döntő részében a keringést úgy tartottam fenn, hogy nyomtam a mellkast ritmikusan, a lélegeztetőgép lélegeztette a beteget. És semmiféle életjel nem volt. Semmiféle objektív jel nem volt arra, hogy amit teszszek, az hatásos, és nem halott emberen végzem ezt a cselekvéssort. És, hogyha nagyon hittem, és nagyon sokáig csináltam, az esetek egy részében a jutalom valóban élet volt. Ez mindenképpen birkózás. De soha nem éltem meg a győzelem örömét. Itt valami olyasmit éltem meg, ami mindenkor saját gyengeségemet mutatta. Mert mindig úgy gondoltam, hogy amit dolgoznom kellett az életért, azt valahol korábban, sokkal kevesebb munkával vagy sokkal keve-

sebb tudással megtehettem volna. De nem vagyok birtokában azoknak a tudásrészeknek, amelyekkel meg tudnám előzni, hogy ez az állapot bekövetkezzen. Ez nagyon furcsa dolog. Mert vannak az egészségügyben dogmák. Borzalmasan veszélyesek mindenhol a dogmák, de pontosan az élet és a halál mezsgyéjén rendkívül veszélyesnek és tarthatatlannak ítélem azt, hogy az emberi életet, az emberi életért való küzdelmet percekhez kössék. Nagyon sok ember érzésem szerint azért hal meg, mert azt tanítják az egyetemen, hogy normál testhőmérsékleten három perc után már nem érdemes újraélesztést végezni, mert az már maradandó agykárosodást okoz, hat-nyolc perc után a szív sem újraélesthető. Ezt a dogmát mindenki megtanulja, bár számtalan ellenpéldát él meg az életében. És mégsem azoknak hisz, hanem a dogmáknak. Természetesen, tudományosan megalapozott tételek ezek — csak félek, hogy a tudomány esetenként nem más, mint egy újabb kor előző tudományának teljes tagadása. Tehát nem érzem annyira magam tudónak, hogy az élet végét és a halál kezdetét megállapítsam. Ezért bizonyára sokszor elkövetem azt a hibát, hogy már halottn is végzem az újraélesztési manővereket. De azt hiszem, ebben kisebb a hibalehetőség.

Kérem, mondjon erre példát!

Olyan példát, amely azért döbbenetes, mert az emberi életet valóban bizonyos minőségi ismérvekhez kötöm. Egy fiatalember szív-műtete után, már az intenzív osztályon történő kezelés során hirtelen halálállapot alakult ki: szívmegállás. Mint ilyenkor mindig, legalább tíz-tizenkét ember serénykedett az életfunkciók, szívfunkciók beindításán. Teljesen reménytelenül folytattuk az újraélesztési manővereket több mint fél órán keresztül. Én már csak azt észleltem, hogy az újraélesztés kezdetétől számítva körülbelül egy óra múlva egyedül maradtam. Ez a fiatalember, aki akkor harminc-harmincegy éves volt, valóban, mint egy rongybaba, élettelenül vonaglott a kezeim alatt, ahogy a szívkompressziókat, a mellkas nyomását kiviteleztem. Ez a fiatalember egy óra és néhány perc múltán újra élt: elkezdett dobogni a szíve. Ez a fiatalember az eszmélésének különböző fázisaiban röviden leírta élményeit — hiszen ő valóban nagyon messziről jött vissza. Akárhányszor meglátogat — e történet kezdete tíz évre nyúlik vissza —, ez az élmény mindig előkerül. Azóta teljes életet él, és a kisgyerekei felnőtté váltak, a feleségével együtt öregszenek, és az égvilágon semmiféle maradványtünete az emléken kívül nincs. Ez az ember rossz házasságban élt betegsége alatt — nyilvánvalóan betegségéből kifolyólag önzővé, durvává, követelőzővé vált, gyerekeivel nem sokat törődött, magával volt elfoglalva. Az élet megnyerése után ez az ember megváltozott. Nem is a beteg halás a találkozások során, hanem a feleség, aki szinte egy új férjet kapott vissza a szív-műtét után.

Az Ön által elmondott példa vezet el a következő kérdésig. Vajon miért kell egy ilyen válságos helyzetnek bekövetkeznie ahhoz, hogy az ember megpróbálja beteljesíteni azt a lehetőséget, amit a saját élete, a saját létezése jelent számára? Ahhoz, hogy valaki méltó halált haljon, ahhoz méltó életet kell, hogy éljen. Akkor, amikor élünk, akkor létezünk-e? Miért kell egy szívmtűt ahhoz, hogy szembesüljünk azzal, hogy azért nincs halálkultúránk, mert nincs életkultúránk sem?

Korábban beszéltünk arról, hogy milyen felelősséggel tartozik az orvos saját betegének a múltét során. Úgy gondolom, hogy beszélnünk kell a gyógyított ember felelősségéről is, csakúgy, mint az úgynevezett egészséges ember felelősségéről saját környezetével szemben.

Egészen biztos vagyok abban, hogy valóban azért nincs halálkultúránk, mert nincs életkultúránk. Úgy gondolom, hogy ebben a mai világban, amelyben élünk, naponta olyan erős ingerek érnek bennünket, hogy ahhoz, hogy adaptálódni tudjunk az élethez, elveszítjük életünk legfontosabb elemét, az emberi érzékenységet a külvilággal szemben: az élet megérzését. Az a vak ember, aki valaha látott, nyilván akkor döbben rá, hogy milyen nagy élmény volt a látás, amikor elvesztette. A süket hasonlóképpen éli meg ezt a borzalmas állapotot. A halál a mai tudásunk szerint nem hordoz előzetes tapasztalatokat. Talán ha többször tudnánk meghalni, akkor különbül tudnánk élni. Ahhoz meg kellene halni, mint ahogy az előbbi személyes példa is mutatta. Ha valaki megjárta ezt az utat, talán másként viszonyul az élethez. De más szituációkban is azok az emberek, akik a túlvilágról visszajönnek, valahogy nemesebbek, életszeretőbbek, bölcsőbbek azoknál, akik nem haltak meg. Nem érünk rá a napi nyomorúságunkban örülni az életnek: hogy levegőt kapunk, hogy látunk, hogy hallunk, hogy dobog a szívünk. A külső ingerek elvakítanak. Ahogy egy sötét szobában egy szál gyertya világosságot nyújt: mi ahhoz vagyunk szokva, hogy betűz a nap az ablakon éjjel-nappal. Nem tudjuk érezni a sötétséget és a világosságot. És nem tudjuk érzékelni a gyertya fényét.

Én ezt a kérdést nem választanám el az aktív és a passzív eutanáziától. Mert amit a 20. század embere tesz környezetével, az igenis aktív eutanázia. Aktív eutanázia azért, mert tudjuk, és tudatosan rongáljuk az életünk lehetőségeit, öljük életünk lehetőségeit. Sokkal nagyobb bűnnek tartom a tudatos „kis gyilkosságokat”, mint a tudattalan nagy gyilkosságokat. És ahogy nem tudom elfogadni az emberi élet megszüntének az agyműködés- vagy az agyi, a magasabb agyi tevékenység megszűnését, ugyanúgy nem tudok elfogadni semmiféle kompromisszumot a környezet, az életterünk, az életlehetőségeink rombolásában. Azt hiszem, hogy az élet és a halál kérdéseit úgy kellene átgondolnunk — látva, mi mindent pusztítunk el életünk során —, hogy minek is van értelme igazán? Pazaroljuk azokat a dolgokat, amelyek a következő generációknak már nem juthatnak, mert elhasználtuk. Kell-e az nekünk, amit elhasználtunk? Valóban szükség van-e arra, amit elhasználunk? Úgy gondolom, hogy a jóléti társadalmakban olyan életpazarlás történik, ami normális embert el kell gondolkoztasson azon, hogy meddig tarthat ez a pazarlás. A jövőt különböző társadalomtudósok a maguk tudományában megjósolják, meghatározzák. Időnként kongresszusokat szerveznek, és nagy bölcsességgel megállapítják, hogy mit kellene csinálni. A mindennapi életünkben ugyanúgy éljük pazarló életünket — magyarul: aktív eutanáziával küzdünk a nemlétünkért.

Mi a helyzet, amikor eldönthető az Ön számára, hogy meg kell adni a méltó halál lehetőségét a betegnek?

Nem tudom eldönteni azt, különösen az én szakmámban, hogy a szívműveletnél mikor alakul a helyzet úgy, hogy abból biztosan halál következik. Én a halálhoz, az élet utolsó perceihez adnám meg a lehetőséget, hogy az emberi halál legyen. Itt válik nagyon érdekessé az élet és halál tisztelete, pontosan azért, mert én nem tudom megmondani, hogy az a kritikus helyzet hogy oldódik meg. Úgy, hogy ebből élet lesz — vagy úgy, hogy ebből halál lesz. Vannak kritikus helyzetek, amikor mind a kettőre föl kell készülni. És kritikus élethelyzet vagy kritikus halálhelyzet ugyanazt jelenti számomra. Tehát a hozzátartozónak, a szeretteinknek joga van a kritikus helyzetekben jelen lenni, még akkor is, ha ez a szakmai munkánkat gátolja. A beszélgetésünk elején arról beszéltünk, hogy a halál nem egy pillanat, hanem egy folyamat. Ahogy az élet emberi léptékkal hosszabb időtartamú létezés, talán a halált is úgy lehetne fölfogni, hogy egy különleges létezési állapot, csak az események sokkal gyorsabban zajlanak le, mint a nagybetűs élet. A borzasztó valóban az, hogy soha nem tudjuk, hogy ez az élet mikor lép, mikor kezd átlépni a másik létezési formába, a halálba. Éppen azért, mert nem tudjuk, ez mikor következik be, azt hiszem, hogy akkor tévedünk kisebbet, ha a halálra készülünk mindig.

Fel vagyunk-e készülve saját halálunkra? Úgy éljük életünket, ahogy a halálunkat haljuk. Nyugodtabban lehet szembenézni a halállal, ha az életünk során megtett út felkészít a halálra. Nyugodtabban lehet szembenézni a válságos, kritikus helyzetekkel. És azt gondolom, hogy itt olyan alapkategóriát kell bevennünk a beszélgetésünkbe mint a létezés szentsége.

A vallásfilozófiák, a vallások próbálják megfogni egészen más megközelítéssel az élet és a halál fogalmát, tényét, létezését. Minden ember tudatos élete során gondolkodik afelől, hogy föl lehet-e készülni a halálra. Hiszem azt, hogy az élet során elkövetett bűneinkért nehéz halállal büntetődünk. Hogy ez rövidebb vagy hosszabb folyamat? Azt hiszem, hogy a relativitás mint fogalom, közelebb visz bennünket a kérdéshez; mi mindig térben és időben gondolkodunk. De talán ha nem térben és időben gondolkodnánk, hanem életben és halálban, időtől és tértől függetlenül, akkor az életnek egyenes folytatása, a halál csak olyan lehet, mint az életünk. Tehát a halálra csak az tud jól felkészülni, aki az életében folyamatosan a halálra készül. Ez nem más, mint olyan fajta élet, amely tudatosan, felelősséggel teszi a dolgokat, hogy akkor, amikor a halál bekövetkezik, akkor könnyen tudjon átmenni abba a másik világba. Tehát ugyanúgy, ahogyan a keresztény vallásban az életnek a büntetése a pokol, a jutalma a mennyország; valahol ez a két fogalmazás minden emberben kell, hogy éljen. És minden ember naponta megéli azt, amit bűntudatnak nevezünk, ha rosszat, bűnt követünk el. És azt a jó érzést, hogy valamilyen jót tettünk. Azt hiszem, hogy tudatos életünkben ez a legfontosabb, hogy megpróbáljunk jót tenni. Az elmúlt évtizedekben ezek a fogalmak annyira kikerültek a mindennapi beszédünkből, hogy már gyanúsán néznek arra is, aki arról beszél, hogy: szolgálat, hivatás, másokért való élés.

Úgy gondolom, hogy igazán csak akkor tudunk magunkért élni, ha másokért élünk.

Munkám során, amikor az eutanázia helyzetét próbáltam feltárni, eljuttattam azokra a szakterületekre, ahol a legélesebben vetődik fel az eutanázia kérdése. Ahol, ha tűzvonallról lehet beszélni, akkor ott tűzvonaltan van. Meg kell mondjam őszintén, sorra elutasítást kaptam. Elutasítást olyan érrendszerrel, hogy a betegek érdekében nem hajlandók beszélni az eutanáziáról. Az eutanázia semmilyen formájáról. De nemcsak, hogy az eutanáziáról nem hajlandók beszélni, hanem magáról a problémáról sem. Miért áll „érdekében” egy szakmának, hogy homokba dugja a fejét, hogy lila ködöt teremtsen azzal a „látszat” érveléssel, hogy az a betegek érdeke? Hol van itt az emberi és szakmai felelősség?

A kérdés nagyon összetett, s megválaszolása is nehéz. Sorra kell venni azokat az okokat, amelyek oda vezetnek, hogy ma Magyarországon nemcsak az eutanáziában való döntésben nem mernek emberek felelősséget vállalni, hanem sokkal kisebb volumenű döntéseket sem mernek vállalni. Az okok egyik csoportja mindenképpen a jelenlegi magyar egészségügyben rejlő rendkívül merev, hierarchikus viszonyulási rendszerben keresendő. A magyar orvoslásban ma nem individuumok gyógyítanak betegeket, hanem orvosi csoportok, szigorúan meghatározott hierarchikus rendszerben. Gyógyítani csak orvos tud. Közalkalmazott csak közalkalmazottként tud viselkedni. Az orvosi tevékenység nagyon súlyos döntések vállalását jelenti. A jelenlegi magyar orvoslás lehetőséget ad arra, hogy a döntéseket elodázzák, a döntéseket továbbtaszítsák. Nem alakul ki olyan orvospérezés Magyarországon, ahol ezek a döntések, a döntés meghozatalának készsége, vállalása megtörténne. Egyszerűen azért nem, mert a vezető poszton lévő legmagasabb hierarchia sem vállalja a döntést.

Ez kialakított egy olyan viszonyulási formát — természetesen azért a gyógyítás folyik, és esetenként nem is rosszul —, melyben soha nem világlik ki, hogy egy adott orvosi kérdésben ki hozta meg a döntést? Valójában nem másról van szó, mint bújócskáról. Bújócskát játszunk, elbújunk saját felelősségünk elől, megpróbáljuk továbbadni azt. Ha tudunk valamivel takarózni, akkor esetleg döntést hozunk, de úgy, hogy az ne a saját nevünkben történjen, hanem hivatkozhassunk valami felsőbb hatalomra. És ez játék, ide és oda menő játék. Ha ebben a játékban a kérdező soha nem teszi fel azt a kérdést, hogy „ki döntött?”, akkor ez a játék jól megy. Ha fölteszik azt a kérdést, hogy „ki dönt ebben a kérdésben?”, a játék megakad. Ebben az országban nagyon aktívan folyik passzív és aktív eutanázia, megcsinálják név nélkül, de vállalni nem fogják, hogy megteszik. Mert egyrészt az orvoserkölcsi, etikai háttere nincs tisztázva a passzív és aktív eutanáziának. Nem tudja, hogy mit vállalhat föl, nincs leírva, hogy meddig mehet el. Hanem egy nagy — ahogy fogalmazott — lila ködbe van burkolva az, hogy ki meddig mehet ebben a felelősségvállalásban. Ha valaki meg is teszi azt, amit meg kell tennie — most nem csak a passzív és aktív eutanáziáról beszélek —, akkor is fél attól, hogy leírja azt, hogy „én saját nevemben ezt a döntést vállaltam”. Tehát elképzelhetetlen, hogy ez a kérdés a közeljövőben tisztázódjék. Ahhoz teljesen más orvoserkölcsi alapnevelés és beteghez való irányulás kell.

A legszomorúbb tapasztalatom az volt, hogy gyakorló orvosok nekem, négy szemközt mind etikai, mind orvosi szempontból a nyilvánosság előtt is vállalható véleményeket mondtak el, amelyek mögött láthatóan megélt élménysorozat, szakmai korrektség van, ugyanakkor rövid idő után ezek az emberek elzárkóztak a beszélgetés elől. És akkor óhatatlanul fölmerült bennem a kérdés, hogy mi az, amit nem vállaltak? Önmagukat nem vállalják?

Az eutanáziáról csak őszintén lehet beszélni, őszintén kell beszélünk a halálról, a halálfélelmünkről, a nem létező haláltudatunkról. És úgy tűnik, hogy csak olyanokkal lehet őszintén beszélni, akik személyek. Úgy tűnik, hogy személyek csak társadalomban alakulnak ki... Úgy tűnik, hogy nincs társadalom, és nagyon kevés az individuum.

Egy korábbi riportban egy intenzív orvos mondta, hogy nem elég csak jó orvosnak lenni, jó embernek is kell lenni. Bármennyire egyszerűnek és vulgárisnak hangzik, de nagyon igaz.

Igen, azt hiszem, hogy önmagukat nem vállalják. Az önmagukat való vállalás nem egyéb, mint az, amit látunk, hallunk, tapasztalunk, jónak vélünk — magyarul: véleményünk mellett ki kell, ki kellene állni; és nem állunk ki, nem vállaljuk a véleményünket sem szakmai, sem etikai, sem orvoserkölcsi kérdésekben. A kérdést most már úgy lehet föltenni: vajon miért? Nem egyszerű a kérdés megválaszolása. Ez nem csak egzisztenciális kérdés. Félek attól, hogy ha lelkiismeretem, orvosi, emberi becsületem szerint járok el, teszek, nyilatkozom, akkor az egzisztenciám kerül veszélybe. Ez a kérdés egyik oldala. A másik oldala sokkal érdekesebb. Mert ha ennek csak és kizárólag egzisztenciális következményei lennének, akkor el tudnám fogadni, ha valaki a családjáért, az egzisztenciájáért nem minden esetben megy tűzbe. De nem tudom elfogadni, hogy olyan emberek gyógyítanak betegeket, akik mindig fontosabbnak tartják saját egzisztenciájukat, mint betegeik érdekét. Mert ez jelenti azt, hogy egy orvosnak, ha orvos, akkor nemcsak éjszaka kell fölkelnie a betegéhez, nemcsak okosnak kell lennie és jól kell gyógyítania, hanem mindent el kell követnie azért, hogy a megélő rosszak megváltozzanak. Ma nagyon sok orvos tudja, hogy mi a rossz... hol kellene változtatni. A felismerésig nagyon sokan eljutnak. Az aktív cselekvésig nagyon kevesek.

Nem egészen értem, hogy miért várja el pont az orvosi rétegtől azt, hogy őszinte legyen, hogy individuum legyen, amikor több tíz éven keresztül több generációba a hazugságot, a képmutatást, a negatív emberi értékeket sulykolták. Az orvosi réteg egy kis rétege a társadalomnak. A borzasztó az, hogy ennek a kis rétegnek egy egész nép egészsége van a kezében. Valóban, azt a kérdést föl lehetne tenni, hogy vajon az orvosok között miért nincsenek nagyobb számban individuumok? Miért nincsenek betegeikért nagyobb számban aggódó orvosok? A kérdésre lehet válaszolni, hogy egészen biztosan vannak betegért aggódó orvosok, csak nem lépnek át egy határt, mert ha átlépik, abból betegüknek semmi haszna nem származik, egyéni életük viszont súlyos veszélyhelyzetbe kerül. Ki kell mondanivaló, hogy a társadalomnak nincs igénye az igaz, tiszta beszédre. Ha a társadalomnak lesz igénye arra, hogy igaz emberek, igaz módon megszólaljanak, akkor valószínű, hogy sokan meg fognak szólalni.

A véleményem az, hogy orvos csak a jó emberekből kerülhetne ki. Hogy ma nagyon sok orvos, orvosi diplomával rendelkező ember gyógyít betegeket — ez nyilvánvaló. Ebben az előbbi meghatározásban benne van az egész lehetetlensége a jelenlegi orvoslásnak... Mert a kérdést nem szabad így megfogalmazni. Hiszen nem dolgozhatna egyetlen orvos sem magas emberi, erkölcsi tulajdonságok nélkül... Egy orvostól, amit elvárhatunk — teljesen mindegy, hogy milyen esküvel fogadta orvosi ténykedését, legyen az Hippokra-

A beszélgetés a
Haláljog című
dokumentumfilm egy
részlete.

tész, vagy bármilyen más orvosi eskü. Az orvosok nagy része nem az orvosi eskü szellemében jár el, mert az orvos a mindenkori társadalmak legnemesebbikéből kellett volna, hogy kikerüljön. Nem ez történt, és nem ez történik. Többször elhangzott ez a szó, hogy kontraszelekció. A mai orvostól nagyon nagy tudást követelnek. Nem biztos, hogy már az orvosegyetemre is az orvosnak való emberek jutnak be. Hanem azok az emberek, akik azoknak a tudásbeli követelményeknek megfelelnek, amelyek a felvételekhez kellenek. Tessék nekem akár egyetlen példát mondani, egyetlenegy az elmúlt negyvenöt év orvosegyetemi felvételéből, ahol alkalmasságot vizsgáltak volna? Alkalmasságot arra, hogy orvosnak alkalmas-e az illető? Csak egyet vizsgáltak: a tudásszintet — és nem az alkalmasságot. Nagyon sok okos ember van a pályán, és nagyon kevés orvos.

Hamarosan megjelenik
a Sapiaientia könyvek sorozat
első kötete a Vigilia Kiadó gondozásában

A ZARÁNDOK

Loyolai Szent Ignác visszaemlékezései

A könyv a jezsuita rend alapítójának útkeresését mutatja be, ahogy halála előtt visszatekint életére.

Szent Ignác szövegét bőséges, korszerű
jegyzetanyag kíséri.

Május végétől megvásárolható vagy megrendelhető
a Vigilia Kiadóhivatalban:
(1053 Budapest, Ferenciek tere 7-8. III. lh. II. emelet)
Telefon: 317-7246; Fax 317-7682

A méltósággal megélt halál előtt, után, helyett

FERENCZ ANTAL

A szerző orvos, egyetemi tanár. Előző írása a *Vigilia* 1997. 3. számában jelent meg.

A harmadik évezredbe lépve a tudomány és a technika, az emberi találékonyság látványos eredményei láttán érzett örömet a riasztó jelenségek sokasodása zavarja meg vagy teszi kétségessé. A biológia, az informatika ámulatba ejtő újdonságai mellett a környezetben, az élővilágban, és az emberi életben olyan drámai események történnek, amelyek sürgős orvoslást igényelnek. Ebben a tanulmányban az emberi élet végével kapcsolatos kérdésekkel és problémákkal kívánok foglalkozni. A kérdés horderejét és időszerűségét legjobban talán II. János Pál pápa 1995. március 25-én kibocsátott, *Evangélium vitae* (EV) kezdetű enciklikája mutatja.

„...Az a tény, hogy sok ország törvényhozása — annak ellenére, hogy ezzel eltávolodtak a saját alkotmányaik alapelvétől — elfogadta az élet elleni cselekmények büntetlenségét, vagy egyenesen törvényesítette ezeket, egyszerre aggasztó jele és nem mellékes oka a súlyos erkölcsi romlásnak: olyan döntések, amelyeket az erkölcsi közvélemény egyöntetűen vétkesnek tekintett és elítélt, lassan társadalmilag elfogadottakká válnak. Maga az orvostudomány, mely hivatása szerint az emberi élet védelmére és gyógyítására van rendelve, bizonyos szakágaiban egyre gyakrabban követ el személy elleni cselekményeket, így eltorzítja a maga arcát, ellentmond önmagának, és lealacsonyítja azok méltóságát, akik végrehajtják.”¹

Az „A határok feloldódása” kifejezést J. F. Malherbe művéből² (1990) kölcsönöztem. A filozófus az emberi élet határait, az élet kezdetét és végét vizsgálja könyve egyik fejezetében. Megállapítja, hogy a vizsgálati, gyógyítási illetve beavatkozási lehetőségek bővülésével ezek a határok kitolódtak. Világosabbá kezd válni, mi teszi nehezzé az emberi élet kezdetének vagy végének biológiaiag-élettanilag pontos meghatározását.

Korábban az emberi élet végének megállapítását az elmúlt évszázadok, évezredek hagyománya határozta meg: a légzés és a szív működés tartós, helyrehozhatatlan leállása, megszűnése és a test mozdulatlansága. Ma e tünetek mellett — sőt, sokszor helyettük is, hiszen a légzés és a vérkeringés már mesterségesen is fenntartható — az agyműködés mai ismereteink szerinti helyrehozhatatlan megszűnése vált a halál megállapításának perdöntő kritériumává.

¹II. János Pál:

Az Élet Evangéliuma
(*Evangélium vitae*), 1995.

A határok feloldódása

²J. F. Malherbe: *Pour une éthique de la médecine*, 1990.

Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a halál beállta nemcsak a személy biológiai és/vagy pszichikai funkcióinak helyreállíthatatlan, végleges megszűnését jelenti, hanem a társadalmi szférára is kiható esemény. Szociokulturálisan az egyén akkor halálozik el, amikor az arra felhatalmazottak holtta nyilvánítják. Ameddig ez nem történik meg, addig az egyén nem tekinthető a közöség, a társadalom számára halottnak, bármennyire nyilvánvalóak lennének is a halál bekövetkeztének jelei. Így szociokulturális szinten a halál már nem is diagnózis, hanem döntés, ítélet vagy címke.

Az emberi élet vége pontos megállapításának a nehézségeire is — paradox módon — éppen a nagyon súlyos betegek gyógyítási lehetőségeinek a fejlődése mutat rá, amely az ötvenes években indult el diadalútjára. Ma már tíz olyan beteg közül, aki elhalálozott volna, hét személy gyógyultan, jó életkilátásokkal hagyhatja el az intenzív terápiás osztályt.

A halál bekövetkeztének kérdéséről összefoglalóan az mondható el, hogy az élet végén is elmosódtak a hagyományos határok. Az emberi élet biológiai, pszichikai befejeződésének és szociokulturális végének a problematikája — ami korábban egymással meglehetősen közeli kérdéskört alkotott — mára sok esetben jelentősen eltávolodott egymástól, és ez mind szakmai, mind etikai, mind jogi szempontból nehezen megoldható.

**A méltósággal megélt
halál helyett**

Az emberi élet nyugalomban, emberi és keresztény méltósággal megélt végének időpontjához két súlyos hiba társulhat. Ellenük mind az erkölcs, mind az orvostudomány nevében tiltakozni kell.

Az egyik a halál időpontjának szándékos előbbrehozatala, más szóval az eutanázia. E kérdéskörrel számtalan tanulmány és állásfoglalás jelent meg. A másik, ma még kevésbé ismert, de egyre jelentősebbé váló etikai probléma: az élet végének, a haldoklásnak vagy bizonyos vegetatív életfunkciók fenntartásának a méltósággal megélt halál időpontján túlra történő áthelyezése. Ezt a hazai források terápiás túlbuzgóságnak, terápiás makacsságnak nevezik. Az eutanázia és a terápiás túlbuzgóság bizonyos értelemben véve, az élet végével kapcsolatos két „szimmetrikus” etikai hibának tekinthető. Ha ugyanis az élet emberi és keresztény méltósággal megélt végének időpontját egyfajta etikai szimmetriatengelynek tekintjük, akkor elmondható, hogy az eutanázia korábban törekszik kioltani az életet, a terápiás túlbuzgóság viszont az emberi élet végét ezen időpont utánra igyekszik — sajnos alaptalan illúzióktól vezetve — áterőltetni.

Az eutanázia

Az eutanázia a *Magyar Orvosi Kamara Etikai Kódexe* szerint „az orvosnak foglalkozási körében megvalósított szándékos ténykedése, amely a gyógyíthatatlan szenvedő beteg halálára irányul, a beteg kérésére. Az aktív eutanázia esetén tevőleges, passzív eutanázia esetén mulasztással megvalósuló magatartásról van szó. Az eutanáziát végző orvos a halál bekövetkeztének idejét a természetes végnél korábbra helyezi át. Az orvos gyógyításra és a beteg

szenvedésének enyhítésére tett esküt és kapott felhatalmazást, és nem arra, hogy más ember életét kioltsa. Az ember életének kioltását célzó tevékenység mind az orvosi hivatással, mind az orvosi etikával összeegyeztethetetlen.”

Az alábbiakban néhány olyan szempontot vetek fel, amelyekre hivatkozva egyes etikai felfogások, némely egészségügyi szakágazatok és azok képviselői az eutanázia büntethetetlenségét, sőt, törvény általi engedélyezését szorgalmazzák.

Költséges betegellátás?

Ez a szemléletmód akkor válik az eutanázia valóságos kikényszerítőjévé, amikor nemcsak a rendkívüli (aránytalan), a hiábaváló, a hatástalan kezeléseket nem szándékozzák biztosítani, finanszírozni az élete végéhez feltartóztathatatlanul közeledő beteg számára, hanem a rendes (arányos) kezelést, sőt, még az ételt és italt is meg akarják vonni a betegtől. Megjegyezzük, hogy a pénzközpontú szemlélet számára mindazok értéktelenek, akik nem járulnak hozzá közvetlenül a fogyasztói társadalom céljaihoz, akik nem hoznak közvetlenül hasznót (magzatok, gyermekek, betegek, idősek, szociális támogatásból élők).

A szenvedés és a fájdalom közti különbség

Sokszor a tűrhetetlen szenvedés megszüntetésére való hivatkozással szorgalmazzák az eutanázia engedélyezését. Ám sem a törvényhozás, sem az etikai forrásmunkák többsége, sem az orvostudomány nem tárgyalja kellő alaposítással a fájdalom és a szenvedés közötti lényeges különbséget. A fájdalom a test, a szenvedés a lélek kínja. Más szavakkal — a Gabriel Marcel, és őt követően Erich Fromm nyomán elterjedő szemléletmód szerint — a fájdalom a birtokolt, a szenvedés a létezését jelentő test kínja. Ennek a megkülönböztetésnek a jelentőségét az adja, hogy a fájdalom megszüntetésére, illetve megfelelő csillapítására, mérséklésére az orvostudomány már hatásos eszközökkel rendelkezik. Valójában a fájdalom csillapítása tartozik az orvoslás illetékességi körébe, a szenvedésé nem. A fájdalom természetesen többnyire együtt jár szenvedéssel. Ilyen esetekben a fájdalom csillapítása a szenvedést is mérsékli. Előfordulhat azonban, hogy a fájdalom nem jár együtt szenvedéssel. A jó orvos mindig együtt kezeli a fájdalmat/betegséget és a szenvedést: előbbi szakmai ismereteivel, utóbbit emberségével, a szenvedő beteg iránt tanúsított szeretetével. Akik a szenvedés elkerülésére való hivatkozással szorgalmazzák az eutanáziát, azok nincsenek tudatában a fájdalom és a szenvedés közötti lényeges különbségnek, és elsősorban saját szenvedésük, a beteg szenvedése által okozott elkeseredésük vagy tehetetlenségérzetük miatt oltanák ki a páciens életét.

A szenvedés kiküszöbölésének szándéka

A szenvedésnek akár a beteg élete árán történő megszüntetésére törekvő szemléletmódot a mai kornak a pénzszerző hatékonyságot, a testi élvezeteket és kielégülést bálványozó, gyorsan terjedő és kizárólagosságra törekvő felfogásmódja magyarázza. Ettől az önző, individualista felfogástól idegen a másik ember, sőt, a szenvedő ember iránti szeretet, az önzetlen segítőkészség, a má-

sokról való gondoskodás, mindaz, ami a szenvedést mérsékelhetné, megszüntethetné. Ebből a szemléletmódból az következik, hogy vallói számára a pénzszerzésben, a testi élvezetekben való tartós korlátozottság vagy akadályozottság egyetlen lehetséges megoldása a szenvedő ember elpusztítása.

Az élet minősége

Gyakran elhangzó érv az eutanázia mellett, hogy olyanok esetében szükséges megengedni és alkalmazni, akikről saját maguk vagy mások úgy vélik, hogy életük minősége számukra elfogadhatatlan.

Az „élet minősége” kifejezés először 1964-ben, az amerikai elnök politikai beszédében hangzott el, és ennek nyomán terjedt el világszerte. Eredetileg ez a kifejezés azt jelentette, hogy jól élni egy fejlett országban. Később árnyaltabb jelentéstartalmakat kapott, beleértették a betegségmentességet, a biológiai, lelki/pszichikai és gazdasági/társadalmi jólétet. Helyeselhető, ha az életminőség megvalósulására irányulnak az adott személy vagy a közösség törekvései, de súlyosan kifogásolható, ha az életminőségnek az ideálistól való eltérése indokká válhatna az ember életének szándékos kioltására.

Az „életkorizmus”

Szomorú jelenség korunkban az életminőséggel együtt tárgyalható „életkorizmus”, az „ageism”.³ Életkorizmusról akkor beszélünk, amikor valaki az életkora miatt részesül előnyben, vagy életkora miatt szenved hátrányt. Ma az életkorizmus a dinamikus, sikeres, igen gyorsan nagy vagyont szerző, fiatal, a tözsdén vagy a pénzvilág más területein fényes karriert befutó pénzembert tekinti ideálnak. Ez a szemlélet nagyjából a felnőttkor első négy-öt évét tekinti példaképének. Akik ezen kívül esnek, azokra az életkorizmus felfogását vallók szánandó lényekként tekintenek: „leírják” a 30-as „öregeket”, a 40-es szájalmas „aggastyánokat”, a még ennél is idősebb korosztályokról nem is beszélve.

A nem „ideális” korban és pénzügyi helyzetben lévőkre már nemcsak e felfogás hívei, hanem a kívülrekedők is mint hasznavehetetlen lényekre, tárgyakra kezdenek tekinteni. Ez a szemlélet azt eredményezi, hogy az idősebbekre sokan úgy gondolnak, hogy csak terhet jelentenek a társadalom számára.

Az életkorizmus hatalmas üzlet is. Nemcsak azért, mert az ideálisnak kikiáltott, tehetős társadalmi- és korcsoport számára kínál méregdrága fogyasztási javakat és szolgáltatásokat, hanem azért is — és ez az üzlet nagyobb része —, mert a nem ebbe a korcsoportba tartozók számára is olyan árukat és szolgáltatásokat ajánl, amelyekkel azt szeretné velük elhitetni, hogy valójában az életkorizmus felfogása szerinti ideális korcsoportba tartoznak.

A halálhoz való jog

A szélsőséges individualizmus szemlélete szerint az egyénnek joga van saját haláláról korlátlanul rendelkeznie. Ez a szemlélet irracionális, mert egyoldalú, az egyénnek ugyanis nincs sem korlátlan döntési szabadsága, sem lehetősége a halála időpontjának szabad megválasztására. Senki sem tudja életét tetszőlegesen

³T. L. Beauchamp, J. F. Childress: *Principles of Biomedical Ethics*, 4th ed., 1994.

⁴Római dokumentumok IX;
az Egészségügyi Pápai
Tanács Dokumentuma:
Az egészségügyben
Dolgozók Chartája,
1998 (EDC).

Az asszisztált öngyilkosság

meghosszabbítani, vagy befejezésének időpontját megválasztani, mindössze önmaga elpusztítására van lehetősége. Azért is irracionális, mert figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy az egyénnek másokkal és a közösséggel szemben is vannak kötelességei, kötelezettségei. Jognak csupán a fentebb már említett, „a teljes nyugalomban, emberi és keresztény méltósággal megélt halál jogát” (EDC 119)⁴ lehet tekinteni.

Van valami alattomosan képmutató az „asszisztált öngyilkosság” fogalmában. Az eutanáziának ez a fajtája azt jelenti, hogy az amúgy döntés- és cselekvőképes beteg közelében az orvos és az egészségügyi dolgozók elhelyezik mindazt, ami ahhoz szükséges, hogy a beteg az életét saját maga oltsa ki. Például a keze ügyébe helyeznek egy kapcsolót, amivel a lélegeztető gépét kikapcsolhatja, vagy az infúziós kezelésben részesülő beteg mellé egy méreggel megtöltött injekciós fecskendőt tesznek, hogy az oldat beadására szolgáló csővezetékbe beadhassa magának a mérget.

Az asszisztált öngyilkosság kieszelői, valahol a tudatuk mélyén, homályosan felismerik, hogy az eutanázia, az élet szándékos kioltása ellentétes az orvosi hivatással, az egészségügy alapvető feladataival. Ezért az asszisztált öngyilkossággal a beteg vállára kívánják ráhelyezni nem csupán a döntés, hanem a végrehajtás teljes felelősségét és súlyát is.

A terápiás túlbuzgóság

A terápiás túlbuzgóság (terápiás makacsság, túlbuzgó kezelés) sokkal rejtettebb szakmai és etikai hiba, mint az eutanázia. Ellentmondásai napjainkban bontakoznak ki. Elmondható, hogy míg az eutanázia az emberi élet ellen irányul, a terápiás túlbuzgóság elsősorban az emberi méltóságot fenyegeti. A katolikus felfogás pontos elemzést ad erről a kérdésről: „A mai orvostudomány ténylegesen rendelkezik olyan módszerekkel, amelyek mesterségesen késleltethetik a halált, anélkül, hogy bármi reális előnye is származnék a betegnek. További súlyos szenvedés árán pusztán csak életben tartunk valakit, vagy egy időre meghosszabbítjuk életét. Ez az úgynevezett »terápiás makacsság (túlbuzgó kezelés)«, ami »olyan módszerek alkalmazásából áll, amelyek különösen kimerítőek és fájdalmasak a betegek számára, és valójában mesterségesen meghosszabbított haldoklásra ítélik őket«.

Ez ellentétes a haldokló személy méltóságával és azzal az erkölcsi kötelezettséggel, hogy elfogadjuk a halált és hagyjuk végül a maga útján lezajlani. »A halál az emberi élet elkerülhetetlen ténye«: nem lehet értelmetlenül késleltetni, menekülve előle mindenáron” (EDC 119).

Az eutanázia alábecsüli, a terápiás tudomány viszont túlbecsüli mind a beteg, mind a gyógyítók tényleges lehetőségeit. További problémát jelent, hogy a terápiás túlbuzgóságra tisztelettel tekint a közvélemény: „mindent megtettek szegényért!” mondják, és elismeréssel méltatják a valójában szükségtelen, irracionális erőfeszítéseket. A terápiás túlbuzgóság elkerülése ezért kétszeresen is

**A terápiás túlbuzgóság
elkerülése nem
eutanázia**

nehéz. Először azért, mert minden orvost, még a legreményteleb-
nebb esetekben is ösztönzi a segíteni akarás, a „csodatevő” szán-
dék. Másodszor azért, mert mind a közvélemény, mind a haldok-
ló környezete el is várja, és kimondva, kimondatlanul nyomást is
gyakorol a beteget gyógykezelőkre, hogy tegyenek meg minden
lehetőt, lehetetlent is szeretteikért, akkor is, amikor szemmel lát-
ható, hogy semmilyen módon sem szolgál a beteg javára.

Az életvéggel kapcsolatos fogalmi tisztázatlanságok miatt kü-
lön kell szólnunk arról, hogy a terápiás túlbuzgóság elkerülése
nem eutanázia. Vannak ugyanis olyan források, amelyek a terápi-
ás túlbuzgóság, a hiábavaló, a hatástalan, az aránytalan kezelés
kerülésében eutanáziát, passzív eutanáziát látnak. Az eddig tár-
gyaltak alapján nyilvánvaló, hogy a terápiás túlbuzgóság kerülése
nem eutanázia, hanem tárgyában illetve tartalmában a lehető leg-
teljesebb mértékben különbözik az eutanáziától: erkölcsileg érté-
kes cselekedet. Kétszeresen is. Egyfelől azért, mert képes a beteg
és a gyógyítók tényleges lehetőségeit elfogadni és a hamis illúzi-
óktól mentes valósággal szembesíteni. Másfelől azért, mert a terá-
piás túlbuzgóságra — amint erre már fentebb utaltam — nemcsak
tisztelettel tekint a közvélemény, hanem sokszor még igyekszik
nyomást is gyakorolni ennek érdekében a gyógykezelőkre. A túl-
buzgóságból fakadó nyomásgyakorlás emberileg természetesen
teljes mértékben megérthető, és szeretteink esetében magunk is
nehezen fogadnánk el a lemondást.

Az élő végrendelet

Az élő végrendelet (living will) a betegnek olyan, cselekvőké-
pes állapotában meghozott rendelkezése, amely arról intézkedik,
hogy mi történjen vele (mit hagy jóvá, mit utasít el) súlyos beteg-
sége, súlyos egészségkárosodása, testi épségének súlyos károsodá-
sa, közeli halála, cselekvőképtelensége esetén. Azért nevezik élő
végrendeletnek, mert a végrendelet szokványos értelmezésben a
halál bekövetkezte utáni rendelkezéseket tartalmazza, az élő vég-
rendelet viszont még a rendelkező életében alkalmazandó eljárá-
sokról, tiltásokról intézkedik. Pozitív vonása, hogy az élő végren-
delet készítője számára kívánja biztosítani méltóságteljes halála
feltételeinek elvárt körülményeit, vannak azonban rejtett vagy
nyíltabb kockázatai is.

Az egyik, hogy olyan egészségi körülményekre is kiterjeszthe-
tő, amelyek ugyan nem betegség- vagy rokkantságmentes állapo-
tot jelentenek, de fennállásuk esetén a beteg életkilátásai és cse-
lekvőképessége valójában nem korlátozottak (például súlyos bal-
esetek utáni állapotok). A másik, hogy a beteg súlyos betegségé-
ben esetleg már másként döntene, mint korábban, amikor az élő
végrendeletet megfogalmazta. A harmadik, hogy az élő végrendelet
valamiképpen kifejezi modern korunk új problémáit. Az élő végren-
deletet készítő személy nem kíván élni a technika minden lehetősé-
gével, mert tapasztalatai azt a félelmet keltik benne, hogy a tudo-
mány és a technika fejlődése sokszor nem azt nyújtja, ami a javát

**A legjobb fenntartó
kezelés**

szolgálná. Nem bízik tehát a tudományban és a technikában. Nem bízik a gyógykezelőkben, hogy az ő személyes javát segítik elő a számára legelfogadhatóbb módon. Attól tart, hogy gyógykezelőit vagy optimizmusuk, vagy a defenzív medicina olyan beavatkozásokra ösztönözné, amiből ő nem kér. Attól fél, hogy súlyos állapotában nem vennék emberszámba, és meg sem kísérelnék sorsának vele magával személyesen egyeztetett, személyes méltóságát, szándékait, realitásait és értékeit tisztelő megbeszélését, nem kísérmék végig élete útján, nem születne bennük együttérzés szenvedésében, bajában.

Az élete végéhez közeledtével az angol orvosi nyelv szerint „best supportive care” az az orvosi szemlélet- és ellátásmód, amely a beteg személye és emberi méltósága teljes tiszteletben tartása mellett, a közérzetét javítva, fájdalmát csillapítva és kezeléseit biztosítva, ápolja, gondozza, kíséri élete végéhez. Gondosan ügyel arra, hogy élete ne károsodjon, halála ne következzen be korábban, de ugyanilyen gonddal ügyel arra is, hogy a terápiás túlbuzgóság miatt emberi méltósága ne sérülhessen. Ez valósul meg a hospice ellátás keretei között is.

Erdemes idéznünk ezzel kapcsolatban a katolikus egyház állásfoglalását. „Az élelem és folyadék adagolása, még mesterségesen is, része a betegeket mindig megillető normális kezelésnek, ha ez nem terhes számukra: jogtalan beszüntetésük egyenlő lehet a szó szoros értelmében vett eutanáziával” (EDC 120). Megszívlelendők a következő idézetben foglaltak is: „Amire a betegnek, az orvosi ellátáson kívül valóban szüksége van, az a szeretet, az emberi és természetfölötti melegség, amellyel körülvehetik, és kell, hogy körülvegyék a hozzá közelállók, szülők, gyermekek, orvosok és ápolók. A beteg ember, ha szeretetteljes emberi és keresztény jelenléttel érzi magát körülveve, nem adja át magát az elkeseredettségnek és gyöt-rődésnek, ami akkor következne be, ha szenvedésben és halálban egyedül hagyva kívánná, hogy érjen véget az élete” (EDC 149).”

Az élet méltósággal megélt végéhez hozzátartozik a beteg megfelelő tájékoztatása is, annak érdekében, hogy lezárhassa ügyeit, elbúcsúzhasson szeretteitől, kinyilváníthassa végakarátát, hogy a vallás vigaszában és a betegek szentségében részesülhessen. Ha ez nem történik meg, amikor megtörténhetne, hanem titkolódzás, hazugságok, megtévesztések lepleivel körülveve kezelik a beteget, akkor valójában „elveszik tőle a saját halálát”.⁵

⁵J. F. Malherbe: *Pour une éthique de la médecine*, 1990.

Az egészségügyben dolgozóknak ügyelniük kell arra, hogy soha ne feledkezzenek meg ezekről a lényeges tanításokról. E nélkül munkájuk könnyen mechanikussá, lélektelenné válhat, és a betegről lélekben elfordulva csupán olyat nyújthatnak számára a méltósággal megélt halálig való kísérés helyett, ami az életvég e kritikus időszakában szakmailag talán nem is marasztalható el, de messze elmarad attól, ami a beteg lelki épülése szempontjából szükséges lenne.

A mai ember keveset gondol arra, hogy élete során valójában hányszor „kezd új életet”, hányszor „születik újjá”. És arra sem gondolunk, hogy újjászületéseinkkel milyen radikálisan és visszavonhatatlanul lezárulnak létünk korábbi szakaszai. E „halálainkkal és újjászületéseinkkel” kapcsolatban elegendő csak a mindannyiunk számára legismertebb körülményekre utalnunk.

Az általános iskola elvégzésekor általános iskolai tanulói létünk szűnik meg visszavonhatatlanul. Ezen „vég” után mint mesterséget tanulók vagy középiskolai diákok születünk újjá. Az érettségi bizonyítvány megszerzésével visszavonhatatlanul véget ér középiskolás diák létünk, és mint érettségizett fiatalok születünk újjá. A képesítésünk, oklevelünk, diplománk megszerzésekor is ez történik. A képzésünket lezáró formális aktus visszavonhatatlanul lezárja a diákeveket, és megszületünk mint friss diplomások, szakemberek.

Ez történik a családi életben is. A szerelmesek a jegyességgel visszavonhatatlanul maguk mögött hagyták legény/leány életüket, és vőlegénnyé/menyasszonnyá válnak. Házasságkötéskor a jegyességet hagyják maguk mögött, „meghalnak” mint jegyesek, és mint házastársak, mint férj és feleség születnek újjá. Gyermekük fogantatása és világrajövele a férjet és a feleséget édesapává és édesanyává formálja át, szüleiket pedig nagyszülőkké. A papi, és szerzetesi hivatások is ilyen öröndetes, visszavonhatatlan, nagy horderejű befejezések és újjászületések.

Sajnos, nem csak ilyen öröndetes változások történhetnek. A bűn például egy csapásra véget vet valaminek, és bekövetkezik az új minőségű vétkes állapot. Hála a Megváltónak, ennek véget lehet vetni, és lehetőség van a világban a megtérésre és a lélekben megújulásra.

A „halálok és újjászületések” az élet vége felé közeledő ember létében egy új minőséget vetítenek előre, amelyre fel kell készülnie mindenkinek, így készítve elő minden veszély közepette is az életnek humánus befejezését és a vég utáni feltámadást.

Az eutanázia és a terápiás túlbuzgóság fenyegetése nélküli, a ráhagyatkozással, emberi és keresztény méltósággal megélt halál és az ehhez való jogunk, az élet kultúrájának elválaszthatatlan része.

Szent az élet

Született 1927-ben. A Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett doktortudományt teológiából. Tizenöt különböző helyen tanított. A múlt rendszerben is rendszeresen betegeket látogatott a kórházakban, ezért hat-hétszázszor feljelentették, rövid időre bebörtönözték.

Az eutanáziát igénylők lélektana

Érdekes az örök életet tagadó emberiség magatartása. Amíg retteg a haláltól, addig szinte megszállottan osztogatja azt. A világ legfejlettebb országaiban kampánysorozat indult annak érdekében, hogy törvényesítsék a súlyos betegek, fogyatékos újszülöttek orvosok által elősegített halálát, vagyis az eutanáziát. Ebben aktív szerepet vállalnak értelmiségiek, tudósok, közéleti személyiségek az eutanáziát engedélyező törvényjavaslatokért harcolnak. Eközben azzal érvelnek, hogy az egyén önállósága alanyi jog, a beteg ura saját életének, így saját akarata szerint rendelkezik vele. Akkor tartják jogosnak az eutanáziát, amikor a beteg már nem tudja elviselni a fájdalmakat, a halál biztos tudatát és a kilátástalan szenvedéseinek értelmetlenségét.

A súlyosan szenvedők eutanázia igénylése csaknem mindig segyékiáltást jelent, szeretet- és figyelemhiányt. Egy magára maradt férfi azért akart öngyilkos lenni — meg is mutatta nekem a párnája alá rejtett méregfiolát —, mert barátai, rokonai elhagyták, senki sem látogatta. Csalódott az orvostudományban is, hisz érszűkületet lábát amputálni kellett. Reszketett, és sötétség ült az arcára.

Az, hogy sem a szenvedő, sem hozzátartozói nem tudnak értelmet adni a szenvedésnek, kétségbeesést eredményez. A mai társadalom fél, és visszautasítja a szenvedést. Számára ez határt jelent. A transzcendens világ görcsös tagadása az immanens világnézetek részéről (materializmus, racionalizmus, egzisztencializmus, liberalizmus, szcientológia), miután megfosztotta minden reménytől, már értelmetlennek tartja az életet.

A katolikus egyház álláspontja

A Hittani Kongregáció húsz évvel ezelőtt megjelentette az *Eutanázia* című nyilatkozatot. A Pápai Tanács 1981-ben *Etikai kérdések a súlyos betegek és haldoklókra vonatkozóan* címmel tett közzé kiadványt. A pápa 1995-ben kiadta az *Evangelium vitae* c. enciklikáját, melyben részletesen tárgyalja az eutanázia kérdését, az Egészségügyi Pápai Tanács pedig 1995-ben a *Chartát* jelentette meg. Ezekben a dokumentumokban a katolikus egyház az eutanáziát erkölcsileg elfogadhatatlannak tartja, mivel az ártatlan személy meggyilkolását jelenti. Ezt a tettet szégyenteljesnek nevezi. Az eutanázia azok veresége, akik a kegyes halál elméletét hiszik, szögezi le a Szentszék. A *Charta* rámutat, hogy amikor a társadalom eljut arra a pontra, hogy törvényessé teszi az egyén életének kioltását, akkor tagadja saját létének alapját, és megnyitja az utat az egyre nagyobb jogtalanságok felé.

Az eutanázia törvényesítése az orvos bűnösségéhez vezethet, hisz hippokratészi esküje arra kötelezi, hogy mindvégig az életet támogassa, és gyógyítsa a fájdalmakat. A Szentatya *Evangelium vi-*

tae kezdetű enciklikájában a következő szavakkal ítéli el az eutanáziát: „Isten törvényének súlyos megsértése, hiszen egy személy szándékos meggyilkolása erkölcsileg elfogadhatatlan.”

Néhány éve moralistaként hívtak egy orvosi kongresszusra. Az egyik professzor az eutanáziát pozitív módon tárgyalta. Amikor feltette a kérdést, hogy ki merné az ott jelenlévő orvosok közül vállalni a felelősséget, hogy a lélegeztetőre és más életfunkciókat helyettesítő gépekre kapcsolt haldokló beteg gépeit lekapcsolja, senki sem jelentkezett.

A 19. század végén engedélyezték a válást, mondván, hogy ne kényszerítsék együtt élni azokat, akik nem egymáshoz valók. Nem merült fel azonban, hogy az emberek jellemét kellene nevelni és szerethetővé változtatni. Ekkor válások lavínja indult el. Hisz azok, akikben nincs szeretet, tíz házasság után sem tudnak boldoggá tenni mást. Az eutanázia esetében is hasonlóan kellene végiggondolni a problémát; nem megölni, hanem szeretni kell a szenvedőket, azt pedig meg lehet és meg kell tanulni, hogy a szenvedést hogyan lehet jól elviselni.

A eutanázia hívei a nagy fájdalmakra hivatkoznak, amikor indokolt segítségnyújtásról beszélnek. Ma azonban a fájdalmak a korszerű gyógyszereknek és terápiáknak köszönhetően szinte teljes mértékben csillapíthatók. De ne feledkezzünk meg a pszichikai és érzelmi segélynyújtásról sem. A beteg, aki megtapasztalja az őt körülvevő emberi és keresztény szeretetet, nem lesz depressziós, ellentétben azokkal, akiket magukra hagynak a szenvedésükben. A *Charta* felteszi a kérdést, hogy a beteg fájdalmainak elviselhetetlensége mögött esetleg nem éppen az áll, hogy az egészségesek képtelenek elkísérni a haldoklót szenvedéseiben? Nem tudnak értelmet adni az emberi fájdalomnak, amelyet sohasem lehet maradéktalanul kiküszöbölni az ember földi életéből?

A beteg jogai

Az eutanázia helyett a megoldást talán a körülmények emberarcúvá tétele jelentheti. A betegnek joga van jól felszerelt kórházhoz, emberarcú orvoshoz, nővérekhez, mentősökhöz, ápolókhoz. És a legfontosabb: a betegség humánus értelmezéséhez, amiben benne rejlik a remény. A futószalagon végzett kezelések, a véget nem érő gépies kivizsgálások meggyötrik a lelket. A minap egy orvos idős édesanyja azt mondta nekem, hogy elege volt. Hagyják őt szépen elaludni, ne zaklassák állandóan.

A keresztény modell

A keresztény felfogás szerint az egész embert kell gyógyítani. A testet a kitűnő orvosok meg tudják gyógyítani, szükség van azonban arra, hogy a beteg érezze, létezik olyan élet is, melyet még a halál sem vehet el. A betegségben csökken a beteg autonómiája. Az ősbizalom sebződik meg. Az egyén lassan megszűnteti az emberekkel és a világgal való kapcsolatait. Eltűnik a vidám életigenlés, a bátor élet-erő. Félelmek, neurotikus szorongások, depresszió lesznek úrrá rajta. Ekkor mérhetetlenül fontos megéreznie, hogy ő még fontos mások számára. A sebzett ősbizalmat kell visszaállítani.

A vallás nyújtotta vigasz a fájdalmat megváltó szeretetté, a halált

az Istenben való élet nyitányává alakítja át. Teilhard de Chardint idézem, aki szerzetes, paleontológus és misztikus volt. Az anyag titkait kutatva járta végig az egész világot, és így írt évek óta ágyban szenvedő Margit testvérének: „Energia születhet a szenvedésből. A szenvedés képes arra, hogy központunkat az Istenbe helyezze át. Margit nővérem! Miközben én átadtam magam a világmindenség pozitív erőinek, és utaztam kontinenseken és tengereken, szenvedélyesen nekigyürkőzve, hogy lássam, mint növeli fényét a föld minden színárnyalata, te mozdulatlanul, ágyhoz szegezve, lelked legmélyén nagy-nagy csendben *alakítod át fénnyé a világ legszörnyűbb árnyait*. Margit nővérem! Mondd csak! Mit gondolhat teremő Istenünk: kettőnk közül melyikünknek jutott a nagyszerűbb szerep?”

A méltósággal megélt halál

Az elkerülhetetlen és hamarosan bekövetkező halál esetén jogos a betegnek olyan döntést hozni, lemond az olyan műtétről vagy gyógykezelésről, mely csupán a fájdalmas élet néhány napos vagy hetes meghosszabbítása lenne. Édesanyámnak súlyos és gyorsan terjedő rosszindulatú daganata volt. Megkért, hogy szöj-jak a főorvosnak, ne operálja meg. A főorvos megértette, és hazavihettem édesanyámat. Még három hétig élt szeretetei körében, és méltósággal halt meg. Nagy etikai különbség van a halál előidézése és a halál megengedése között. Amíg az első elutasítja és tagadja az életet, addig a másik elfogadja annak természetes végét. Az orvosok kötelesek komoly műtétek előtt a beteg írásos beleegyezését kérni. A beteg nem vét, ha szépen készül fel a természetes halálra, és nem igényli az orvosi beavatkozást.

Lelki gyógyítás

A betegek számára legfontosabb a gondoskodás, a szeretet. A családtagok és barátok mellett az ápoló szerzetesnővérek jelenléte, a keresztény fiatalok látogatásai az elfekvőkben, az öngyilkos- vagy elmeosztályokon; a papok rendszeres megjelenései a betegszobákban a gondoskodás hatásos eszközei. Nem a térítés, inkább a szolgálás a cél, az érdeklődés, az elbeszélgetés.

A betegek lelkében kialakul a béke, a nyugalom tudata. Mint betegekkel foglalkozó lelkipásztor sok csodát tapasztalok az emberileg már szinte kilátástalan helyzetekben. Gyakran egy-egy gesztus képes ráirányítani a beteg tudatát az örök életre. Két-három napja eszméletlen betegek szeme nyílik fel, és ajkuk szöjlni próbálkozik. Ezeket a csodákat nem értik meg azok, akik a lelket elfojtják. Téves az az elképzelés, hogy a pap megijeszti a betegeket. Egyszer egy lesóványodott, víztől feldagadt férfi nagy boldogsággal fogadott. Mint megváltóra tekintett rám, melegséggel fogta kezemet. Ekkor jelent meg a lánya, aki udvariatlanul elzavart, mondván, hogy az apja ateista párttag. Elhagytam a betegágyat, hisz ekkor egyik feljelentés érte a másikat. Amikor visszaneéztem az ajtóból, láttam, hogy a beteg sóvár szemmel néz utánam, és int. Ez rendkívüli lendületforrás volt számomra.

Az eutanázia kérdéseire adott válasz egyértelmű. Nem kétségbeesés vagy gyilkosság, hanem az élet méltóságteljes győzelme.

ALBERT ZSUZSA

Szebb a szépnél

Ne feledkezzél meg rólam
simítsad forró arcomat
fogd be a szemem, lássalak
halljalak, fogd be fülem,
erdőben vigadj velem
folyón ha járok, fogd kezem.

Fényes szemedet
rajtam feledted,
várlak, ha nem látsz
akkor is,
futnék már tőled, nem lehet
orromban leheleted
ínyemen oldódik szavad
mert szebb a szépnél
több a többinél.

Varsádban hang nélkül
halld meg neved
hegedűk, csellók zengjenek
oltalmam, lakásom, fészke
örökös menedékem.

Ki bennem vettél szállást
szépek a te sebeid Uram
hajad mint láng
a te sóhajod lomb susogása
a te eged néz, amíg
feltartom kezeim szobámban éjjel...

Feltámadás

Halottaiból éled. A Föld
felé fordul a villanás
lobog és lépked.
simán jön, rózsaszín talpa
nyomán a fű
meghajol boldogan,
ifjú király előtt
gyöngye hajadonok.

Hová lett üvegcipőd leányom?
Micsoda hajnal vitte el
születésre, gyászra?
Miféle végzet lobogói alatt
vonultok párosával?
Hol ég a tűz,
hová álljon a kémény
messzire honnan
szálljon a füst?

Újra meg újra

Milyen zene ez, miféle
felelgetés ez ifjúság tereiről
a hold udvara felől?
Vonósok zengése a Puskin kert
fái alatt, a Hold alatt
táncok a tornateremben
amikor újra meg újra
mint a Nap
felkel a forgás ütemében
szemeink kamasz nevetése
szikrázó hajunk.

Ki akkor is szeret, ha bánt
ki magát felhők mögéje rejti
szájának egyetlen íve rózsza
kezén a kezem liliom
ki járhat apró gyöngyökön
aranyos eke szántotta úton
engem odavár.

Áprilisi szelek ha járnak
avar kavarog árnyakon
ráfúj a köd a fényes fákra
remél a fény, hogy
ő marad tovább.

RÓNAY LÁSZLÓ

Konzervatív vagy reakciós?

Katolikus művészet- és tudományszemlélet a gazdasági világválság idején

Született 1937-ben Budapestén. Irodalomtörténész, az ELTE BTK egyetemi tanára. 1998-ig az Új Ember főszerkesztője volt.

¹Bizonyos változás a Magyar Kultúrában is megfigyelhető volt.

²Sik Sándor: *Mindszenty Gedeon*, 1909.

³Tiborc Lajos: *Andro József (Cyprián)*, 1936.

⁴Szekfű Gyula: *A magyar folyóirat problémája*. Magyar Szemle, 1927, 1–4.

A kultúra mint a nemzet megmentője

A '20-as évek második felétől lassan megváltozott a hazai konzervatív kultúrszemlélet. A korábbi években uralkodó harcos kultúra-modell észrevehetően módosult.¹ Korábban az irodalom, a sajtó, de egyéb művészeti ágak is háborús terepnek minősültek, amelyen engesztelhetetlen harc folyt a keresztény és a liberális eszmék képviselői között. Ez a küzdelem ekkor ironikus bizalmatlansággá szelídült. A változásban nem csak a mind súlyosabb társadalmi problémáknak volt szerepe. Konzervatív körökben ráébredtek arra, hogy nyitottabban kell újra értékelni a hagyományokat, csak így lehet a jelen számára is értékeket felmutatni. (Jellemző, hogy a pályakezdő Sik Sándor például a jó szándékú, de másodlagos tehetségű Mindszenty Gedeonról írta első irodalomtörténeti munkáit,² utóbb azonban Ady korszakos nagyságát is felismerte, az *Életet* párbeszédesszellemben szerkesztő Andor Józsefnek pedig újra meg újra méltatlan támadásokkal kellett szembenéznie.)³ Trianon következményeikért konzervatív oldalról még évekig a liberalizmus eszméit vallókat tették felelőssé, de a '20-as évek közepétől mind erősebb lett annak igénye, hogy tisztázni kell a kultúrának a nemzet fejlődésében és erősödésében betöltött szerepét, s ennek során akadozva ugyan, de megindult egyfajta integrálódás. Ebben óriási volt a Magyar Szemle szerepe, hiszen Szekfű Gyula az alkotó értelmiség egészét igyekezett benne megszólítani: „...a művelt értelmiség csak központi bázis lehet, melyről mondanivalóinkat a nemzeti társadalom minden rétegébe elvezessük”.⁴

1928 februárjában a Felsőoktatási Egyesület vezetői felkeresték Klebelsberg Kunó kultuszminisztert, akit programja megvalósítása közben számtalan támadás ért. Az üdvözlések után Klebelsberg a többi között ezeket mondta: „Hiába emelgeti fejét a tudatlanság, a rosszakarat és a politikai intrika, nem riadok vissza, a jövőben is rendületlenül megyek tovább azon az úton, amely, úgy érzem, Magyarország üdvének és feltámadásának útja.”

Ezen a találkozón hangzott el az a mondat, amelynek megfogalmazásától a konzervatív kultúrszemlélet változását számíthatjuk: „A magyarságot csak a kultúra tarthatja fenn.” Mintha erre a gondolatra rímelt volna Tóth László, a *Nemzeti Újság* főszerkesztője figyelmeztetése: „A régi elmúló világ és a kialakuló új világ

mezsgyéjén a meghasonlott mai ember áll, aki a romokból szédülő fejjel emelkedik föl, de nem tudja, mihez kezdjen, és merre menjen.” Finom, de elég érthető metafora kíséretében fejtette ki, hogy régen, amikor a pacsirta letekintett a magasból, békésen dolgozó embereket, idilli tájat, derűs érzelmeket láthatott. Most viszont keserű, rongyos lényeket vagy úgazdagokat, akik azonban „nem találják többé a meglegedettség egyszerű örömét”. Az irodalomban és a művészetben véget ért tehát egy korszak — így Tóth László. Bonyolult világban bonyolódnak az érzelmek is, s az ezeket áttételesen ábrázoló művészetek is. A múlt irodalma marandó értékrendet mutatott, s értékei nyilván mit sem változtak, a világ azonban megromlott, az érzések elsekélyesedtek. Ebben a környezetben az írók sem tehetik meg — fejtegette, hogy szépnek festik a rútat, igaznak a hamisat. Az irodalom és a sajtó nem hunyhat szemet a végzetes társadalmi igazságtalanságok fölött, hitelesen kell ábrázolnia azokat. Az igazi írónak azonban nemcsak a kereszthordozó életformát kell megmutatnia, hanem azt is, amelyet Krisztus ígért meg a benne hívőknek. Az irodalmi alkotásokban mindig is küzdött egymással a jó és a rossz, az írónak tehát nem szabad visszariadnia attól, hogy hitelesen ábrázolja a küzdelmet. Arra azonban ügyelnie kell, s erre hite is kötelezi, hogy az igazság nem bukhat el, a bűn pedig nem győzedelmeskedik végérvényesen.

Hasonló szellemben fejtette ki véleményét Alszeghy Zsolt, a kiváló irodalomtörténész a megújuló kritikai magatartás lényegéről. Sokáig az volt a kritika vezető szempontja, vajon a műalkotás témája megfelel-e a hitelveknek, s eközben például a katolikus kritikusok másodlagos szempontnak vélték a művészi megformálást. A jó kritikusként három tényezőre kell mindig figyelnie — így Alszeghy: a lélekre, a tartalomra és a formára. Ellensúlyozhatja-e a világnézet a művészi fogyatékosságokat? — vetette fel a kérdést, s úgy próbált válaszolni rá, hogy a katolikus kritika vezérlő elvének a szépséget nevezte meg: ennek kell a véleményt lendítenie, s ebben a vonatkozásban nem ismerhet tabukat. „Mi tehát a katolikus kritika? — kérdezte végül — Művészi és világnézeti hitvallás, melyet a meggyőződés tisztasága és megvesztegethetetlensége diktál. Hitvallás, amely előtt tisztelettel kell meghajolnia mindenkinek...”

A művészeti szempontokra figyelmező, a szépséget különös beleérzéssel figyelő értékelő kritikai magatartás megfogalmazása új jelensége a konzervatív, de kivált a katolikus irodalomnak, amelynek ítései korábban csak a műalkotás tartalmi vonatkozásait elemezték. Azt is sejteni lehetett, hogy ennek az igénynek egyértelmű kinyilvánítása lezárja a 20. századi magyar katolikus irodalom történetének egyik szakaszát, s kiszélesíti az irodalomértelmezés és -szemlélet lehetőségeit.

Ez a folyamat természetesen meglehetősen lassan teljesedett ki.

⁵Sík Sándor: *Gárdonyi, Ady, Prohászka*. Szent István Társulat, 1929.

Harcok a konzervatív irodalomban

Mindenekelőtt szembesülni kellett a közelmúlt konzervatív szellemiségével. Erre jó alkalmul szolgált Prohászka Ottokár — kinek 1927-ben bekövetkezett halála is az előző korszak végét jelképezte — műveinek tizenhat kötetes kiadása 1928-ban. Az ő szellemisége, lelki gazdagsága egy ideig meghatározója maradt e most induló új korszaknak is. Nem véletlen, hogy két évvel halála után már megjelent róla Sík Sándor kitűnő könyve,⁵ amely már csak azért is különleges figyelmet érdemel, mert egymás mellett, nagy megértéssel mutatta be a két hajdani ellenfél, Prohászka Ottokár és Ady Endre pályáját, és példaszerű elemzésekben igazolta, hogy a maguk módján mindketten koruk megújítói voltak. Prohászka persze nem mint szépíró maradandó, a *Magasságok felé* tárcái, az *Útirajzok* és *Naplók* bizonyára nem érnek fel legjelentősebb lelkiségi műveivel és elmélkedéseivel. Viszont alapvető szerepet játszott a magyar lelkiségi irodalom nyelvének korszerűsítésében, s annak szemléletébe — néha konzervatív körökben is ellenkezést keltve — emelte be a természettudományok akkori új megállapításait.

Az irodalomszemlélet lassú megújulása, a kritikus magatartás módosulása olykor indulatoktól sem mentes veszélyérzetet keltett a magukat öntudatosan katolikusoknak mondó írók táborában. A Nemzeti Újság már 1928-ban felvetette, hogy a katolikus irodalom képviselőinek közös táborba kellene szerveződniük. Az Országos Pázmány Egyesület, amely az elmúlt évtizedekben összefogta a katolikus írókat és újságírókat, előregedett, működési területe és hatása egyre kisebb körre korlátozódott. 1929-ben Vass József, az agilis népjóléti miniszter került elnöki tisztségbe. Első intézkedésével közös táborba szervezte a vidéki és fővárosi katolikus írókat, akik az év márciusában tartották bemutatkozó estjüket a Vigadóban. Az eseményen jelen volt Serédi Jusztinián, a püspöki kar számos tagja és az arisztokrácia több jeles képviselője. „A Pázmány Egyesületnek az a hivatása — írta az esemény jelentőségét méltatva a Nemzeti Újság (1929. március 13.) —, hogy a napi újságírás, vagy a vidéki irodalom eddig ismeretlenségben dolgozó névtelenjeit napirenden tartsa, és hogy egy-egy adandó alkalommal, egy évben lehetőleg többször, de legalább egyszer, itt, a fővárosban és a vidék nagyobb empórumaiban is megmutassa őket a közönségnek, büszkén, azzal a jogos büszkeséggel, amely a gyertyafényt az Evangélium szerint sem szokta véka alá rejteni.” A cikkíró fölvetette azt a kérdést, vajon életképes-e még a katolikus irodalom. Úgy vélte, csak akkor lehet az, ha az értelmiség egyben mecénása is lesz, megvásárolja az írók könyveit, a szegényebb nagytömegek pedig a „szeretet apró filléreivel” támogatják munkásságukat.

Vass József részben ennek a kívánságnak valóra váltásáért ugyanebben a hónapban értekezletet hívott össze, amelyen a katolikus könyv sorsa került terítékre. Jelen voltak a katolikus kiadók vezetői, a katolikus nyomdák irányítói és a fővárosi, vala-

mint a vidéki katolikus írók. Hindy Zoltán képviselő azt szorgalmazta, hogy a vallásos kiadóknak sokkal több magyar katolikus író könyvét kellene kiadniuk. Erdősi Károly e kiadók képviselőiben viszont arra hivatkozott, hogy sok az író, de kevés a kiadó, és azok is anyagi nehézségekkel küzdenek. Azt javasolta: a katolikus írók járuljanak hozzá a kiadási költségekhez, a közönyvtárak pedig rendeljenek több katolikus könyvet. Bár sok közéleti kitűnőség szólalt fel a tanácskozáson, annak eredménye igen szerény volt, hiszen a résztvevők többsége óvatosan fenntartásait hangoztatta, az írók pedig inkább vágyálmaikat fogalmazták meg, ostromozva a közönség közömbösségét, sürgetve, hogy a kormány nagyobb összegeket utaljon ki a katolikus könyvkiadás céljaira.

A veszélyérzetet jelezte az is, hogy a mindinkább visszaszoruló konzervatív irány több szélsőséges elveket valló képviselője meglehetősen hévvel bírálta az új irodalmi irányzatokat, s elsősorban a magyar „mesélőkédv” kiapadása miatt búsongott. Kincs István kőszegi plébános keresetlen egyszerűséggel így jellemezte a 20-as évek végének irodalmi közállapotait: „A ma irodalmát az izmusok, a jelszavak végzetes elszaporodása jellemzi. Különféle irányok, hangzatos elméletek, divatos meglátások, s közben elsikkad a művészet, a nemzeti lélek... Nem elég tollal a sarat magasra fröcskölni, hogy valaki maradandót alkosson.” (A Magyar Szemle, az Alkotmány, az Élet és a Nemzeti Újság hajdan oly népszerű elbeszélője ekkorra már meglehetősen kívül rekedt az irodalmon, s gazdasági elképzelései megvalósításának szentelte szabadidejét.)

A védekezés jeleként újra meg újra felmerült, hogy a kozmopolita, hazafiatlan irodalmi irányzatok között egyedül a katolikus líra lehet hazafias. Kozmopolita, nemzetközi legfeljebb egy tudós lehet, az író sohasem, fejtegette Márkus László (Nemzeti Újság, 1930. január 26.) Ignotusnak a Nyugattal történt szakítása után, amely nagy szenzációja volt az irodalmi életnek. „Csakugyan a Nyugat sugározta egy ideig azokat a hatásokat — írja, amelyek a publikum egy rétegében a nemzetköziség sznobizmusát, a Művelt Nyugat imádatát és ezzel együtt minden magyarság fölényes lekicsinylését termelték ki. Ebben a sterilizáló, meddőítő hatásban torzult el Ady poézise nemzetietlenné, s vált abban a pillanatban művésziétlenné, s a doktriner dilettánsoknak ez a sznob közönsége, amely ma is nosztalgikus megértéssel vonaglik minden külföldi felé, a magasabbrendűség kényes tartózkodásával zárkózik el a magyar értékektől... Holott a Nyugat azért lett, mert voltak írók, akik a megmerevült művészi formák ellen kezdték forradalmukat, és ezeket azért rugalmasabbakká eleveníteni, hogy a nyugatról jött és magyarrá áthasonított eszmék e megújult formákba beleférjenek.”

Egyetemesség és
hazafiság

A katolikus líra önmeghatározásában is fontos szerepe lett a nemzeti érzésnek. Brisits Frigyes *A katolikus líra* című cikkében (Nemzeti Újság, 1928. december 25.) megkísérelte összegezgetni

az egyetemesség és a hazafiság fogalmát. Úgy fogalmazott, hogy a magyar katolikus lírikusok hangja „nemcsak metafizikailag, hanem történelmileg is igen mély és széles távból zeng fel”, ám némi óvatossággal hozzátette, hogy „a modern magyar költészet fájának nem a leghatalmasabb ága a katolikus líra”. Nem csodálkozhatunk ezen a mértéktartáson, hisz az általa említett költők — Harsányi Lajos, Sík Sándor, Gáspár Jenő, Mécs László, Kocsis László, Németh István, Mentess Mihály, Pakocs Károly — valóban nem tartoztak a kor magyar lírájának élvonalába. Sík Sándor volt az egyetlen, kinek költészete megújulást ígért, Harsányi Lajosé mintha megrekedt volna vidéki környezetében, Mécs László fölösleges modorosságokat vett föl, s inkább közönségsikerre, semmint elmélyülésre törekedett, a többiek pedig nem voltak újító költők, inkább a konzervatív hagyományokat variálták.

Történtek olyan kísérletek is, hogy a katolikus irodalom termékei szélesebb körhöz jussanak el. Nemcsak a kiadást és az olvasókat igyekeztek megszervezni különféle egyesületek, hanem egyes folyóiratok külseje is megváltozott, szerkesztőik a modern nyomdatechnika alkalmazása révén keltettek figyelmet, reméltek rokonszenvet. Teljesen újjá alakult például a *Mária Kongregáció* című lap, amely a *Magyar Kultúra* előhírnöke volt. A modernebb külső azonban nem jelentette a tartalom változását, ritka irodalmi publikációi inkább a lelkes dilettantizmus jegyében születtek.

A katolikus irodalom önmeghatározásának fontos eleme lett ezekben az években annak hangsúlyozása, hogy csak ez az irodalom képes a széles néprétegek lelkében igazi, bensőséges életértéket kialakítani. Az irodalom fogalmát ezért szélesebben értelmezték a megszokottnál, annak mind fontosabb tartománya lett a szentek életének, legendáinak novellisztikus feldolgozása. A szentek életének különféle feldolgozásai a kalendáriumok és a Szentírás mellett mindig kedvelt olvasmányok voltak. Már irodalmuk hajnalán készültek olyan kódexek (például az *Érdy* és a *Debrece-ni*), amelyek szinte kizárólag a szentek élettörténeteit és csodáit tartalmazták. 1900-ban jelent meg Dedek Crescens gyűjteménye a szentekről, ez azonban a húszas évek végén már könyvritkaságnak számított. Az új, várva várt *Szentek életét* 1932-ben Schütz Antal szerkesztésében adta ki a Szent István Társulat (Balanyi György, Sebes Antal, Szamek József és Tomek Vince piaristák írták még fejezeteit). A szerkesztő hangsúlyozta, hogy munkájuk természetesen hitbuzgalmi célzattal készült, azaz lelki okulást nyújt és tökéletesedésre indít, de arra is törekedtek, hogy hőseik mögé szélesebb és hitelesebb kortörténeti háttérrel rajzoljanak föl, ügyeltek a történelmi hitelre és az irodalmi megfogalmazás szépségére is. Lelkesülten fogadta és méltatta a katolikus kritika Tormay Cecile 1930-ban megjelent *Kis magyar legendáriumát*, amelyből tízezer példányt ingyen kaptak a katolikus diákszervezetek. Tormay Cecile komoly forráskutatásokat végzett, s hogy a korhűség

követelményének is megfeleljen, alaposan áttanulmányozta a nyelvemlékeket. Kállay Miklós elsősorban azért érezte sikeresnek vállalkozását, mert elkerülte a „kenetesség” veszélyét, és igyekezett modern magyar nyelven tolmácsolni szentjeink legendáit: „Az a magyar nyelv, amelyen Tormay Cecile a Szent István legendakört magyar nyelven megszólaltatja, nemcsak élő, zengő szépségű, plasztikus hajlékonyságú magyar nyelv, de benne van a középkori kolostori latinság minden fordulata, egész naiv egyszerűsége és bájos tudálékossága.” (Nemzeti Újság, 1930. VI. 19.)

Figyelemre méltó új szempontja a katolikus irodalomnak a művészi nyelvhasználat igénye. Mind nagyobb méltánylással fogadták azokat a kísérleteket, amelyekben tájnyelvi vagy rétegnyelvi elemek bukkantak fel. Az egri költőpapok 1931-ben megrendezett budapesti irodalmi estjét persze más szempontok alapján aligha lehetett volna pozitívan értékelni, bár a városnak jelentős katolikus irodalmi hagyományai voltak (Danielik János, Tárkányi Béla, Mindszenty Gedeon). Az egri Petró József rendezte sajtó alá ezekben az években Pázmány Péter prédikációinak gyűjteményét, s ezzel is az volt egyik célja, hogy Pázmány „zamatosan magyar nyelvét” ismét az irodalmi köztudat és nyelvhasználat szerves részévé tegye.

A Pázmány Egyesület nem csak a kiadáspolitikai megváltoztatásával és a vidéki kezdeményezések támogatásával igyekezett szolgálni a katolikus irodalom megújulását. 1932-től mind komolyabban szorgalmazta ügyvezető alelnöke, Hindy Zoltán, hogy a katolikus írók kivétel nélkül tartsanak lelkigyakorlatot, mert „az a szent tűz, amely ott lobog lelkünkben Anyaszentegyházunkért, el nem alhatik soha. E szent tűz éltetője és az itt-ott talán ellankadó hitéletnek pedig legkitűnőbb élesztő eleme: a lelkigyakorlat”. A katolikus írók és újságírók egy része be is vonult a Manrézába. Ott-tartózkodásuk költségeit az Egyesület állta. A lelkigyakorlatok során az elmélkedéseket tartó atyák olyan példákkal szolgáltak, amelyek azt bizonyították, hogy a nagy lelki emberek mindig hatottak az írókra és az irodalomra. Szívesen idézték Don Boscót, akinek jelentős része volt abban, hogy Victor Hugo halálos ágyához papot kért.

A Magyar Szemle szerepe

E fokozatos szemléletváltás és a szélsőséges konzervativizmus visszaszorulása két okra vezethető vissza. Egyrészt a Magyar Szemle működésére, másrészt a francia irodalmi hatások fokozott érvényesülésére.

Bár a Magyar Szemle nem közölt szépirodalmi műveket, igyekezett minden művészi törekvéstről hírt adni. Színvonalas tanulmányokban tekintették át szerzői az irodalom, a képzőművészet, a zene és a mozi figyelemre méltó alkotásait és ezek hatását. A folyóirat kitekintett a kisebbségi magyarság helyzetére és művészi törekvéseire is. Konzervatív nézőpontból, de értékközpontúan. Szekfű Gyula folyóiratának kivételesen fontos szerepe volt abban,

hogy a konzervatív szemléletű értelmiség befogadta a Nyugat nevével jelzett irodalmi törekvéseket, s abban is, hogy az úgynevezett második nemzedék ízlésváltását is méltányolta. Ez a közvetítő szerepe a kor egyik legjelentősebb szellemi műhelyévé avatta, nem véletlen, hogy az esszéírók szívesen vállalták hasábjain a félmúlt elfogulatlan értékelését. Így például Halász Gábor — Farkas Gyula hasonló tárgyú tanulmányát követően — Harsányi Kálmánról rajzolt beleérző portrét,⁶ kifejtve, hogy e jeles tehetség magányra volt ítélve, mert nem csatlakozhatott egyik táborhoz sem, jóllehet ízlése inkább a konzervativizmushoz vonzotta volna, ám így vélekedett róluk: „Csupán fenntartó, nem teremtő erők, sőt ma már ez az érdemük is lejáráfélben van, mert amihez oly szívósan ragaszkodtak, azt nincs miért fönttartani többé; ami jó volt benne, az úgyis megmaradt, nélkülük tisztábban maradt volna meg, mint velük” (1908). A '30-as évek második felében egyre másra jelentkeztek a harmadik nemzedék esszéírói is (Sötér István például mélyen szántó tanulmányokat közölt Babitsról és a Jónás könyvéről),⁷ ami azt jelezte, hogy a szemle mindvégig kitarított céljai megvalósítása mellett.

Intenzíven igyekezett kirajzolni az új magyar líra térképét is a folyóirat. Várkonyi Nándor a háború utáni magyar költészetéről írt „beszámolójában”⁸. Érezhető rokonszenvvel szólt Kassák újító törekvéseiről is, az új költői nemzedékről is, s külön méltatta Reményik Sándort, Mécs Lászlót, s jó érzékkel emelte ki a nemzedék legtehetségesebbjeit: Szabó Lőrincet, Erdélyi Józsefet, Illyés Gyulát és Marconnay Tibort. Rendszerezesebben méltatta a fiatal lírikusokat Bisztray Gyula.⁹ Bodnár Zsigmond nyomán a kultúra fejlődését emelkedés és süllyedés hullámvonalaiaként írja le, melyben a Nyugat nagy nemzedéke a hullámhegy, a következő generáció viszont új hullámvölgy lejtőjére került.

Bisztray Gyula sokkal ígéretesebbnek látta az új magyar prózát¹⁰, amelyből Nyíró Józsefet, Tamási Áront és Kodolányi Jánost emelte ki, mint Móricz méltó folytatóit.

Mire Babits Mihály és Móricz Zsigmond felvonultatták antológiáikban¹¹ a második nemzedék költőit és elbeszélőit, a Magyar Szemle már többükről alapos, részletes méltatást adott. S bár a Magyar Kultúra szemleírója¹² éles bírálattal illette Babits gyűjteményét, elismerte a benne közöltek egy részének tehetségét. Hiányérzete nyilván abból adódott, hogy nem szerepeltek benne azok a lírikusok, akik nem „egy osztály vagy az intellektualizmus vagy az artisztikum néhány vonására »specializáltak magukat«, hanem hangot adnak minden emberi életérzésnek”. S hogy mindjárt körképet is adjon a lap ezekről az írókról, ugyancsak Ijjas Antal tollából lelkes méltatást közölt irodalmunk „egyik legkülönösebb és legkevésbé méltatott tüneményéről,” a dunántúli irodalomról¹³, amely immár nem regionális, hiszen olyan alkotók fémjelzik, mint a „hihetetlen hajlékonyságú” elbeszélő, Kincs István

⁶Halász Gábor:

A magányos költő.

Magyar Szemle, 1929, május–augusztus, 65–67.

⁷Sötér István: *Babits*

Mihály. Magyar Szemle, 1941, 210–215;

Uő.: *Prófécia, tanítás, szolgálat.* Magyar Szemle, 1940, 82–89.

⁸Várkonyi Nándor:

Mai Líránk.

Magyar Szemle, 1929, május–augusztus, 108–112.

⁹Bisztray Gyula:

Újarcú magyar poéták.

Magyar Szemle, 1930, május–augusztus, 244–254.

¹⁰Bisztray Gyula:

Szépprózánk

legújabb irányai.

Magyar Szemle, 1930, szeptember–december, 356–368.

¹¹*Uj Anthologia; Mai*

dekameron, 1932.

¹²Ijjas Antal:

Irodalmi élet. (Az új líra), Magyar Kultúra, 1932. június 15.

¹³Ijjas Antal:

A dunántúli katolikus irodalom.

Magyar Kultúra,

1932. szeptember 5.

és a „meteorszerűen felvillanó” Harsányi Lajos. Ijjas névsorában még olyan költők szerepelnek, mint Mentess Mihály, Finta Sándor, Ősz Iván, Bárdosi Németh János, Székely László, Pável Ágoston, Rozman József és Kocsis László, a prózaírók közül pedig Dénes Gizella, Váth János, Toronyi István, Rák István. Valamennyien a tisztességes középűrt jelentik, de Ijjas szerint könnyen megegyezésre juthatnának „egy egységes katolikus irodalompolitika tekintetében”. Ez azonban — szerencsére — nem következett be. Sem ekkor, sem akkor, amikor Mécs László köré gyűltek író társai, és vezéri szerepre ösztönözték.

Szemléleti változás

Az elméleti írásokban egyre gyakrabban vetődött fel annak igénye, hogy műfajilag gazdagítani kellene a keresztény prózát. Legtöbb művelője ugyanis Mikszáth és Gárdonyi modorában írt elbeszéléseket, regényeik pedig alig találtak olvasókra. Üdítő kivételként 1928-ban jelent meg Erdősi Károlynak, a Szent István Társulat agilis igazgatójának *Napsütéses Indiában* című könyve, a katolikus szellemű útleírás első igazán rangos hazai darabja. Jellemző népszerűségére, hogy öt kiadást ért meg. Ez lett a mintája annak a missziós könyvsorozatnak, amelyet a '30-as évek végén a ferencesek adtak ki: írástudó magyar misszionáriusok benyomásairól. Erdősi Károly könyve irodalmi érték is, hitelesen mutatja be a hinduk, buddhisták és mohamedánok vallási és mindennapi életét, szokásait.

Míg a század elején a katolikus irodalomnak az irodalomtörténet és a hagyományok iránt érdeklődő tagjai csak a múlt század kifejezetten katolikus íróit tekintették elődeiknek, a '20-as évek végén és a '30-as évek kezdetén változik a kép, egyre több jeles író életművére terjedt ki a figyelem, s ezekben az érzékenyebb irodalomtörténészek a lelkeségnek olyan új, egzisztenciális tartalmait fedezték fel, amelyekre korábban alig-alig figyelt katolikus részről bárki is. Már a '20-as esztendő végén megkezdődött az elfelejtett írók felfedezése és újraértékelése. Döbbenetesen sok jelentős mű esett ki a nemzet tudatából. Ennek okát részben a középiskolai oktatás szűkkeblűségében keresték (holott a nyolcosztályos gimnáziumban lényegesen több idő jutott a magyar- és a világirodalom tárgyalására, mint manapság). 1932-ben arról panaszkodott Pongrátz Elemér, hogy egy művelt társaságban senki nem ismerte Vörösmarty Mihály *Az emberek* című versét, s amikor idézte, a magukat műveltnek mondók Adyra gondoltak szerzőjeként. Három csoportba osztotta az elfeledetteket: voltak, akiknek nevét mindenki ismerte, de műveiket alig-alig olvasták. Közéjük tartozott Petőfi és Arany János is. Utóbbi úgy élt a kor köztudatában mint a *Toldi* szerzője, az *Őszikéről* alig hallottak, „holott ezekben fejezte ki legszebben és leghitelesebben a magányos ember szomorúságát és halálvágyát”. („A Nyugat karácsonyi száma úgy mutatja — írja Pongrátz Elemér némi ironiával —, hogy még Móricz Zsigmond sem ismeri eléggé Arany költészetét.”) De Vö-

rösmartynak is csak néhány költeményére emlékeznek, folytatja a szerző a szomorú lajstromot, s szinte teljesen elfeledték Balassit, Zrínyit, Csokonait, Kölcseyt és a két Kisfaludyt. Náluk ekkor előbbnek számított Tompa Mihály, akinek *A madár fia*hoz című versén szemléltették az allegóriát. Míg a nemzeti és hazafias szemlélet a katolikus költészet alfájának és ómegájának minősült, döbbenet ébredtek rá irodalomtörténészek és kritikusok, hogy a nemzeti költészet legjelesebbjeit többnyire csak félbe-szerbe ismerik, tehát hiányoznak a nemzeti érzület gyökerei, ismeretlenek hagyományai. A '20-as évek közepétől a konzervatív folyóiratban érezhető tudatossággal kezdődött meg a nemzeti irodalom múltjának bemutatása. E hagyomány jóval szélesebb eszmeiségűnek és gazdagabbnak mutatkozott, mint a korábbi évtizedek hagyományörzőinek műveiben. Az egyáltalán nem meglepő, hogy rendszeresen sort kerítettek Gárdonyi életművének bemutatására, hiszen az *Egri csillagok* vagy *Az én falum* elbeszélései a lelkiségnek is értékes dokumentumai. Ám a nagy írók mellett mind többször idézték föl a kisebbeket is: Arany János és Vajda János mellett például Endrődi Sándort. Az ő kultuszát kétségkívül erősítette, hogy fia, Béla, a Nemzeti Újság főmunkatársa volt. Mindenki „Béluskája” diákkorában a piarista diáklap, a *Szüenóra* szerkesztője volt, s később úgy beszélt erről a szerény kísérletről mint a *Virág-fakadás* előzményéről. Igazát alátámasztja a két lap sok közös munkatársa. Harsányi Kálmánról szép tanulmányt közöl az Élet 1927. januári száma egyik drámarészletének előszavául, ám jóval összetettebb író és gondolkodó, semhogy nehézség nélkül lehetett volna őt a katolikus irodalom képviselőjének nevezni.

A tágasabban értelmezett hagyomány kiszélesítette a katolikus irodalomszemléletet, s bár a szélsőségesen konzervatív írók és kritikusok hevesen hadakoztak a spiritualitás ilyen értelmezése ellen — a legtöbbször és leghatározottabban Harsányi Lajos (Ő még a második világháború után is óvást emelt azok ellen, akik Babits lírájának remekeit katolikus költeményekként értelmezték.) Ám a fiatalokat már nem vonzotta a konzervativizmus, hiába kardoskodtak mellette. A szerzetesi iskolákban végzetek gimnáziumi éveik során megismerkedtek a Nyugat lírikusaival, közkézen forogtak Ady kötetei, melyek már nem minősültek tiltott olvasmányoknak. A húszas években Babits Mihály — jóllehet a Baumgarten-díj elosztása miatt folyvást támadták — a '20-as évek közepétől a konzervatív írotábor szemében is osztatlan elismerésnek örvendett, s az általa szerkesztett Nyugatról is mind több szó esett. (A nagyváradi születésű Possonyi László, a harmincas évek jeles katolikus írója és irodalomszervezője például szülővárosából hozta magával az Ady-kultuszt, mely Váradon a költő halála után sem volt lebecsülendő.) Az irodalmi köztudatban kimondva-kimondatlanul egyre inkább az lett az értékmérő, szerepelhetett-e

valaki a Nyugatban vagy legalább annak „előszobájában”, a Napkeletben.

A konzervatív lapok mellett a katolikus orgánumoknak is tudomást kellett venniük az irodalmi ízlés megváltozásáról. Általánosan elfogadott ténynek minősül már, hogy a modern magyar irodalomnak a Nyugat a fellegvára, s az új magyar irodalom inkább jelezhető Móricz Zsigmond, mint Kincs István, Babits Mihály, mint Harsányi Lajos, Szabó Lőrinc, mint Kocsis László műveivel. A Nyugat körével szemben tanúsított ellenállás azonban sokkal mélyebb előzményekre tekinthetett vissza, semhogy egyik napról a másikra megszűnt volna. A konzervatív vallásos irodalmi tudatban élénken élt még Prohászka és Ady ellentétének, s azoknak a fullánkos írásoknak az emléke, melyeket a Magyar Kultúra *Pajzs és kard* rovatában közölt a Nyugat ellen Bangha Béla és Burián Károly. Katolikus berkekben is nagy visszhangot keltett Babits Mihály Berzeviczyvel vitázó és Ady örökségét vállaló cikke, a *Kettészakadt irodalom*. A lassan nyitottabbá váló katolikus irodalomszemlélet bizonyossága, hogy erről nem a katolikus irodalom valamelyik reprezentánsát kérdezte a Nemzeti Újság, hanem Áprily Lajost.¹⁴ Áprily 1928 februárjában mutatkozott be Budapesten. A Zeneakadémián verseit szavalta. Az est után Bisztray Gyulának arra a kérdésére, hogyan vélekedik Adyról és az irodalmi vitáról, így válaszolt: „Erdélyben nincs Ady-kérdés, vagy legalábbis nincsen olyan értelemben, mint itten. Rokon ezzel a kérdéssel a magyar irodalom kettészakadásának kérdése. A kettészakadást sem ismerik Erdélyben. Ott az irodalmi világnézet sokkal kiegyensúlyozottabb, stabilabb. Világnézeti különbségek kisebb-nagyobb mértékben nálunk is vannak, de ezek távolról sem olyan élesek, mint itt. A homogén erdélyi lélek az ellentéteket sokkal könnyebben feloldja... Végezetül megjegyzem, hogy a dolog lényegét tekintve, már itt sincs Ady-kérdés. Csak Ady van, Ady pedig a miénk, a máé, a holnapé, a jövőé!” Ez a jóslatszerű berekesztés forradalmi újszerűséggel hangzott épp a Nemzeti Újságban, amely még 1930-ban is nagyon erős fenntartásokkal írt a Nyugat körének íróiról, azok „túlbecsülését” panaszolva, szembeállva azokkal az írói kísérletekkel is, melyek a magyar arisztokrácia bűnös hanyagságát és a nép problémáitól való távolságtartását tárgyalták. Akkor inkább Courts-Mahler! — sóhajtott fel a lap névtelenségben maradt szerzője. (Talán ez az anonimitás mégis jelzi a korhangulat változását.)

¹⁴Beszélgetés
Áprily Lajossal.
Nemzeti Újság,
1928. II. 19.

Nyugat és
„Nyugatocska”
¹⁵Kállay Miklós:
Folyóiratok és
Akadémiák. Nemzeti
Újság,
1930. I. 19.

Kállay Miklós, a Nemzeti Újság irodalmi rovatvezetője igyekezett csökkenteni a Nyugat jelentőségét,¹⁵ és védelmébe vette a sokat bírált Akadémiát. „Ha tárgyilagos szemmel nézzük a dolgot — olvassuk írásában —, a Nyugat nem volt egyéb, mint egy irodalmi csoportnak, egy induló új iránynak szócsove a nyilvánosság felé. Ilyen folyóirat Párizsban évente öt-hat születik és hal meg. Egyik sem jelenti a francia irodalmat, hanem jelent egy klik-

ket, egy társaságot, esetleg egy egész irányt, s az értékét és a súlyát az adja meg, milyen nagy egyéniségek szólnak meg a lobo-gója alatt. A Nyugatnak is Ady Endre és még egy-két író-társa adta meg az értékét és az érdeklődést, bár ez korántsem volt olyan általános, mint most... feltüntetni szeretnénk. Ez az érdeklődés csak egy kis csoportnak szólt, és még ez a kis csoport is a legcsekélyebbé szállott le, amikor Ady eltűnt a Nyugatból, és csak a sztaffázs maradt meg.”

A Nyugat soha nem nevelt új tehetségeket, hangoztatja cikke befejezésében Kállay Miklós. „Ezért van az, hogy Ady halála óta már csak vergődik. Irányt zárt, csoportot nem jelent. Irodalmi programja nincs. Ifjúsága igazán dilettánsokból áll. Kritikája a kapkodó eklekticizmus harlekin színeiből jelenik meg, minden szám szemle rovatában. Nem tud újat mondani. Nincs a magyar intelligenciának olyan rétege, amelyhez szólna. Sirathatja Ignótus, élesztgetheti Móricz és Babits, nincs segítség számára. S ha ezek után újra a mérleg serpenyőjébe tesszük a Nyugatot és az Akadémiát, ahhoz a furcsa eredményhez juthatunk, hogy az Akadémia halottaiban is él, a Nyugat valamennyi előjével is halott már.”

Kállay Miklós támadó cikke, bármily kemény is, voltaképp egyfajta gesztus, hiszen a légiónyi tehetségtelen mellett nagy költőnek mondja Adyt, jelentősnek Babitsot, Kosztolányit, Szép Ernőt (!), súlyos írónak Móriczot. A Nyugat ugyan Kállay várakozásával ellentétben nem halt meg. Épp ezekben az években vált komoly irodalmi tényezővé második nemzedéke, s néhányan már a harmadikból is megkezdték írói pályafutásukat. A konzervatív katolikus írók öntudatát mégis növelhette, hogy a nagy vetélytárs halálhírére keltették. De a katolikus irodalom ekkor már nem volt egységes ebben a kérdésben sem, hiszen itt is készülődött az új nemzedék, melynek tagjai hamarosan a *Korunk Szava* körül verődtek egybe. A Nyugat köre iránt egyébként némi joggal éreztek irigységet a konzervatív katolikus irodalom képviselői. A Baumgarten-díj évről évre legalább néhány nyugatos író kenyérgondjain enyhített, ez pedig a gazdasági világválság idején egyáltalán nem volt mellékes. Hiába vetette fel a kérdést Kállay Miklós, „munkás az író, vagy iparos” (Nemzeti Újság, 1930. január 16.), az az igazság, hogy Baumgarten Ferenc és Hatvany Lajos olyan mecénásai voltak az irodalomnak, amilyenekről a másik fél nem is álmodhatott. Hiába sürgették újra, hogy az állam vállaljon nagyobb részt a kultúra támogatásából, ez bizony pusztába kiáltott szó maradt, s ez talán nem is ártott az irodalmi kiválasztódásnak, hiszen jobbak így is a felszínen maradtak, s nem kötötte őket semmilyen hivatalos ideológiai elvárás.

Egek csillaga

Ezzel az írással köszöntjük szerzőnket a Kossuth-díj odaítélése alkalmából.

A Vigilia 2000. 1., 2000. 4 és 2001. 1. számában szóltam a *Kenyeri Énekeskönyvről* (1708), amelyet a közelmúltban találtak meg a Szent István Társaság könyvtárának rendezése közben. Betekintésre adták át, és máris megejtett énekeinek nyers szépségével, csiszolatlan archaizmusaival. Ezek a szövegek nem szenvedték el a hivatalos énekeskönyvek szerkesztőinek esztétizáló törekvéseit, sokszor a kor igényeit is szolgáló „...a nagy szorgalmatossággal” történő „megjobbítottak” folyamatait, amelyek során régi nehézkesebb formákat, avítnak tűnő kifejezéseket „megtsinosítottak”. A magam részéről jobban örülök, ha a népi gyakorlatban vagy kéziratok állományban a javítgatások előtti állapotban talállok meg énekeket, amelyek még árasztják az ódonságot, lapjaikon szinte őrzik az ősök útja nyomát, valami létközeli hitelességet. Ismeretlenségük révén történeti forrásként is szolgálnak. Amellett a köznapi áhítat sokatmondó jeleiként hirdetik eleink hitbéli hűségét és Szűz Mária lélekhezkötttségét. Ezért szóltam gyakran a népi kéziratokról különböző folyóiratok hasábjain és közöltem rejtekező nagyértékű énekekből. Láttatni akartam, mennyi kallódó értéket őriz a népi tudás, a közösségi kötődés. Felszínre kell hozni az elérhetőt, amíg el nem nyeli a kérlelhetetlen idő.

A Vigilia 2001. 1 januári számában közölt írásomból „...csak ide van bizodalمام...” (65-70), kimaradt néhány ének, amely az említett Szűz Mária lélekközeliségét mutatja be. Most pótlólag hozzuk ezeket, kérve az olvasót, hogy a szövegekhez kötődő filológiai megjegyzéseket egészítse ki az említett januári szám 67–68. oldalán lévő szakmai észrevételekkel.

Kyrie de B V Maria

*Kyrie Szüzek királynéja,
Magyar Ország Patronája,
hívek kegyes szoszoloja,
és oltalmazója.*

*Atya Istennek tar háza,
sz: Lelek kedves mátkája,
Szent haromságnak mátkája
o boldog Szűz Maria.*

Kenyeri Énekeskönyv,
1708. 204. oldal
Ad notam jelzést itt
nem ad.

*Kériünk teged esedezzel
sz: Fiadnál bűnösökért
hogyan lehessünk érdemedből
menyby te sz. nevedért Amen.*

Mas bucsura valo Ének

Nota Hozzad ohajt Christus.

*Szentséges edes Jesusom :/
Irgalmaz Szűz Máriaért Országunknak.*

*Boldogságos Szűz Maria :/
Esedezzel edes Anyánk Nemzetünkért,
gyűzhessünk meg Ellensegünk érdemedért.*

Istennek Szent Anya Maria :/
Legy szomorú hazánk meg vigasztalója,
eretnység és pogányság ki irtója.*

*Szüzek Sz. Szüze Maria :/
Magyar Ország Iñ után benned bizik,
ha akarod s pártját fogod meg virágzik.*

*Christus Anya, Szűz Maria :/
Mint gyámolát mi országunk tited tisztel,
Szand meg mert sok inség miat sok gyászt visel.*

*Iñi malasztanak Anya, Szűz Maria :/
Adgyd adgyad a szomorú Magyar népnek
hogy derüljön föl még napja örömenek.*

*Tisztaságos Anya Szűz maria :/
esedezzel értünk Lelkünk szép zöld ága
szoszolója Maria régi magyarok királynéja.*

Kenyeri Énekeskönyv,
1708. 203–204. oldal.

**Az ismétlést innen kezdve ~ jellel érzékelteti.*

Pestis ideiben Boldog Aszsz. etc

Stella Coeli extirpavit magyarol.

Egek titkos szent Csillaga
ki az Urat szoptatta,
halál mergét mellyet Adam
plantala ki szaggatta:
Adam vétket etc.

Oh kegyes Szüz méltoztassál
csillagokat zablaznj
kiknek ártalma miat kell
embereknek el vesznj:
kiknek etc.

Bűnösök oltalmazója
betegek orvosloja,
egessegesseket tarcs meg
betegeket gyógyics meg,
egesseges: etc.

A mit emberi tehetség
vighez nem vihet oh Szüz
sz Fiadnál nyerd meg nekunk
ne árcson a mérges büz:
sz: Fiadnal etc

Tengernek fenyves Csillagja
dicserendő nípektől
mencs meg minket dög halalnak
veszedelmes mérgétől etc.

Halgas minket mert sz: Fiad
toled semmit nem tagad,
Szabadics o Jesus kikért
tighed Szüz Anya imád
Szabadics o Jesus kikert
tighed Szüz Anya imád.

Kenyeri Énekeskönyv
1708. 209–210. oldal

Kútfúrás,

olvasom, mellette telefonszám,
szórófestékekkel műanyag táblára fröcskölt fekete betűk
A környék útjai mentén mindenhol élém ugrál
a mesterien elhelyezett, jellegtelen hirdetés
Micsoda pazar, karnyújtásnyira lévő valóság volt ez
gyerekkoromban, amikor még mi kezeltük a vörösvári telket,
hová nem ért el a vízvezeték Terveztük, hogy kihívunk egyszer
egy ilyen kútfúró mestert, álldogálunk
körülötte, míg nem végez, míg bírja a lábunk,
sötétedésig, azon is túl S nem lesz többé a vízzel telt
marmonkannák cipelése, a rázkódó, kocsonyás,
áttetsző kubusok az opálos műanyagfal mögött,
ahogy elképzeltem olyankor Lesz víz dögvél,
megtöltjük a kátránnyal feketére
mázolt, szúnyoglábakra állított bádoghordót,
fürdünk, kukorica-kapálás, favágás, körteszedés,
cefre-gyűjtés helyett is mind csak fürdünk a nap-melengette
vízben Ahogy apám azóta áztatja magát egy amatőr fotón,
kimustrált műanyag babakádban fekve, kilógnak
csülkei (a kép kedvéért viccesen begörbíti őket),
hunyorog a lencsébe, a napba Időközben saját házam került
vezetékes vízzel, kis kerttel, melyben ha akarnék se
fürhatnék kutat, hisz a jó svábocskák
furfangos alapossággal alapincézték keresztbe-kasul
a talajt, sose tudni, hol mire bukkan az ember
Elmarad hát a pince-mély, sáros és boldog
tocsogás a jéghideg pára-szagban, elnapolódik
a nincsből zavarosan felbugyborgó van pillanata
Maradnak a fel-felmerülő útmenti műanyag táblák,
a betűk, a többé nem élő telefonvonal számsora, akár
egy sír felett

Dobban meg

„Nem hallja úgysem” — vigyorog rám
az unokája, mikor harsányan köszönök,
míg a néni csáléra taposott
magasszárú cipőben billeg tovább az úton,
maga elé mered, annyira maga elé, hogy
már maga mögé tán, innenre, túlra
mindenen. Ahogy zsolozsmára
kongatnak délután, nekiindul fekete
ruhában, kezéből fekete műbőr szíjon
lógó fekete műbőr táska, ugyan, mi
lehet benne, gondolom, mit cipel így a
harmadik sarokig, templomba menet
mindennap. Kulcsa sosincs, nem várja
meg, hogy a kiskaput valaki kinyissa,
nem ér rá, a lábazat úgyis rácsstalanul,
térdmagasan tátong, fürgén átmászik
rajta, nekiindul. Ilyenkor télidőben már
esteledik, mire a misének vége, ő vissza-
felé jövet ugyanúgy mászik át a kerítésen —
a vízakna vaslemez fedele, mint valami
nagy szív, dobban meg cipője alatt
a sötétben.

Átlósan az utcán

M. Holló János sohasem gondolta volna, hogy egyszer majd valahol Svédországban egy festői tó mellett lobogó tűz melegénél Szent Iván éjszakáján fogják a képébe mondani, hogy a délvidéki magyarok tulajdonképpen az összmagyarság legpocsékonyabb nyúlványa. Őrá természetesen nem vonatkoztatták eme elmarasztaló általánosítást, de a lobogó tűz melege mintha így is alább hagyott volna, néhány percig elmélázott azon, hogy lényegében még szerencséje van, mert ugyanezt a képébe mondhatták volna hónapokkal korábban húsvét tájékán is, így legalább késleltette a kemény szavakat.

Eredetileg ugyanis a húsvéti ünnepekre akarta meghívni Stockholmba egy ottani magyar református vagy talán ökumenikus gyülekezet, de az is lehet, hogy inkább kulturális egyesület — M. H. János ezt nem tudta pontosan kibogozni —, a kedves meghívó levél azonban hibátlan magyarsággal íródott és egy kellemes női hang idegen akcentus nélkül beszélt vele telefonon, illetlőleg elfogadni a meghívást, csupán a kora tavaszi időponttól óvakodott, attól tartott, hogy odafent északon olyankor még bizonyára barátságtalanul szeles, nyirkos és hűvös idők járnak, így aztán meg egyeztek Szent Ivánban, akinek napja Skandináviában szintén munkaszünettel járó igen nagy ünnep, akkor is meg lehet tartani egy-két magvas előadást a Délvidékről, főleg pedig a délvidéki magyarokról, merthogy a meghívásnak ez volt a célja.

Kezdetben úgy látszott, hogy jól okoskodott, hűvös nyirkosság helyett napsütés várta Stockholmban, és ezen kívül barátságos és kedves emberek, kényelmesen elszállásolták és közben kissé röstellkedve elmagyarázták neki, hogy Svédországban valamikor a hatvanas évek végén vagy a hetvenes évek elején a kormány olyan határozatot hozott, hogy a polgároknak a továbbiakban kötelező a tegeződés, nemcsak a hivatalokban, hanem a családban is, mert ez így praktikusabb, és ez természetesen vonatkozik a bevándorlókra, tehát a magyarokra is, kivételt csupán a királyi család tagjai képeznek, őket magázni kell. M. H. J. kissé csodálkozva és kétkedve regisztrálta a hallottakat, de úgy gondolta, jól nevelt vendégként illik tiszteletben tartani a vendéglátó ország előírásait, összegeződött hát mindenkivel, akikkel találkozott, fiatalokkal, öregekkel, nőkkel, férfiakkal egyaránt. Radnai Pállal, az ősz hajú, ősz bajuszú, de fekete szemöldökű nyugalmazott erdőmérnökkel is.

Radnai Pál markáns öregúr volt, szúrós, gyanakvó szemekkel figyelte a környező világot, mint általában a sokat tapasztalt emberek, merev rosszkedvűség ült az arcán, mégis készségesen felajánlotta, hogy megmutatja M. H. J.-nek a svéd fővárost. Ő még

'56 legvégén disszidált ide, munkába állt, szakmájánál fogva bejárta egész Skandináviát, megtudott mindent a nagy félszigetről, amit tudni érdemes, később módos turistaként bejárta a fél világot, és a fél világról is tájékozódott, Stockholmot pedig tökéletesen kiismerte.

Három napig járták céltudatosan a várost, M. H. J. megszemlélte a királyi palotát, a közeli vízparton magokat szórt a vadkacsáknak, megszemlélte továbbá a templomokat, múzeumokat, bejárta az egész belvárost, Radnai Pál mindvégig nagy hozzáértéssel tájékoztatta a látottakról, olyan okosan magyarázott, mint egy városkutató egyetemi tanár, aki unalmában néha felcsap idegenvezetőnek. Időnként leültek egy sűrű kertjében valamelyik sétáló utca végén, híg sört fogyasztottak, és Radnai Pál ilyenkor történeti jártasságát is bizonyította, persze minden nagyképűség nélkül. Elmondta például, hogy az acélkorszakig Svédország igen szegény volt, de miután kelendő áru lett az acél, és kiderült, hogy a svéd bányákban található a leggazdagabb érc tartalmú vas, az ország is nekilendült a gazdagodásnak, a háborúkat megfontoltan elkerülték, faházaik falát pedig a vasolvasztás valamiféle melléktermékével, aminek a nevét M. H. J. nyomban elfelejtette, rozsdavörösre festették, és ez nagyon tetszett az embereknek, nem beszélve arról, hogy ez a kulimász a korhadást is meggátolta. Svédországban ma is rengeteg a faház, az ország még mindig gazdagodik, a boltokban már számtalan színű és árnyalatú festék kapható, az emberek azonban ma is szinte kizárólag a rozsdavöröset mázolják rá faházaik külsejére... A svéd zászló pedig a kék tengert és tavakat, valamint a sárga repceföldeket szimbolizálja...

M. H. J. fokozatosan elkábult a sok egyébként hasznos információtól, a harmadik napon bosszúsan kifakadt.

— Miféle sört iszunk itt már napok óta? Ritka pocsék íze van.

— Sajnos, igazad van — mondta Radnai Pál. Az egyik német barátom szerint olyan az íze, mint a szódavízé, amibe a bivaly beletüsszentett. Mellesleg az ereje vagyis a szesztartalma is nagyjából annyi.

— Kinek jó ez?

— Az egész nemzetnek. Tudod, a svédek higgadt, udvarias, békés emberek. Viszont rendkívül rossz részegek. Régen, amikor még olcsón lehetett kapni erős söröket és még erősebb italokat, a svéd férfiak állítólag gyakorta berúgtak a kocsmákban hétvégén, békés természetük megbolydult, hazamentek és menetrendszerűen eltángálták asszonyaikat. Azután hétköznapiakon józanul, fegyelmezetten és szorgalmasan dolgoztak, szelíden viselkedtek, de hétvégén ismét eltángálták az asszonyt. Ezért hát egekbe kellett emelni a borok és a tömény italok árát, a sörök erejét pedig mélyen lecsökkentették. A családi béke érdekében. Vagyis megtörténtek a megfelelő intézkedések, a megfelelő felsőbb helyekről.

— Azóta nem verik a feleségeket?

— Tudtommal nem. Túlságosan drága mulatság lenne.

— Eszerint igazán dicséretes intézkedés született.

— A svéd nőknek azóta vastagra dagadt az önérzetük. Ma már azt is sértésnek veszik, ha a férfiak udvariasan maguk elé engedik őket a kijáratnál vagy bejáratnál, vagy ha a ruhatárnál lesegítik róluk a kabátot. Ez megkérdőjelezi az egyenrangúságukat.

M. H. J. ekkor ismét kételkedni kezdett és csöndesen azt mondta:

— A dicséretes intézkedéseknek is lehetnek hátulütői. Egyszer a tegeződési rendeletben is felbukkanhatnak hiányosságok. Ha nekem otthon kormányrendelettel parancsolnák meg a kötelező tegeződést, esküszöm, hogy még a szomszéd kutyáját is lemagáznam.

Radnai Pál félrebillentette a fejét és újabb okos magyarázatba kezdett.

— Különböző nemzeteknek különböző a vérmérsékletük, a mentalitásuk. A gének és a történelmük behatárolja őket. Én sokfelé jártam a világban, és mindenütt nagy figyelemmel tanulmányoztam a nemzetek vérmérsékletét, méghozzá teljesen megbízható és egyszerű módon.

— Van ilyen?

— Van. Én találtam ki. Az utcán járkáló, siető vagy sétáló emberek előtt logikus ok nélkül keresztbe vágtam a túloldalra, azután váratlanul vissza, majd megint a túloldalra...

— Sehol sem vágtak szájon emiatt?

— De igen. Háromszor. Amerikában, Arkansas államban egy cowboy kalapos férfi ököllel leütött, Ankarában egy morózus kurd hasbarúgott, Budapesten pedig a Madách téren egy nyakendős úr elgáncsolt, bevertem a fejemet az egyik kőoszlopba. Másutt azonban megúsztam testi sérülés nélkül. Sokszor kiabáltak rám, másutt szitkozódtak, vagy nevettek rajtam, de nem bántottak. Vérmérséklet kérdése az egész.

— Kipróbálok — mondta M. H. J. Végig kereszteztem ezt az egész sétáló utcát.

— Nem veszélytelen dolog — figyelmeztette Radnai Pál. — A svédek ugyan szelíd emberek, de akadhat köztük ingerlékeny egyéniség is.

M. H. J-nek enyhén émelygett a gyomra a híg sörtől, és ettől ő vált ingerlékenyvé.

— Legfeljebb visszaütök — mondta. Vérmérsékletem ezt diktálja. Menjünk.

Radnai Pál fizetett, azután elindultak. Végigmentek a sétáló utcán, M. H. J. többször átvágott a járókelők előtt egyik oldalról a másikra, láthatóan teljesen értelmetlenül, nem szólt rá senki, utat engedtek neki, még csak meg sem mosolyogták.

A következő napon, Szent Iván napján, kora reggel gépkocsiba ültek Radnai Pállal és elindultak a festői szépségű tó felé. Négy

vagy talán ötszáz kilométert autóztak, M. H. J.-nek volt ideje nézelődni, és nemzeti hovatarozása folytán majdnem irigykedve bámulta meg a hatalmas fenyveserdőket, a sárga repceföldeket és a rozsdavörös faházakat.

A festői szépségű tó mellett is két igen nagyméretű teraszos faház között parkoltak le, az emeletes faházakban sokan elférhettek, és voltak is ott legalább ötvenen, Skandináviában letelepedett magyar családok gyermekeikkel, akik Szent Iván ünnepén összegyűlnek itt, hogy kibeszélgessék magukat egymás között.

— Főleg erdélyiek — magyarázta Radnai Pál. — Akad néhány anyaországi is, és állandó vendégünk egy kárpátaljai házaspár, de főleg erdélyi reformátusok jönnek itt össze.

— Én katolikus vagyok — mondta M. H. J.

— Nagyszívű gyülekezet ez — mondta Radnai Pál. — Befogadja a jóézésű pápistákat.

M. H. J. bemutatkozott mindenkinek, még a kisebb gyerekeknek is, majd megkérdezte Radnai Páltól.

— A gyerekek itt születtek a fenyvesek, a repceföldek és a tavak között?

— Igen.

— Ahhoz képest meglepően folyékonyan beszélnek anyanyelvükön.

— Ezek az emberek vissza akarnak térni szülőföldjükre — mondta Radnai Pál. — Magyarul akarnak visszatérni.

M. H. J. még mindig nem tudta megbízható pontossággal kibogozni, hogy miféle szervezetnek vagy egyesületnek a vendége, de tetszett neki a nagyszívű gyülekezet, lelkes előadást tartott Délvidékről a nágyobbik faház legnagyobb termében egy díszes kandalló előtt, ami állítólag egymagában értékesebb, mint a két faház.

Tekintettel a hallgatóság összetételére és a feladott témában való járatlanságára előbb elmagyarázta, hogy mi a különbség Délvidék és Újvidék között, röviden felidézte a régi történelmi múltat és közelmúltat, a kelleténél talán hosszabban elidőzött a délvidéki magyarság fergeteges asszimilálódásánál, végül azonban az irodalomról elismerően szólt, utalt saját műveire is, és megmutatta néhány könyvét. Megtapsolták, leglelkesebben egy csinos, fekete hajú asszony tapsolt, és ez nagyon jólesett M. H. J.-nek.

Szürkületkor aztán nagy tüzet gyújtottak a tó partján, körülülték és a különböző országokban megtelepedett férfiak és nők norvég, svéd, finn és dán vodkás és pálinkás üvegeket adtak körbe, sőt még egy észti pálinkás üveget is, M. H. J.-nek ez ízlett legjobban, ez mosta le leginkább a híg sörök ízét, és kissé szégyenkezett, hogy ő csak könyveket hozott magával.

A gyerekek a tó mellett szaladgáltak, a tűz körül egyre vidámabb és zajosabb lett az élet, senki sem rúgott be, csak erősen ér-

zódott a feloldódás, és Radnai Pál ekkor mondta ki szinte tudományos magabiztossággal:

— Szerintem a délvidéki magyarság az összmagyarság legpocsekább nyúlványa. A te előadásod is erről győzött meg.

Ekkor kezdtek kihűlni a lángok. M. H. J. továbbadta az észt pálinkát és krárogva azt kérdezte:

— Ezt komolyan mondd?

— Legkomolyabban — bólogatott Radnai Pál, de mindjárt pontosított is. — Ez terád nem vonatkozik, biztosan tudom, hogy te kivétel vagy.

— Amiért átcikáztam a sétáló utcán?

— Részben. Meg aztán elolvastam néhány könyvedet. Nyugdíjas vagyok, ilyesmire is futja az időmből. Szóval ne vedd magadra, de komolyan mondtam, amit mondtam. Számtalan példával tudnám alátámasztani.

— Egyet mondjál!

Radnai Pál bedobott néhány hasított fadarabot a tűzbe és a maga tudálékos módján elkezdett bizonyítani.

— Én keresztül-kasul bejártam Skandináviát, mostanság is gyakran eljárak Oslóba. Ott is van egy kisebb magyar közösség. Igyekeznek tartani magukat, gyerekeiket külön magyar órákra járatják. Kivéve a délvidékieket. Ők szerb órákra járatják csemetéiket és fiaiknak olyan neveket adnak, hogy Milán, Dusan, de leginkább az Igort kedvelik. A szolgalelkűség messzire elnyáladzik.

— Nem hiszem — mondta kétségbeesetten M. H. J.

— Pedig elhíheted — szólt közbe a szép fekete hajú fiatalasszony, aki a közelükbe ült és most nem tapsolt. — Én Oslóban élek. A pocsek nyúlvány igen helyes kifejezés. A szolgalelkűség nagyon messzire nyáladzik, a gyávaság pedig még messzebbre.

M. H. J. nem ismerte az oslói mikroközösségeket, így hát ostoba mentegetőzésbe fogott. Mesélt a háború utáni atrocitásokról, megfélemlítésről, majd a váratlan viszonylagos jólétről, a polgárháborúról, ami mindenütt megzavarhatja egy kisebbségi népcsoport, tehát a délvidéki magyarság fejét is. Érezte, hogy nem meggyőző az érvelése, szerencsére eleredt az eső, köztelték vele, hogy Skandináviában jellemző a szeszélyes időjárás, a tűz kialudt, valamennyien nyugovóra tértek a faházakban.

Lefekvés előtt Radnai Pál némi kajánsággal még azt mondta:

— Holnap honfitársakkal is találkozhatok. Eljön Malmőből a Becskei család. Közép-Bácskából származnak. Ők a jobbik délvidéki fajtából valók. Minden évben eljönnek közénk.

És másnap délelőtt tényleg megérkezett a Becskei család. Egy nagydarab fiatalember, foglalkozását illetően állatorvos, csinos szőke feleségével és göndör hajú kisfiával. M. H. J. sokadmagával éppen a kisebbik faház teraszán gyógyította másnaposságát erős kávéval és híg sörökkel. Becskeiék odajöttek hozzájuk, a nagydarab férfi bemutatkozott.

— Becskei Gyula vagyok. Állatorvos. Hallottam már rólad. Könyveidet nem olvastam, de biztosan nagyon jók. Örülök, hogy találkoztunk. Földiek vagyunk...

Bemutatkozott a csinos, szőke feleség is. Őt Rozikának hívták.

M. H. J. valamilyen érthetetlen okból rosszat sejtett, talán Radnai Pál éjszakai hanghordozása miatt. Megpróbált kedvesen társalogni.

— Szép gyerekeitek van... Biztosan okos is.

Becskei Gyula ekkor szerbül odaszólt a göndör hajú kisfiúnak.

— Igorka, gyere ide, fogjál kezét a bácsival.

M. H. J. keserves másnapossággal körbenézett, kezét fogott Igorkával, úgy érezte, hogy ég az arca, mert Radnai Pál ezúttal szelíd szemekkel nézett rá fekete szemöldökei alól, és megismerkedésük óta először elmosolyodott ősz bajusza mögött.

— Mikor megyünk vissza Stockholmba? — kérdezte M. H. János.

— Holnap — mondta a markáns arcú öregúr. — Repülőgéped holnap este repít vissza, elég ha délelőtt elindulunk innen.

— Induljunk ma.

— Miért?

— Szeretnék még egyszer végig menni a sétáló utcán.

— Keresztbe?

— Átlósan.

— Vagyis szeretnél visszaütni valakinek.

— Igen.

— Akárkinek?

— Akárkinek.

Radnai Pál megértő vendéglátóként viselkedett. Félóra múlva már indultak is Stockholmba. M. Holló János bánatosan többször is végigment a sétáló utcán keresztbe, átlósan. Senki sem tiltakozott, nem szóltak rá, néhányan megmosolyogták.

BODNÁR DÁNIEL

Freund Tamással

Született 1959-ben, neurobiológus, a Magyar Tudományos Akadémia Kísérleti Orvostudományi Kutatóintézetének igazgatóhelyettese. Kutatási területe az agykéreg idegsejtjeinek, azok kapcsolatrendszerének szinaptikus és kémiai szerkezete, élettana, szerepe az epilepsziás és ischémiás agykárosodásban. Több, mint százötven nemzetközi publikáció szerzője, illetve társszerzője. 1997-ben Akadémiai-díjjal tüntették ki: a Bolyai Alapítványt Somody Imre, a Pharmavit Rt. vezérigazgatója, Lantos Csaba, a CAIB Értékpapír Rt. vezérigazgatója és Karsai Béla, a Karsai Rt. elnöke-vezérigazgatója alapította 1997-ben. A díjat a tudományos kutatás-fejlesztés terén nemzetközi mércével is kimagasló eredményt elérő magyar állampolgárságú vagy magyar származású tudós kaphatja meg.

Ön elsőgenerációs értelmiségiként igen fiatalon nemzetközi hírlú tudós lett. Mi volt az a motíváló erő, amely ilyen messzire repítette?

Családom mindkét ága Veszprém környéki sváb faluból származik, felmenőim földművesek voltak. A családi háttérrel tehát nem magyarázható, hogy kutató lettem, de szüleim kezdettől fogva megkövetelték, hogy tanuljak. A falubeli családok, nagyszüleim generációja felismerték a veszélyt, hogy a földből már nem lehet sokáig megélni, gyermekeik pedig csak akkor tudnak boldogulni a másfajta életformát igénylő városokban, ha minél tanultabbak. Ebből a faluból származik Mádl Ferenc köztársasági elnök is, akinek a szülei földművesek voltak, s mind a hat gyermekük egyetemet, főiskolát végzett. Nem számított ritkaságnak, hogy egy parasztembernek könyvtára volt, vagy az, hogy valamilyen hangszeren játszani tudott. Nem mindegy tehát, hogy milyen környezetből lesz valaki elsőgenerációs értelmiségi. A szüleimben is megvolt a tudás iránti vágy. Annak, hogy apám nem végezhetette el a középiskolát és nem kerülhetett főiskolára, az volt az oka, hogy leégett a falu, a szülei teljesen eladósodtak, és nem tudták tovább fedezni tanulmányait. Így kénytelen volt elmenni dolgozni. Anyám pedig alig kezdte el a középiskolát, súlyos vesemedence-gyulladást kapott, ki kellett hagynia egy évet, és utána már nem tudott visszamenni az iskolába. Így már tizenöt éves korában dolgozni kezdett a Magyar Ásványolaj- és Földgáz Kísérleti Intézetben, laboránsként. Vegyipari szakmunkás bizonyítványt szerzett, és onnan is ment nyugdíjba több, mint negyven éves munkaviszony után. Apám pedig a Nehézvegyipari Kutatóintézetbe került igazgatói főfőrnök, végül gépkocsi előadó lett. Nagyon sokáig komoly hajtóerő volt számomra, hogy eljussak olyan csúcsokra, melyekre a szüleim rajtuk kívül álló okokból nem juthattak el. Később természetesen

nagyon örültek, amikor elvégeztem az egyetemet, majd ledoktoráltam, s egyre több hazai és nemzetközi sikert értem el kutatóként.

Gimnazista korában zenész szeretett volna lenni.

A természettudományok és a zene volt az, ami rendkívüli módon vonzott. Hetedik osztályos koromban kezdtünk kémiát tanulni, amit nagyon megszerettem, köszönhetően Keller Antalnak, a veszprémi Szilágyi Erzsébet Általános Iskola igazgatójának. Csodálatos tanár volt, aki minden egyes kémiai szabályra, törvényre tudott egy viccet, s ezek alapján még a legrosszabb tanulók is megjegyezték a szabályokat. Nyaranta szüleim munkahelyén dolgoztam, s megismerkedhettem a különböző vegyszerekkel. Megragadott a kémiai reakciók csodálatos világa, s akkoriban vegyész akartam lenni. Kémiai versenyeken indultam, különórákat vettem édesapám egyik tanár barátjától. Ezeknek aztán később óriási hasznát vettem, s amikor a Lovassy László Gimnáziumba kerültem, már olyan szinten tudtam a kémiát, hogy az órákra szinte semmit sem kellett készülnöm. A kémia iránti érdeklődésem párhuzamosan bontakozott ki a zeneivel. Hétéves koromtól kezdve klarinézottam. Tizenkét éves koromig azonban többet jártam a zeneiskola mellé, mint az órákra, sokszor abba is akartam hagyni, de a szüleim nem engedték. Tizenkét éves koromban láttam egy Benny Goodmanról szóló filmet, ami nagyon megragadott: ha így is lehet klarinézni — akkor természetesen folytatom. Kiváló tanárom, Szűcs József szerzett nekem egy-két Benny Goodman-kottát, s zongorista barátommal lejátszottuk a számait. Többször is felléptünk úttörő kulturális segerszemléken, és nagy feltűnést keltettünk Goodmann-improvizálásunkkal, hiszen rajtuk kívül mindenki klasszikus művekkel indult a versenyeken. Sikerünk is volt, több díjat nyertünk. Később a gimnáziumban saját dzsessz-zenekarom is volt, s emellett Dunántúl akkoriban talán legnépszerűbb együttesében, a Nyitrai Jazz Kvartettben is játszhattam. Ez nekem, a tizenéves gimnazistának óriási megtiszteltetés volt. Énekeltem Veszprém városának, illetve a Lovassy Gimnáziumnak vegyeskarában is, mindkettőt a csodálatos karnagy, Zámbo István vezényelte, és ritkán klarinétot kiegészíthettem a veszprémi szimfonikus zenekarban is.

Ilyen sűrű zenei elfoglaltság mellett mikor jutott ideje a tanulásra?

Természetesen a gimnáziumi tanulmányaimat sem hanyagoltam el. Akkoriban még nem döntöttem el, hogy zenész legyek-e vagy biológus. Végül is a harmadikos gimnazista biológiatankönyv döntötte el a sorsomat: ennek szerzője a Szentágothai tanítvány, Hámosi József egykori kultuszminiszter volt. A könyv tele volt Szentágothai János szebbnél szebb ábráival az agy szerkezetéről és működéséről. Mindez biológia tanárnőnk izgalmas, motiváló előadásában annyira magával ragadott, hogy elhatároztam: agykutató leszek. Így felvételiztem a szegedi József Attila Tudományegyetem biológus szakára. A zenének sem fordítottam azonban teljesen hátat, három szakasztársammal már sorkatonai

szolgálatunk alatt megalakítottunk egy spirituálé kvartettet, majd ezután mind a négyen Szegedre kerülve kibővültünk vegyes kamarakórssá. Ebből lett az a Canticum kamarakórus, amely később megnyerte az országos Ki Mit Tud? versenyt. Hetente egyszer még ma is énekelek az Emődi Györgyi karnagy által vezetett Magyar Magán Vegyeskarban, alkalomadtán pedig bekéredzkeдем egy-egy ismerős dzsessz együttesbe klarinétózni. Itt az intézetben belül is alakítottunk egy kamarakórust, amellyel általában karácsonyi ünnepségeken szoktunk fellépni az intézetben, vagy a Semmelweis Egyetemen.

Szavaiból azt veszem ki, hogy az iskolában meghatározó szerepük van a kiemelkedő pedagógus egyéniségeknek. Napjainkban mintha kevesebb lenne belőlük, s ezt sokan azzal magyarázzák, hogy a tanárok alulfizettek, túlterheltek.

Már az általános iskolában is hatalmas szerepe van annak, hogy egy pedagógus az oktatott tárgy iránti alázattal, lelkesedéssel, személyes példaadással mennyire képes motiválni a diákot. Tény, hogy a tanárok alulfizettek, de a magasabb bér mellett nagyobb társadalmi megbecsülést is érdemelnének. Ha visszagondolok a gyermekkoromra, nagyon sok olyan tanárom jut eszembe, akik nem dúskáltak az anyagi javakban, de ez nem akadályozta meg őket abban, hogy teljes szívvel végezzék feladatukat, és a tantárgyuk iránti hihetetlen szeretetüket, odaadásukat átsugározzák a diákságra. Az talán igaz, hogy ha a tanárok jobban meg lennének fizetve, akkor nem kényszerülnének másodállások elvállalására, és így több energiájuk maradna a nevelésre, oktatásra. A mai fiatal tanárgeneráció sajnos olyan korban vált pedagógussá, amikor próbálták kitörölni a fejekből a többezer éves vallási erkölcsöt, etikát, és a hiteltelen, meghatározhatatlan „szocialista erkölcs” mindenhatóságát hirdették. A keresztény neveltetést az ember megkaphatta ugyan otthon, de ez nem volt általános, s a családi háttér egyébként sem pótolhatja az iskolai oktatás és nevelés hiányosságait.

Ma pillanatok alatt dús-gazdag lehet valaki, ha nincsenek gátlásai, az erkölcsi elvek sok embertől kivesztek, az érvényesülésért semmi sem drága. Ez a hozzánk képeve begyűrlözött vadkapitalizmus szükséges velejárója, vagy tendencia, amelyre hosszú távon fel kell készülnünk?

Az a tragédia, hogy hasonlóan a biológiai evolúcióhoz, a természetes szelekció azokat részesíti előnyben, akik alkalmazkodnak a környezet által diktált elvárásokhoz. Amíg a társadalmi környezet azokat részesíti előnyben, akik számára a gyors meggazdagodás az egyetlen életcél, akár mások letiprása árán is, és a pénz uralma meghatározó, addig ez a folyamat megállíthatatlan, mert a darwini természetes szelekció törvényei érvényesülnek. Mindig az fog evolúciós előnyre szert tenni, aki a környezeti elvárásokhoz, körülményekhez jobban alkalmazkodik. Ha viszont pozitív irányba tudnánk megváltoztatni a környezet elvárásait, a körülményeket (a többi élőlényrel szemben az ember erre is képes), akkor a darwini szelekció is más viselkedésmintákat részesítene előnyben. Ha például Magyarországon valaki vállalja a nemzetben gondolkodást, és hirdeti, hogy igenis szükségünk van nemzeti azonosságtudaton alapuló összefogásra és optimizmusra ahhoz, hogy kilábaljunk a súlyos gazdasági, erkölcsi válságból, akkor azt az illetőt a médiában uralkodó réteg nemhogy előnyben nem részesíti, hanem egyenesen

nevetségessé teszi. Így a felnövekvő értelmiség azon része fog kiválasztódni és érvényesülni, aki alkalmazkodik a média által alakított társadalmi környezet elvárásaihoz. (Hacsak nem akar nevetségessé válni.) Ha azonban a társadalmi gondolkodás megváltozna, és olyan viselkedési mintát tartana követésre és támogatásra méltónak, amely önzetlen és nemzetben gondolkodik, akkor egészen más típusú emberek kerülnének mintaadóként a középpontba, és választódnának ki. A darwini szelekció tehát feltartóztathatatlannul működik, de nem mindegy, hogy mihez adaptálódunk, mihez idomítanak bennünket az evolúciós törvények. Nem látok más megoldást, mint hogy szívósan, kitartóan dolgoznunk kell azon, hogy az emberek — a saját jövőjük érdekében is — más értékrendet fogadjanak el, mint ami ma uralkodó.

Korunkban rengeteg az aberráció. Mennyire függ ez össze a 20. században történt információrobbanással?

A biológiában természetes folyamat, hogy ha megváltozik a környezet, akkor az éppen létező fajok vagy alkalmazkodnak a megváltozott környezethez, vagy elpusztulnak. Az alkalmazkodás során sokféle mutáns keletkezik, melyek közül lesznek olyanok, akik jobban alkalmazkodnak az új környezethez, és ez a genetikai változat fog elterjedni, a többiek rovására. Ha valahol drasztikus környezetváltozás történik — például hirtelen fölmelegedés, vagy éppen lehülés —, akkor az ott élő fajok erre úgy reagálnak, hogy a mutációs ráta felfokozódik, tehát a genetikai állomány egyik generációról a másikra nagyobb valószínűséggel változik meg. Ennek azonban óriási a kockázata, hiszen általában rengeteg torzszülött keletkezésével is együtt jár. A társadalmi evolúcióban feltételezhetően most értünk el egy drasztikus környezetváltozáshoz, az információs társadalom kialakulásához. Az információáradat a sokszorosára nőtt ahhoz képest, amennyit ötven-száz évvel ezelőtt kellett befogadnia az emberi agynak. Az őskorban az emberi agy az akkori környezeti körülményeknek megfelelően fejlődött ki. Az ember vadászó, halászó életmódot folytatott, ismerte a szomszédját, megtanulta, hogyan kell ledöfni a bolynt, hogy élelemhez jusson, mással nemigen kellett foglalkoznia. Az emberi agy erre fejlődött ki. Ma gyakorlatilag ugyanezzel a biológiai felépítésű aggyal rendelkezünk, mégis milliószor több információt kell befogadnunk és feldolgoznunk. Hihetetlen a különbség, és a nagy ugrás nem is olyan régen történt, csupán ötven-hatvan évvel ezelőtt.

A feldolgozandó információmennyiség drasztikus megnövekedése a rádió, tévé, mobiltelefon, internet megjelenésével, az utazás hihetetlen könnyűvé válásával csak mostanában kezdődött. Ez a változás nagy és gyors, és a biológiai evolúcióhoz hasonlóan társadalmi szinten is várható volt, hogy a környezet hirtelen megváltozása túlzott változékonysághoz, az alkalmazkodás lehetőségeinek intenzív kereséséhez, alternatívák bőséges kínálatához fog vezetni. Mindez pedig társadalmi torzszülöttek megjelenését is eredményezi, ide sorolható például bizonyos vallási szekták kiala-

kulása és elterjedése, maffiacselekmények, terrorizmus, drog- és szervkereskedelem, az alkoholizmus és drogfüggőség világméretű terjedése. Naponta találkozunk a legképtelenebb viselkedési aberrációkkal is. Erre vezethető vissza az is, hogy a pszichiátriai betegségek száma ugrásszerűen megnövekedett: az agy képtelen igazodni az új környezetet jellemző információáradathoz, a személyi kapcsolatok követhetlenségéhez, és ez ellen az egyén többféleképpen próbál védekezni. Sajnos egyre gyakoribbá válnak a kóros „védekezési módok”: az ember befelé fordul, depresszióba menekül, szorong és pánikbeteg vagy skizofrén lesz. Az, hogy ezek a jelenségek még nem vezettek nagyobb tragédiához, jelentős részben annak köszönhető, hogy a betegségek kialakulásával párhuzamosan a pszichiátria és a neurológia is fejlődött, az agykutatás eredményei révén nagyon hatékony gyógyszeres- és terápiás módszereket sikerült kidolgozni e betegségek „karbantartására”, megelőzésére. Az emberiség megpróbál adaptálódni a drasztikusan megváltozott környezethez, s ennek az adaptációnak keresi a biológiai és társadalmi útjait.

Egy Ön által vezetett kutatócsoport tanulmányozza a kábítószereknek az agyra gyakorolt hatását. Milyen eredményre jutottak? Igaz, hogy a marihuána nem ártalmas?

Ezt soha sehol nem mondtuk. Amit sikerült megfejtenuk, az, hogy a marihuána receptora — tehát az a fehérje, amely az agyban felfogja ennek a molekulának a hatását — pontosan milyen hálózatokban, milyen feladatokkal rendelkező idegsejteken, s ezek melyik részén helyezkedik el. Bebizonyítottuk, hogy ez a receptor egy gátlással, szinkronizációval foglalkozó idegsejt végkészülékén található, innen csökkenti az ingerületátvivő anyag felszabadulását, és így gátolja ezen idegsejt működését. Ennek az idegsejttípusnak a feladata a szinkronizáció és az agyhullámok generálása, melyeknek szerepe óriási a tanulás és memória terén, illetve az asszociációs folyamatokban. Ebből következően az eredményeink magyarázatot adnak arra, hogy a marihuána miért rontja le a memória és a tanulás folyamatait, s milyen mechanizmusokon keresztül károsítja az asszociációs képességet. Legújabb kutatási eredményeink azt sugallják, hogy a különböző szorongásos betegségek leküzdésében lehet nagy szerepe majd az endogén-cannabidoideknek — tehát azoknak a marihuána hatóanyagához hasonló molekuláknak, melyeket a saját agyunk termel. Új gyógyszerterápiás lehetőségeket dolgozhatunk majd ki az epilepszia, a szorongás vagy éppen az asztma kezelésére. Megjegyzem, hogy a tudományos közvélemény szerint a marihuána valóban könnyű drog, mégpedig azért, mert nem okoz függőséget, még akkorát sem, mint az alkohol.

Akkor miért tartják sokkal veszélyesebbnek az alkohalnál?

Azért, mert aki egyszer marihuána élvezővé válik, az bekerül olyan körökbe, ahol a kemény drogok is előbb vagy utóbb megjelennek. Aki a marihuánával kezd, az egy idő után már nem elégszik meg ennek a hatásával, innen pedig egyenes út vezet a kemény drogokhoz, és azok rendszeres szedése már szomatikus függést okoz, ami-

ből „visszahozni” valakit rendkívüli teljesítmény, az esetek többségében nem is sikerül. S van még egy fontos szempont: bizonyított tény, hogy a marihuána élvezőknek háromszor akkora heroin dózisa van szükségük a megfelelő hatás eléréséhez, mint azoknak, akik soha nem szívtak marihuánát. Aki tehát marihuánáról vált át a kemény drogra, az sokkal hamarabb bele fog pusztulni a kábító-szer-évezetbe. Emiatt is nagyon veszélyes a marihuána.

*A hirtelen információ-
robbanás ellen védekez-
nek az emberek drogfo-
gyasztással is: álmovilág-
ba menekülnek az elvi-
selhetetlen valóság elől?*

Sajnos igen. Az agy menekülni próbál a jelenlegi környezetből, ami-
be biológiai szerkezeténél fogva nem illik bele, hiszen nem arra
fejlődött ki, hogy megbirkózzon ezzel az áttekinthetetlen informá-
cióáradattal, és azzal, hogy kétmillió városokban éljen, kétmillió
hasonló agy között. Az említett befelé fordulás, a depresszió is lehet
„védekezési” mechanizmus, de az is, hogy az ember kábítja magát,
alkohollal, drogokkal. Ezek is egyfajta torzszüleményei a megvál-
tozott környezetnek. Ezért mondom, hogy most olyan időszakban
élünk, amikor az új környezeti elvárások által hirtelen változásra
van kényszerítve az emberi faj. Erre is van számos biológiai példa,
elmondom a legnépszerűbbet: A nyírfaaraszoló lepkéknek fehér a
szárnyuk, s így a nyírfa kérgén nem veszi észre a madár, és nem
eszi meg. Van ennek a lepkefajnak egy feketeszárnyú változata is,
ugyanaz a faj, csak egy kis mutáció a fehérhez képest. Ennek az
előfordulási aránya csupán egy-két ezrelék. Pontosan azért, mert a
feketeszárnyú lepkét azonnal észreveszi a madár a nyírfakérgen,
megeszi, így előfordulási arányát a predátor mint környezeti ténye-
ző roppant alacsonyan tartja. Birmingham környékén az 1800-as
években lezajlott ipartelepítés következtében iszonyatosan nagy
szmog keletkezett, befeketedett a nyírfák kérge, tehát hirtelen
drasztikus környezetváltozás történt. A nyírfaaraszoló lepkék po-
pulációja pedig úgy reagált erre, hogy a fehér változat szorult
vissza néhány ezrelékre, hiszen most ez a változatot vette könnyeb-
ben észre a madár, a fekete változat pedig eluralta a populációt. A
laikus azt kérdezheti: ilyen okos volt a lepke? Képes volt megvál-
toztatni a színét feketére? Nem. A lepke nem ennyire okos, csak
színét illetően kétféle genetikai változatban létezik, és a környezet-
hez jobban alkalmazkodó változat terjed el a többi rovására. Ez
ilyen egyszerű. A humán populációban is jelen vannak a különböző
természetes genetikai variánsok, és nyilvánvalóan folyamatosan
újak jelennek meg. Lesznek olyanok, akik csak a drog, az alkohol
segítségével tudják majd elviselni az új civilizációs környezet elvá-
rásait. E típus szaporodási képessége valószínűleg kicsi lesz, így az
ilyen jellegű viselkedést, „alkalmazkodást” kódoló gének vissza
fognak szorulni azokhoz képest, amelyek valamilyen módon lehe-
tővé teszik az egészséges alkalmazkodást, fejlődést. Ez történhet az
információ tudatos visszaszorításával, szabályozásával, lesznek
olyan személyek, akik nem vesznek majd maguknak mobiltelefont,
hogy legalább a buszon, metrón ne kelljen az információ fogadásá-

val, feldolgozásával foglalkozniuk, kidobják otthon a televíziót, ki-
menekülnek a nagyvárosokból a természetbe, többet kezdenek tö-
rődni testi és lelki egészségükkel stb. A különböző változatok ver-
senye viszonylag gyorsan fog lezajlani, és néhány generáció után vár-
hatóan eldől, hogy melyik viselkedésmintázattal képes az ember job-
ban alkalmazkodni az új környezethez. Ezek a sikeres változatok az-
tán nyilván jobban fognak szaporodni, és így a legadaptívabbnak
bizonyuló gének kezdenek majd eluralkodni az egész emberi po-
puláción belül. Itt számítani lehet akár országok közötti verseny
kialakulására is, hiszen mindenhol más-más központi stratégiával
próbálják ezeket a társadalmi fejlődési problémákat megoldani,
már ha egyáltalán felismerik őket. Egy átgondolt stratégiával Ma-
gyarország biztosíthatná helyét a következő századok sikeres nem-
zetei között.

*S vajon a szükséges vál-
tozások után létrejövő
világ emberibb lesz a
mainál, együtt jár a lel-
kek megújulásával?*

Ez attól függ, milyenné tudjuk tenni a környezetet. Mert ahogyan
a nyírfaaraszoló lepke alkalmazkodik a fakéreg megváltozott színé-
hez, azaz a szelekció kiválogatja a környezethez jobban alkalmaz-
kodó változatot, az ember is ugyanígy jár, és az uralkodó társadalmi
körülményeknek és elvárásoknak megfelelően válogatódik ki. Az
óriási különbség az, hogy a lepke nem tudja megváltoztatni a nyír-
fakéreg színét, amihez a madarak révén az egész faj alkalmazko-
dásra kényszerül, az ember viszont képes környezetének tudatos
megváltoztatására. Ezért különösen nagy felelősség hárul mind-
azokra, akiknek lehetőségük van a társadalmi tudat, a szellemi kör-
nyezet formálására, a felnövekvő generációk nevelésére, így a taná-
rokra, a történelmi egyházakra, a média és a közélet szereplőire,
művészekre, írókra, tudósokra. Újra vonzóvá kell tennünk az évez-
redes kulturális, erkölcsi értékeket, az együttműködő szellem erejét,
és mindezt hatékonyabban kell átrökítenünk a jövő nemzedékekre.
Igenis lehetséges egy emberibb világ megteremtése, s nem menthet-
jük fel magunkat azzal, hogy semmit nem lehet tenni az uralkodó,
káros tendenciákkal, az evolúciós törvényekkel szemben.

*Hogyan lehetne meg-
győzni az embereket a
tudás, a tudományhasz-
nosságáról, hogy a ku-
tatás és fejlesztés nem
öncélú dolog, hanem elő-
rejutásunk záloga?*

Erre sokféle lehetőség van, a legkézenfekvőbb, ha elkezdjük sorolni,
hogy csak az elmúlt ötven-száz évben mennyi tudományos felfede-
zés történt, amelyek hozzájárultak számos népbetegség legyőzésé-
hez, jelentősen meghosszabbították az átlagos életkort. Ugyanígy
kiemelném az ökológia fontosságát is. Lakóhelyünket, a Földet bi-
ológiai diverzitásával együtt óvnunk, őriznünk kell, ez minden em-
bernek kötelessége. Itt megint csak rendkívüli jelentősége van a
szelekciós tényezőknek, hogy vajon az egyik pillanatról a másikra
meggazdagodni vágyó „sikeremberek” kerülnek-e döntési pozíció-
ba, akik a saját rövid távú önző érdekeiken kívül mással nem tö-
rődnek, csak a gátlástalan vagyongyarapítással, akár a Föld és az
élővilág kizsigerelése árán is, végveszélybe sodorva hosszútávon az
egész emberi faj élőhelyét. Ha az ő gondolkodásuk, akaratuk érvé-

nyesül, csak a pénz szava, a rideg gazdasági törvények diktálnak, az világméretű katasztróhoz vezethet. Szerencsére a politikusok körében is egyre többen ismerik fel az ökológiai egyensúly megőrzésének fontosságát.

A globalizáció korában nem félő, hogy a kis országok a jövőben elveszítik nemzeti sajátosságait és versenyképességüket, szerepük a fejlettebb, erősebb államok kiszolgálása lesz?

Engedje meg, hogy megint biológiai folyamatokkal példálózzak, mégpedig a leépítő evolúcióval. Erre a folyamatra jó példa az egyes állatok háziasítása, amelyek többsége sokat veszített a vad típusokra jellemző kiváló mozgásképességből, érzékszervi képességekből az emberrel való együttérés következményeként. A leépítő evolúció egészen drasztikus példája egy *Sacculina* nevű rák, mely lárva állapotban még igen kitűnő érzék- és mozgásszervekkel, központi idegrendszerrel rendelkezik. Később, amikor megtalálja gazdaállatot, egy nagytestű rákot, megtapad rajta, tömlőket növeszt a gazdaállat testébe, azon keresztül táplálkozik. Eközben leépíti saját központi idegrendszerét, az összes érzékszervét, s a mozgásképességét is teljesen elveszíti. Végül egyetlen nagy nemi miriggyé alakul. Nyilvánvaló, hogy a Magyarországhoz hasonló kis országok számára a Nyugat felkínálja rendkívül fejlett technológiáját, még gazdasági eredményeiből is részesülhetünk. De ha mi csupán annyit teszünk, hogy rátapadunk a felkínált emlőkre, akkor rálépünk a leépítő evolúció útjára: leépítjük saját képességeinket az innovációra, a tudomány művelésére, és egy idő után már igényünk sem lesz arra, hogy ápoljuk saját kultúránkat, nemzeti értékeinket. Azt hiszem világos, hogy ez az út hová vezetne. Magyarországon az egyetlen alternatív útvonalat kell választanunk: meg kell őriznünk saját tudományos potenciálunkat, nemzeti kultúránkat, és egy tudásalapú társadalmi modell felé kell haladnunk. Vegyük át az új eredményeket, de közben törekedjünk arra, hogy felfedezésainkkal, alkotásainkkal mi magunk is hozzájáruljunk a nemzetközi tudomány, kultúra fejlődéséhez, és így alapozzuk meg gazdasági felemelkedésünket.

A globalizáció korában is természetes, hogy az egyes nemzetekben, népekben igény van arra, hogy a világ elé tárják saját értékeiket. Említhetem a finn vagy az ír példát. A sokszínűség nem csupán színessé teszi a világot, hanem ez a fejlődés mozgatórugója is. Az evolúcióban is a különbözőségen alapszik a szelekció, a különböző mutánsok, egyedek egymás mellett élve és egymással versengve igyekeznek bizonyítani saját életképességüket, rátermettségüket. A homogenizáció megszünteti a versenyt és ezáltal a fejlődést is. Ez történt az ókori Kína esetében: amíg egymással versengő kis államok alkották, rendkívül fejlett volt technikában, tudományban. Az egyesítő császárság azonban homogenizálta a kultúrát, és ezáltal lelassította, megállította a fejlődést Kínában. A globalizáció során tehát törekedni kell a nemzeti kultúrák, a heterogenitás megőrzésére, mert így lehet biztosítani az ebből fakadó egészséges szelekciót és versenyt. Magyarországnak is meg kell

őriznie nemzeti identitását, saját kultúránk és a tudomány művelésére való igényt. Arról sem szabad elfelejtkezni, hogy manapság az előállított termékek értékét elsősorban a szellemi hozzájárulás adja. Tragikus lenne, ha a nemzetközi munkamegosztásban Magyarországra a fizikai hozzájárulás szerepe hárulna. Éppen ellenkezőleg: hagyományaink és adottságaink alapján elsősorban a szellemi tőke fejlesztésére kell törekednünk. Mindig híresek voltunk arról, hogy nagy koponyákat adtunk a világnak, s meggyőződés, hogy ez így lesz a jövőben is.

JOHN POWELL:
MIÉRT FÉLEK A SZERETETTŐL?
A szorongás és a közöny leküzdése



Útmutató a szeretet boldog-rejtélyes világába. Minden szeretetre vágyó embernek, főleg fiataloknak.

Ára: 570,- Ft

JOHN POWELL: MIÉRT FÉLEK ATTÓL, AKI VAGYOK?

Útmutató önmagunk jobb megismeréséhez, az egyéniségüket tudatosan formáló fiataloknak.

Ára: 690,- Ft



Megvásárolható vagy megrendelhető
a Vigilia Kiadóhivatalban:
(1053 Budapest, Ferenciek tere 7-8. III. lh. II. emelet)
Telefon: '317-7246; Fax 317-7682

JELENITS ISTVÁN: KÜLDETÉSSEN

A közmegebecsülésnek örvendő szerző összegyűjtött műveinek harmadik kötetében négy ciklusba rendezve olvashatjuk pedagógiai tárgyú, hosszabb-rövidebb írásait, amelyeket egybefűzi felelős komolysága és a nevelés kivételes jelentősége iránt érzett elkötelezettsége. Jelenits István bölcs tapintattal és nyitottsággal igyekszik olyan fogódzókat adni, amelyek a nevelést magát és a nevelői tevékenységet értékközpontúvá és céltudatosná tehetik, segítve az ifjúság felelősségérzetének és erkölcsi szilárdságának kialakítását. Ezt a törekvését a piarista és általában a magyar katolikus oktató-nevelő munka hagyományai épp úgy segítik, mint saját tapasztalatai.

Először a hagyományokról, a piarista nevelésnek azokról az alapjairól szólnánk, amelyeket Kalazanci Szent József vetett. Ezek az írások az *Örökség* című ciklusban olvashatók. A piaristák első tanárnemzedékének áldozatos tagjai valóban küldetést teljesítettek, „egy széthulló világban egyszerre akartak hűségesek lenni az evangéliumhoz is meg a fizikához is, amelyet Galileitől tanultak. Hogy két úrnak szolgáljanak? Inkább, hogy diákjaik közt elvégezhessek vállalt munkájukat, s pusztá létükkel tanúsítsák, hogy a teremtető és megváltó Isten *ugyanaz*”.

A történelmi események bizonyos elvek újra fogalmazására készítették a rendet, de az igazi megérzéskódítást az '50-es évek okozták, hiszen a piaristáknak összesen két iskolájuk működhetett, s a tanulói létszámot is szigorúan korlátozták. Bár a rendi élet és a növendéknevelés zavartalan menetét a diktatórikus intézkedések igencsak akadályozták, az erkölcs koncentrációja mégis hasznára volt a színvonalnak. A megmaradt szerzetesi iskolák nevelő és erkölcsnemesítő ténykedésének is köszönhető, hogy a rendszerváltás küzdelmes folyamatát erkölcsi erővel és hittel felvértezett generációk támogathatták.

Az 1990-es esztendő azonban megoldásra váró problémák sorát is felvetette. A szerzetesrendek, így a piaristák is megtelepedhettek azokban a városokban, amelyekben hagyományaik éltek, de az iskolák zavartalan működéséhez szellemiekre és anyagiakra is szükség volt, arról nem is szólva, hogy az egyházas, katolikus és keresztény nevelés alapelveit megkérdőjelezték a semleges iskolai jelszavát vallók, akik a nevelés ügyét politikával is átszínezték. Jelenits István tevékeny szerepet vállalt az ideológiáivá forrósított küzdelmekben, s felmérhetetlen érdeme,

hogy ő nem harcolt, hanem csendes bölcsességgel igyekezett meggyőzni az övétől eltérő nézeteket vallókat. A jó párbeszéd példájának nevezhetnénk magatartását, ha a „párbeszéd” fogalmához nem tapadnának egyéb jelentésárnyalatok.

A hagyományosan nevelői-oktatói munkásságot is kifejtő szerzetesrendek sem vallottak egyetemes elveket a megújulás idején. Hiszen az iskolák újraindításának sok feltétele hiányzott, s ezek közül az egyik alapvetőnek az mutatkozott, hogy a korábbi tilalmak miatt nem volt (és ma sincs) elegendő számú szerzetes tanár. Jelenits István rendfőnökként mégis vállalta a kockázatot, ahol akár halvány esélyét látta az intézmény működtetésének, visszaállította a piarista iskolát, bízva a helyi katolikus közösség áldozatosságában és — mindenekelőtt — Isten segítségében. Az események őt igazolták. Pedig meg kellett vívnia harcát a kisztílúséggel és a nevelés liberális felfogásával is, s — valljuk meg — ezek ma is kísértenek. Ráadásul az ismeretszerzés ma már nem korlátozódik az iskolára: az internet, a televízió lényegesen nagyobb lehetőségeket adhat, mint a még oly színes és eleven tanári előadás, s az államnak az oktatást, nevelést törvényekkel és előírásokkal szabályozó irányítása sem feltétlenül jelent könnyebbséget. De az iskola jelentősége mégsem vitatható.

A szerzetesi és általában az egyházi iskoláknak elsősorban az a varázsa és jelentősége, hogy olyan erkölcsi tartást adnak növendékeiknek, amelyek az ismeretszerzés más, talán vonzóbb lehetőségeiből hiányoznak. Részben ez a magyarázata annak, hogy az erkölcs, a közéleti elkötelezettség, a másokért vállalt áldozatosság és a családcentrikusság még él és hatásos. A modern szellemiség ugyan kikezdte e hagyományos életértékeket, de helyükbe az egyén felszabadításának sokat hangoztatott jelszaván kívül nem volt képes egyebet állítani. A jelek szerint ez kevés. S az sem lényegtelen, hogy ezekben az iskolákban a jól értelmezett hazafiság sem halványult el, elevenen él tovább az a szellemiség, amelyet a piarista nevelés olyan kiemelkedő képviselője, mint Sík Sándor őrzött és korszerűsített, amikor veszedelmes, később végzetes elveket valló kortársai elé a magyar szentek példáját állította. (Sík Sándor örökségét, szellemiségét több írás ébreszti a kötetben.)

Az oktatás és nevelés alapeszköze a szó. E század történései sokszorosan bizonyítják, mennyire vissza lehet élni a kommunikáció, a kapcsolatteremtés eme eszközével. A tényekkel

való manipuláció manapság szinte természetes, bizonyos foglalkozási ágakban szinte nélkülözhetetlen. „A sajtó, a rádió, a televízió alig szabadtul egy diktatúra hazugságaiból — olvassuk az *Illedelmes szókimondást* című cikkben —, máris előnti a demagógia.” Ez a megállapítás tíz esztendője hangzott el, sajnos azonban ma is érvényes.

Ha objektíven szemlélődünk, azzal a ténnyel szembesülhetünk, hogy ritkán voltak ilyen világban a szavak és a mondatok. Ennek az lehet a magyarázata, hogy az igazságot pártállás szerint „privatizálták”. Ami nekem igaz, az neki nem, és fordítva. Ebben a környezetben természetesen az „együtt” értelmezése is szűkebbé vált, aminek hovatovább az az eredménye, hogy hazánkban megközelítően tízmillió lakosa van, de ez nem tízmillió magyart jelent. Prohászka Lajos a nemzetünk romlását okozó egyik legsúlyosabb veszedelemnek a megosztottságot mondta a híres *Vándor és a bujdosó* című könyvében. Vajon miképp fogalmazna itt és most? Annak idején a különféle felekezeti iskolák versengtek ugyan, „mégsem gyűlöltek egymással, pusztán jobb akartak lenni egymással” — írja Jelenits István *Az ezeréves magyar iskola* című tanulmányában. Az iskolák talán ma is ebben a szellemben versengenek egymással. Az iskolák... És ezeknek a keresztény iskoláknak meg, a bennük oktatóknak épp az lehet a küldetése, vagy e küldetés egyik eleme, hogy a következő generáció ne gyűlölkedjék, s ismét megtanulja az együtt becslését.

A piaristák Jelenits István bevezetésével bocsátották útjára a magyar rendtartomány történeti névtárát. Gyakran lapozgatom a sötétkékpapírborítójú adattárt. Eleinte tanárain adatait kerestem benne, s szorongó szívvel szembesültem a kérlelhetetlen tényekkel: egyre többen hunytak el közülük, ma alig néhányuk él csak. Néhány évtized múlva az akkori olvasó számára az én tanárain ugyanolyan szócikké válnak, amilyenek az én számomra a Vörösmartyékat vagy akár az Örkény Istvánékat oktatók. A nevelő élete — amint Jelenits István fogalmazza — „elrejtett életek”. Ám a nevelés eredménye személyek közösségei tevékenységében érzékelhetővé válik. Alighanem a nemzet egésze is csak nyerhet azáltal, ha e szellemiséget mind több iskola plántálja növendékei szívébe és gondolkodásmódjába. Mert igaz, hogy Sík Sándor versben is ki tudta fejezni szerzetesi-nevelői hivatása leglénnyegét, s erre a matematikusok vagy a fizikusok nem képesek, de az ő nemes példájuk ugyanúgy beleivódott növendékeik lelkébe, mint a költőé, s ha e példa nem is lényegül vessé, azért példa és eligazító. Csak személyes tapasztalataimra hivatkozni: Po-

gány Jánost senki sem jellemezné poétikus személyiségnek, számomra mégis olyan példa adója volt, amely életem végéig kísér majd. Tőle tényleg meg lehetett tanulni, milyen a követelő, önértékeinkre döbrentő szeretet, s mit jelent a jóra való hajlam elszánt keresése.

Ha már a szeretetnél, a keresztény vallás meghatározó tartományában járunk, fel kell hívunk a figyelmet a kötet egyik legigényesebb, elgondolkodtató és helyes szemléletből fakadó magatartásmintát kínáló tanulmányára, a *Jegyzetek a szeretetről* című írásra. Ezt is az a szándék és módszer jellemzi, ami Jelenits István megnyilatkozásait általában is: teológiai megalapozottság, mélyen szántó bibliai ismeretek és életvitelt kínáló szándék. Rendkívül sokat jelent az olvasó számára ezek szintézise, amely által nemcsak ismeretek birtokába juthat, nemcsak a modern teológia felvetéseivel szembesülhet, hanem magatartásmintát is kialakíthat a maga számára. Némely teológusok okfejtéseivel ismerkedve néha olyan érzésünk támad, mintha a fejünk (és az eszünk) fölött úsznának el a szavak egy képzeletbeli, ezoterikus ítélőszék használatára. Jelenits István viszont újra meg újra a Biblia alapvető, mércét jelentő igazságaival szembesít, s azt mutatja meg, hogyan építhetjük be ezeket saját kis életünkbe, miképp gazdagodhatunk általuk, s válhatunk olyan emberré, aki tudja, akarja szeretni a másikat, s üdvözülésén munkálkodva miképpen lehet embertársa szelíd, megértő, ösztönző és nyitott társa. Ezeknek a tulajdonságoknak a keresztény nevelésben tevékenykedőket is át kell hatniuk, pontosabban törekednünk kell arra, hogy meg-megújulva birtokoljuk őket. „A nevelést nemzedékről nemzedékre újra kell kezdeni — az „Örvény örvényt hív elő” című tanulmány berekesztő gondolatát idézzük. — Mindig újra kell tanulni, s ennek a kockázata mindig jelentkezni fog az emberi életben. Fölhalmozódnak tapasztalatok, amelyeket át lehet adni. Talán azért vagyunk most olyan szorongatott helyzetben e téren, hiszen igazából nincsenek tapasztalataink, amelyekre föltekint-hetnénk, nem látunk elég vonzó megoldást, amelynek példaértéke lehetne. A mi dolgunk, hogy ezeket megteremtjük. Talán akkor egy következő nemzedék helyzete már könnyebb lesz, és hálásan fog visszagondolni ránk. Nem azért, mert ezeket a problémákat megszüntettük, hanem mert a megoldásukra szükséges mintákat valamiképpen fel tudtuk mutatni.

Az eddigiekhez hasonlóan ezt a kötetet is Mohay Tamás válogatta, szerkesztette, rendezte sajtó alá s jegyeztette. Köszönet érte. (*Új Ember*, 2001)

RÓNAY LÁSZLÓ

KERESZTY RÓKUS: SUGÁRZÓ LELKE TOVÁBB VILÁGÍT 'Sigmond Lóránt írásai

A felületes szemlélő azt gondolhatja első rátekintésre, hogy ez a könyv is csupán egy a sok, szenvedéssel, hitvallással és sajátos vértanúsággal megáldott századunk szerzetesepapi életrajzai közül.

De mondhatjuk-e az első századok vértanúaktait és szenvedéstörténeteit lapozva, hogy bármelyikük „egy a számtalan halálra kínzott közül”, ennyi és nem több, nem más?

Kereszty Rókus *Bevezetése* utal rá, hogy 'Sigmond Lóránt életében mindig nagyon sikeresen tudott háttérben maradni, és ezt a természet-től kapott és kegyelemben megélt szerénységet a küldetés mérhetetlenül kifinomította. Hatása azonban annál mélyebb és maradandóbb. Az előszót Dr. Zakar Polikárp zirci főapát, a kötetet záró visszaemlékezést és verseket Farkasfalvy Dénes dallási apátja írta. Amit ma hálával nyugtáz Zirc és Dallas apátja a múltból és a jelenből, az nem választható el 'Sigmond Lóránt személyétől.

Az életrajz a fennmaradt és valójában nagyon kevés személyes írására, mások feljegyzéseire, visszaemlékezéseire támaszkodik. Egy-egy hosszabb elmélkedéssorozat csak a Gondviselés külön kegyelméből maradt fenn, hiszen minden jegyzetet a lehető leggyorsabban meg kellett semmisítenie, nehogy bajba hozzon valakit. A hézagosság ellenére a kötetben közölt írások nagyon sokat elmondanak közvetlenül is az „emberről”, a „papról”, a „szerzetesről”, aki összesen ötvenhárom évet élt, és olyan hivatást töltött be, aminek az igazi nagyságát az írások csak sejtetik.

A feladat, amit az Úristen rábízott, nem tűrt el személyes, emberi szempontokat. Tizenegy esztendőn keresztül hordozta a felelősséget a szétszórt és föld alá kényszerített magyar ciszterci közösségért. Ez maga is vértanúság. Felnevelt egy új generációt, akik egymagukban, egyenként is, közösségileg is hordozói lettek annak az eszménynek, amit a történeti helyzet, a kegyelem és az ő hűsége csiszolt egyértelmű karakterré. Ezt a karaktert a fiatal szerzetes is megfogalmazta, amikor a reformtörekvésekről ír, de mi az ahhoz képest, amit beültetett a következő nemzedék lelkébe az üldöztetés éve alatt. Küldetését tizenegy év alatt teljességgel betöltötte. Az Úristen nagyon hamar elszóltotta

a földről, mert amit rábízott, azt megvalósította, nem volt miért maradnia. Amit „Isten látnom, tudnom, átélnem engedett”, és amit szívesen átadott volna még másoknak a pannonhalmi utolsó idejéből származó megnyilatkozása szerint, az már tovább élt, növekedett és sugárzott azokon keresztül, akiket ő indított el a szerzetesélet útján.

'Sigmond Lóránt „sugárzó lelke tovább világít”. Ennek a könyvnek a lapjait forgatva szinte érzem keze bátorító súlyát a vállamon — pedig itt a földön sohasem találkoztunk —, és szeme villanásával találkoztam, amikor egy fiatal dallasi szerzetes kezét fogott velem... Amerikai szerzetes, akit magyar ciszterciek „neveltek fel”. A küldetését teljességgel betöltött szerzetes életének tanítása táplál egy már harmadik — és további — nemzedékeket.

A könyv több mint életrajz, több mint szemlévények egy élet jegyzeteiből, a könyv tanítás, táplálék, személyes találkozás (*Szent István Társulat*, Budapest, 2000).

TÍMÁR ÁGNES

JOHN LUKACS: A XX. SZÁZAD ÉS AZ ÚJKOR VÉGE

„A huszadik századnak immár vége. Rövid évszázad volt. Hetvenöt esztendeig tartott — 1914-től 1989-ig.” E sorokkal indítja John Lukacs, a magyar származású amerikai történész nemrégiben magyarul megjelent könyvét, s talán e lakonikus tömörségű három mondat hordozza annak legfontosabb üzenetét is: a kelet-európai diktatúrák összeomlása nem „egyszerű” történelmi sorsforduló volt, hanem annál jóval többet, egy hosszabb történelmi korszak végét jelentette. Közismert, hogy a történelmi korszakhatárok kijelölése mindig vitákat kavart; olyannyira, hogy már e problémának is megvan a maga sajátos történelme. Lukacs pedig nem kevesebbet állít, minthogy a rendszerváltás egyúttal az — egyébként 1500 körül kezdődő — újkor záró eseménye is. Az idézett három mondat mögött fontos és elgondolkodtató meglátások húzódnak meg.

„Világ életemben tudtam, hogy az eszmék fontosak” — írja. Az idézetből is kitérnik, hogy könyve középpontjában eszmék, pontosabban egy eszme története áll — a szerző mégsem eszmétörténetet ír. Az ideológiák (vagy Eötvös ta-

láló terminológiájával az „uralkodó eszmék”) alakítják, s mintázzák meg a „történelem szövegét”, így elemzésük segít megérteni, hogy min vagyunk már túl, s talán azt is, hogy mi fenyeget még bennünket. Lukacs cselekvésorientált történész, erre utal másik megjegyzése is: „sokkal fontosabb, hogy mihez kezd az ember egy eszmével, mint hogy mit tesz egy eszme az emberrel.” Így például nem a német katonát kell elítélni, aki vakon hitt Hitlerben (az amerikai katona ugyanúgy hitt a demokráciában), hanem azt az eszmét, ami megszülte nemcsak Hitlert, hanem Mussolinit és Sztálint is. Ez az eszme (vagy ideológia) pedig a nacionalizmus.

Súlyos tévedés azt hinni, hogy a nacionalizmus reakciós jelenség. Most, a huszonegyedik század kezdetén (s az újkor végén) a világ eszméje még mindig a nacionalizmus. Az volt a huszadik század elején is, és két világháborúhoz vezetett. Ezen sem ártana elgondolkodniuk azoknak, akik szerint ezt a századot a demokrácia és a kommunizmus küzdelme határozta meg — írja Lukacs. Vagyis a nacionalizmus kérdését nem söpörhetjük félre: először foglalkoznunk kell vele, majd pedig sutba kell hajtánunk.

Lukacs nem a jó értelemben vett hazafiságot vagy patriotizmust, hanem a nemzeti szuverenitás káprázatától elvakult populista nacionalizmust mutatja be, s veti el. Ezek elhatárolására tett kísérletei gondolatébresztők: „A hazafiság védekező, a nacionalizmus agresszív; a hazafiság az adott haza szeretete, s annak sajátos hagyományaié; a nacionalizmus valami kevésbé megfoghatóan a szeretete, a »nép« mítoszáé: politikai és ideológiai pótvallás.” Nyilvánvalóvá teszi, hogy a hazafiság pártállástól független: „a hazafi nem okvetlenül konzervatív; sőt akár liberális is lehet, bár nem absztrakt módon”.

A szerző szereti a leegyszerűsítő és egyszerűségük miatt meggyőzőnek talált érveket megsemmisíteni. A könyvben például több helyen is olvashatunk arról, hogy az 1989-es változások hátterében nem a két nagyhatalom között zajló fegyverkezési verseny állt, hanem egészen más tényezők, például politikusi bölcsesség. Lukacs ebben a szellemiségben vizsgálja meg a többé-kevésbé feldolgozatlan közelmúlt, az általunk megélt jelen, s az előbbi kettő által befolyásolt jövő által felvetett kérdéseket.

Jóslásra nem vállalkozik („történész vagyok, nem próféta” — írja), néha azonban — legyőzve szkepticizmusát — megpróbál tendenciákat felvázolni (például Európa jövője kapcsán). A közelmúltat idézi az Antall-kormány megalakulása környékén kialakuló helyzetről, s általában a kelet-közép-európai régió sorsáról szóló

— egyébként naplóbejegyzésekben megörökített — feljegyzései. Nem titkolja sem azt, ami vonzza (például Antall személyisége), sem pedig azt, ami taszítja (például az az első szabadon választott magyar országgyűlésben elhangzó kijelentés, hogy „az ellenzék a nemzet ellensége”).

A könyv mindezek ellenére távol áll a politikai publicisztika lapos hangvételétől; annál sokkal mélyebb és átgondoltabb. A szerző ugyanis mindvégig történészként ír, s meglátásait egy tágabb történeti keretbe illeszti be. Ilyen kontextusba helyezve sokkal könnyebben rátapinthatunk a napjainkban felmerülő problémák lényegére, s így — példaként említve a könyvben szereplő gazdag témákból néhányat — modern államot és szuverenitást, a vallást és nacionalizmust, a totalitárius rendszerek kialakulását és bukását történelmi háttérükkel együtt vehetjük szemügyre.

Rendhagyó szerző rendhagyó könyve ez: a sorok mögül színes egyéniség jellemrajza bontakozik ki. Lukacs amolyan „zoon politikon”: nemcsak választott amerikai otthonának természeti környezete foglalkoztatja, hanem távoli szülőhazájának közéleti vitái is. Kommunizmus- és nacionalizmusellenes, nem liberális és nem is konzervatív, saját bevallása szerint jobboldali. Nem „kettős állampolgár”, s nem tekinthető (pejoratív értelemben vett) „kozmetopolitának” sem. Hazafiságáról mindennél többet elárul a következő naplóbejegyzése: „Magyarország az anyám. Amerika a feleségem.”

Lukacsot talán a legtalálhatóbb egyszerűen gondolkodónak nevezni. Kicsit Tocqueville, kicsit Bibó: a legjobb hagyományokat követi. Olvasóját gondolkodásra készíti, és esetenként vitára sarkallja. (*Európa Könyvkiadó, Budapest, 2000*)

PAKSY MÁTE

POMOGÁTS BÉLA: VÁLTOZATOK AZ AVANTGÁRDRA

A magyar avantgárd-kutatás nehézségeit illetően alighanem jelképesnek is mondható a Pomogáts Béla új könyvében összegyűjtött írások elrendezése: a kötet első, a magyar avantgárd „négy évtizedét” áttekintő fejezetét egy-egy, az avantgárd folytonosságának és megszakítottságának problémáját tárgyaló írás nyitja és zárja. A könyv négy nagyobb fejezetre oszlik: az elsőben a magyar irodalmi avantgárd alakulásának általánosabb kérdéseit, a másodikban egy-egy alkotójának (Kassák mellett Újvári Erzsébet, Déry Tibor, Németh Andor, Tamkó Sirtó

Károly s végül Radnóti Miklós) munkásságát tárgyaló írások olvashatók, a harmadik és a negyedik fejezet pedig elsősorban a neoavantgárd magyarországi és határon túli műhelyeivel (Erdélyi Miklós mellett elsősorban az újvidéki Új Symposium és a párizsi Magyar Műhely alkotóival) foglalkozik. A kötet címe egyaránt vonatkoztatható az itt összegyűjtött írásokra és az írások tárgyára — a klasszikus avantgárd és a hagyományából részesülő neoavantgárd formációinak sokféleségére. Ugyanakkor a kötet egészét tekintve elmondható, hogy az írások szempontjai és megállapításai inkább az egységbe rendezhetőség irányába mutatnak. Az írások egyik legérdekesebb kérdése kétségtelenül az lehet, hogy miként képesek közvetíteni a különböző neoavantgárd törekvések a klasszikus avantgárd hagyományát (hagyományait?).

A magyar irodalmi avantgárdé történetét áttekintő hosszabb tanulmány elsősorban a magyar avantgárd mozgalom történetét vázolja föl, megbízható támpontokat nyújtva a hazai avantgárd történetében való tájékozódáshoz. Magától értetődik, hogy az avantgárd történetének Kassákék politikai-ideológiai elképzelései és szerepvállalása felől kijelölhető korszakai („forradalom előtt” és „után”) nem esnek szükségszerűen egybe az avantgárd irodalom történetisége felől kijelölhető korszakhatárokkal; igaz, a kötet egy későbbi megállapítása (157.) ezen egybeesés lehetőségét sem zárja ki. A második fejezet első írása Kassák Lajos a forradalmakban címmel fejti ki részletesebben a korábban fölvezeteket. A Németh Andor, Déry Tibor és Tamkó Sirató Károly költészetét tárgyaló írásokban is a magyar avantgárd Kassákétól többé-kevésbé markánsan elkülönülő változatai rajzolódnak ki.

A neoavantgárd, a magyar irodalmi modernség talán legkevésbé ismert formációja kapcsán a kötet írásai többféle értelemben is a meg- illetve elszakítottság tényét hangsúlyozzák. Az „állandó újatkeresés és folytonos kísérletezés” (189–90, 195.) képzetével jellemzett irodalmiság tárgyalásakor a magyarországi szellemi élettől való kényszerű elszakítottságra (252–3.) és a magyar avantgárd irodalom megszakítottságára utalva is felvetik a folytonosság kérdését: „Ha egy irodalmi irányzat ilyen diszkontinuitásban keletkezik, s ennyiszer kell feladatait előadnia, természete is megváltozik. Nyilvánvaló tehát, hogy az elmúlt tizenöt esztendő »avantgarde« jellegű törekvéseit valójában már nem lehet avantgardistának minősíteni” (181.).

Ugyanakkor Pomogáts Béla elemzései, melyek a neoavantgárd alkotói kapcsán rendre utalnak az avantgárd (elsősorban Kassák, Déry, Szentkuthy illetve Weöres nevével jelzett)

„örökségére”, arra is felhívhatják figyelmünket, hogy a történeti elválasztottság — az erőszakos megszakítottság ellenére is — épp annak a lehetőségét teremthette (teremtheti) meg a neoavantgárd költészet számára, hogy az avantgárd szöveg hagyományt egy megváltozott történeti horizontban szolgáltassa meg — a diszkontinuitást így bármiféle kontinuitás feltételeként is felismerve. (Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2000)

KÉKESI ZOLTÁN

GÁSPÁR CSABA LÁSZLÓ: ISTEN ÉS A „SEMMI”

A kötet hét kisebb filozófiai-teológiai tanulmányt foglal magában. Kettő kivételével már mindegyik napvilágot látott különböző folyóiratok *Iskolakultúra*, *Fundamentum*, *Gond*, *Pannonhalmi Szemle* hasábjain.

A tanulmányok egységes, átfogó gondolkodásról tanúskodnak, kezdettől fogva a hit perspektívájából szemlélik a világot. Mégis, *pozíciójuk* egy jól meghatározható értelemben *kétféle*. Észlelhető, de nehezen körülírható vált(ak)ozásról van szó, amely nem annyira a szerző gondolkodását, mint inkább a probléma-kezelés módját érinti.

Az egyes „korábbi” tanulmányok sorai közül a teológus szól. Nem szaktudósként, hanem abban az értelemben, *ahogyan* a hagyomány szimbólumainak értelmét belülről világítja meg. Ezeket a szövegeket (*Hit és világ*, illetve a kötetben nem szereplő kisebb írások közül a *Szemlélődés Pannonhalmáról*, *A szabadság sorsáról és az ember felelőségéről*, *In memoriam Nyíri Tamás*, *Vidrányi Katalin Rahner-tanulmányai* stb.) meditatív erőter veszi körül, s nem annyira a tárgyi gondolkodás, mint inkább a vallásos eszmélődés helyei. A világ zajától elcsendesült *szerezeti* életforma szellemét sugározzák. Ám a kolostori levegő, amely áthatja ezt a közeget, ebben a formájában mégsem a világtól való elszakadás — sokszor emlegetett — középkori módját jelenti, hanem a szemlélődés nyugalmával veszi körül a szöveg aurájába belépő olvasót.

A „későbbi” írásokat jellemző másik pozíció a *filozófusé*. A filozófus nem annyira a képi megjelenítés erejével él, hanem — Hegel nyomán — a fogalom erőfeszítését veszi magára, így a szerző munkája során — a „módszert” tekintve — valás-fenomenológiai tanulmányok születtek. Amiről itt szó van, azt nem lehetséges pusztán „eredmények” formájában közölni. A vallással

kapcsolatos dolgok közölhetőségének ezt a fajta természetes „ellenállását” és a „keresztülhaladás” örömét a szerző ismeri. Tudja, hogy az „eredmény” az olvasó (hallgató) számára is csak a megtett gondolkodói út során válik nyilvánvalóvá.

Míg az előbbi „teológiai” írások ösztönzik, elősegítik, addig az utóbbi „filozófiai” tanulmányok *felmutatják*, szemléletileg megjelenítik a szóban forgó tapasztalatot. Mivel mást jelent a vallásos érzékét *megszólítani*, és mást jelent a tapasztalat formális struktúráját *kidolgozni*, ezért az utak különböznek. A változás oka bizonyára az, hogy a szerző a kereszténységgel kapcsolatos közlés lehetőségében észlelt változást, és ehhez igazította kifejezésmódját. Manapság mint ha a filozófusnak több esélye (vagy inkább bátorsága?) lenne felmutatni a kereszténység igazságát, mint a teológusoknak, akik még alig-alig merészkednek ki az egyházi közegen túli szellem nyilvánosságába.

A pozícióit változtató szerző ravasz játékot űz az olvasóval. Megeshet vele, hogy a szerző gondolatmenete és a kritikai olvasat — egyébként teljesen jogos és a mai pluralista szellemi viszonyok mellett ajánlatos pozíciója — között „szerepcsere” történik: s egyszercsak nem az olvasó *mérlegeli* a szöveget, vajon az megfelel-e neki, hanem az olvasó tapasztalja saját *megmértetésének* a szöveget, vajon ő megfelel-e az ott felmutatott valóságnak. Például gondolati nyugtalanságot ébreszt benne... Ami ilyenformán megtapasztalható, az egyfajta „követelmény” átsűrődése, mely nem annyira a gondolat**sorokból**, mint inkább a sorok **közül** érkezik felénk.

Mindez intellektuális becsületességgel párosul. A szerző nem áltatja sem magát, sem másokat kész válaszokkal. Nem közvetít megoldásokat, hanem *meggondolnivalót* ad. A *nehézségek* együtt-gondolására, de mindenkor egyéni állásfoglalásra készítet. Mindazonáltal olyan írásokról van szó, amelyek mondanivalója — a szerves építkezés és logikus megfogalmazás miatt is — szinte ajánlja magát az elfogadásra.

A középkorban és az újkor hajnalán heves vallási viták zajlottak, alapvető meggyőződések forogtak kockán. Manapság — legalábbis e téren — nincsenek viták, tolerancia és vallásszabadság van. Csakhogy ettől még nem oldódtak meg a problémák: nem tisztázódtak, jobbára csak elodázódtak, elnémultak a lényeges kérdésfeltevések. Ha korábban nem volt mindig, hogy ki miben hisz, akkor most az nem lehet mindegy, hogy hiszünk-e még (valamiben). Vajon azért nem „vitázunk”, mert a hit terén minden egyértelmű, s nincsenek kérdéseink,

vagy inkább azért, mert éppen az a hívő, személyes meggyőződés nincs jelen, amely a „vita” előfeltétele lehetne? A vallási pluralizmus (talán kevés kivételtől eltekintve) nemcsak a különböző meggyőződések békés együttéléséhez vezetett, ahogyan várták, hanem sok esetben a meggyőződések hiányához, illetve azok egymástól való közömbös elszigetelődéséhez. Nálunk szinte megszokott állapot, hogy inkább az azonos meggyőződésűek zártkörű „monológja” hallatszik. Hiányzik az értő teológiai párbeszéd. Gáspár Csaba László írásai e téren figyelemre méltó lépést jelentenek, mivel filozófiai-teológiai beszélgetést kezdeményeznek.

A szerző tantételek dogmatikus kifejtése helyett figyelmes, értő bevezetést nyújt a kereszténység szellemébe, olyan vallásként mutatván be, amely a mindennapokban (és nem csak vasárnap a templomban) tart igényt az igazságra. A keresztény bevezetés láthatóan azért sem korlátozódik a vallás pozitív kifejtésére, mert már előzetesen kirajzolódnak körülötte a „nem” kritériumai is, egyfajta holdudvar a különbségek mentén. Ennélfogva, nem amolyan (mindent szépen látó) íróasztali kereszténységről van itt szó, hanem arról, ami a tagadások, bukások, kísértések — a „semmi” — állandó veszélyzónában létezik. (Harmat, Budapest, 2000)

LENGYEL ZSUZSANNA

ÉDER ZOLTÁN: TÚL A DUNA-TÁJON

Éder Zoltán új kötetének, amely válogatás hosszabb dolgozataiból, egyik legnagyobb erénye az a segítség, amit olvasójának ad, hogy magabiztosabban közeledhessen a mai kor ráleső útvesztőiben. Igaz ugyan, hogy ezek a döntően nyelvészeti tárgyú írások letűnt századokból veszik forrásaikat, s elsősorban a nagyközönség által részben ismert, részben felfedezés-számba menő tudósok műveivel kapcsolatosak, mégis, szerzőjük számtalan alkalmat talál múlt és jelen ütköztetésére, magyarság és Európa mostanában sokat hallott egységének bizonyítására; s tanulmányaiban érdekesebbnél érdekesebb, konkrét vagy általános összefüggéseiben a jelent megszólító tényekkel, jelenségekkel találkozhat az írások forgatója.

A magyar nyelvtörténet egyik igen fontos állomása Sylvester János grammatikája, amely sem keletkezésében, sem utóéletében nem nélkülözte a különleges körülményeket. Szerzője ugyanis az 1530-as évek végén latin nyelvtan írása közben fedezte fel az anyanyelvet, s verbeli tudósként azonnal szabályait meghatároz-

ni, rokonait megkeresni igyekezett. Így jött létre a *Grammatica Hungarolatina*. Ám a kor, amelyben megszületett, nem kedvezett a kultúrának, a török terjeszkedése és huzamos jelenléte éppen csak a fennmaradást tette lehetővé. A grammatika példányai egyetlen egy kivételével mind megsemmisültek, s az unikum is csak a 18. század második felében bukkant fel Debrecenben. Innen útja hova is vezethetett volna máshová, mint a korszak legjelentősebb, bár sokakból ambivalens érzéseket kiváltó központjához, Kazinczy Ferenchez, majd később Toldy Ferenchez, akik egyrészt újból kiadták Sylvester nyelvtanát, másfelől irányt szabtak a művelődéstörténeti és nyelvészeti recepciónak. Nem kevésbé érdekes a 20. századi utóélet sem, azaz a nyelvtan forrásainak, szándékainak felderítése, s e körülmények ismertetése egyfelől a magyar nyelv- és irodalomtörténetet, nem utolsósorban az érdeklődő olvasó ismereteit gazdagítja tovább, illetve megmutatja, hogy az élő, a nemzetet fenntartó és más nemzetek kultúrájával érintkező műveltség kizárólag az egymást követő nemzedékek zavartalan és következetes munkálkodásának eredményeképpen alakulhat ki.

Pápaszem szavunk keletkezéstörténetének vizsgálata közben felvetődhet az az egyáltalán nem lényegtelen kérdés, hogy pápa volt-e Szent Péter apostol? S ha igen, akkor milyen összefüggésben igen, s ha nem, akkor milyen vonatkozásban nem? Ez az írás viszont azt bizonyítja, hogy egyetlen témakör sem vizsgálható önmagában, határ- és részterületi (jelen esetben: művészettörténeti) kutatásokra is szükség van egy-egy felmerülő probléma megoldásához; önmagán túlmutató üzenete pedig az, hogy a kapcsolatok felismeréséhez, bizony félre kell hajtani a jelenségek fátylát...

De a kötetben nem csupán összegző, hanem egyes, már bizonyítottak hitt megállapításokat újragondoló tanulmányok is találhatók. Éder Zoltán Sajnovics János *Demonstratio*-ja hazai fogadtatástörténetéről szóló írásában például felveti, hogy a szakma Sajnovics elhallgatásának okait nem jól mérte fel korábban, mert nem vett figyelembe minden tényezőt. Szerzője életében ugyanis a *Demonstratio* fogadtatása kedvezően alakult, s ő elégedett is volt azzal.

Csakhogy elsősorban csillagásznak érezte magát, nem pedig nyelvésznek, életének további részében az égi mechanika kutatásával kívánt foglalkozni. Személyes tragédiáját, mely nem volt összefüggésben művének visszhangjával, rendjének megszüntetése okozta, ami választott szakmai pályáját is derékba törte. A *Demonstratio*-nak persze azért jutott támogatásból, ezek azonban szerzőjük halála után érték. Nagy érdeme ennek az utóéletet feltáró írásnak, hogy kitér a magyar őstörténet kérdésében a jezsuiták és a piaristák által képviselt eltérő álláspontra, ez a tény nyilván nóvum lesz sok olvasó számára. S ugyancsak figyelemreméltó az itt olvasható Kazinczy-idézet is, amiből kiderül hogy ő már ebben az időszakban különbséget tett a beszélt nyelv és a nyelvet beszélők származása között.

Hasonlóan érdekes sorok találhatók Kalmár Györgyről, Vályi Andrásról, Gyarmathy Sámuelről, Révai Miklósról és másokról. Több tanulmány szerepel Versegly Ferencről, ezek mintegy, rejtett Versegly-monográfiát is adnak. Külön ki kell emelni a Teleki Lászlóról, Teleki Józsefről és Kazinczy Ferencről szóló hármas portrét; kapcsolatuk a magyar tudományos világ ma egymásra fenekedő műhelyeinek is példát mutathatna. Kazinczy egyébként is százada kikerülhetetlen személyisége. Vele szemben a nyelv- és irodalomtudománynak, a magyar művelődéstörténetnek nagy adósságai egyre sokasodnak; vajha Éder Zoltánnak, a kor kiváló ismerőjének kedve lenne egyszer az ő művét is vizsgálódásai középpontjába venni!

A válogatás nem nyújthat teljes képet az életmű sokszínűségéről (például a Babits Mihállyal kapcsolatos írásokból egy sem került bele), de érzékelteti szerzőjük követésre méltó kutatói programját, amelynek mintegy ars poeticáját így fogalmazza meg: „a tényekkel nem igazolható feltevések és teóriák helyett a valóságos körülményekből kézenfekvő kiindulni”. A régi kérdéseket bizony érdemes időszakonként új és új szempontból ismét exponálni, hogy hagyomány és korszerűség kíváncsalmának megfeleljen a tudomány s a művelője egyaránt. Mint Éder Zoltán itt, a Duna-tájon. (*Mundus Magyar Egyetemi Kiadó*, 1999)

BUDA ATTILA

SOMMAIRE

De l'euthanasie

- ISTVÁN JELENCZKI: L'étoile jumelle de notre vie, la mort
 LAJOS PAPP: Euthanasie
 ANTAL FERENCZ: Avant, après, à la place d'une mort digne
 LÁSZLÓ RÓRAY: Conservateur ou réactionnaire?
- NÁNDOR GION: En adialoge dans la rue (*récit*)
 ■ Poèmes de Zsuzsa Albert et János Lackfi
 ■ Entretien avec Tamás Freund, chercheur scientifique de cerveau

INHALT

Über die Euthanasie

- ISTVÁN JELENCZKI: Zwillingstern unseres Lebens, der Tod
 LAJOS PAPP: Euthanasie
 ANTAL FERENCZ: Vor und nach dem würdigen Tod, statt des würdigen Todes
 LÁSZLÓ RÓRAY: Konservativ oder Reaktionär?
- NÁNDOR GION: Quer über die Straße (*Erzählung*)
 ■ Gedichte von Zsuzsa Albert et János Lackfi
 ■ Gespräch mit dem Hirnforscher Tamás Freund

CONTENTS

About euthanasia

- ISTVÁN JELENCZKI: The twin-star of our life: death
 LAJOS PAPP: Euthanasia
 ANTAL FERENCZ: Before, after, instead of the death in dignity
 LÁSZLÓ RÓRAY: Conservative or reactionary?
- NÁNDOR GION: Across the street (*short story*)
 ■ Poems by Zsuzsa Albert et János Lackfi
 ■ Interview with Tamás Freund

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőség: KÁLMÁN ZOLTÁNNÉ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ, SZÜTS ZOLTÁN

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, KISS SZEMÁN RÓBERT, NAGY ENDRE, POMOGÁTS BÉLA, RÓRAY LÁSZLÓ

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Veszprémi Nyomda Rt.; Felelős vezető: Erdős András vezérigazgató

Lapunk megjelenését

a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Nemzeti Kulturális Alapprogramja

és a Soros Alapítvány támogatja



Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. Telefon: 317-7246; telefax: 317-7682. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://communio.hcbc.hu/vigilia> /E-mail cím: vigilia@hcbc.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta Rt., a HÍRKER Rt., a Magyar Lapterjesztő Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk száma: OTP VII. ker. 11707024—20373432. Előfizetési díj: 1 évre 1500, — Ft, fél évre 750, — Ft, negyed évre 375, — Ft egy szám ára 136, — Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: 45, — USD vagy ennek megfelelő más pénznem/év. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 136 Ft

VIGILIA

SZEMLE

KERESZTY RÓKUS	Sugárzó lelke tovább világít
JOHN LUKACS	A XX. század és az újkor vége
POMOGÁTS BÉLA	Változatok az avantgárdra
GÁSPÁR CSABA LÁSZLÓ	Isten és a „semmi”
ÉDER ZOLTÁN	Túl a Duna-tájon

A SZEMLÉKET ÍRTÁK: Buda Attila, Kékesi Zoltán, Lengyel Zsuzsanna,
Paksy Máté és Tímár Ágnes

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Anyanyelvünk Európa
- Keresztény századok – a 18. század
- Márai Sándor kiadatlan leveleiből
- A szerzetesség értelme ma

ISSN 004260242-4



9 770042 602425